

DAMAR

ISSN 2303-7326

9 772303 732001

Glasiło Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH • Godina XI • Broj 47 • oktobar 2025. godine • Izlazi periodično

Ukoliko želite da podržite projekat časopisa „Damar“, svoje donacije možete uplatiti na transakcijske račune Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka:

**Račun u konvertibilnim markama:
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
1011010000129531**

**Devizni račun:
SWIFT: PBC CBA 22
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
OBALA KULINA BANA 18, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA
IBAN: BA39 1011010000129531**

**PRIMAOC: UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA
NOVA 2, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA**

E-mail: udruzenjesandzak@bih.net.ba

Stari strahovi, novi scenariji

U Crnoj Gori se, po ko zna koji put, otvara stara tema pod novim imenom. Ovih dana to su „Turci“, juče su bili neki drugi, a sutra će, bez sumnje, biti neko treći. Svaki put ista matrica i ista dramaturgija. Neko pažljivo osmisli narativ i pusti ga u opticaj, zatim gleda kako društvo, gotovo po inerciji, počinje da reaguje, sumnjiči, dijeli, uzvraća, objašnjava i brani.

Po karakteru, načinu i ekspresiji ove operacije nije teško zaključiti ko ju je smislio. Nesumnjivo je, pored toga što je veoma podmukla, da je vrlo proračunata sa unaprijed utvrđenim efektima i ciljevima koje treba da postigne. Nije riječ o nekome iz redova koji se kao žrtve vandalskog napada predstavljaju, korijeni su, sasvim sigurno, mnogo dublji. U ovom slučaju mediji su „kazan za krčkanje“, koji treba da podgrije atmosferu do ključanja. Lica koja su se našla u prvim redovima ove priče su, po svemu sudeći, samo „izvršiocima radova“, dio mehanizma koji djeluje po utvrđenom scenariju. Prava pamet, ona koja osmišljava strategiju, nalazi se daleko iza reflektora. Jer ovo nije improvizacija! Ovo je precizan projekat koji koristi dobro poznatu formulu - „podgrijavanje starih strahova“ - u trenutku kad se društvo približi mogućnosti da o budućnosti počne razmišljati bez tereta prošlosti. Svakako, to je mjesto pod kišobran Evropske unije, pred čijim vratima Crna Gora već neko vrijeme čeka da prekorači prag. U ovom času nužno je proizvesti krizu i time dodatno otežati korak do uspjeha. Dovoljno je podsjetiti na „one druge“, koji su „drugačiji“, koji „nisu naši“, i sve se vraća na početak. Strah, pokazuje se, ima duži rok trajanja od svakog političkog programa. On ne traži argumente, ne priznaje činjenice i ne poznaje zaborav. U Crnoj Gori i širom Balkana on se prenosi kao porodično naslijeđe, nevidljiv, ali uporan. Zbog toga, svaka nova „operacija“, možemo kazati, iz poznatog operativnog centra za razvoj prljavih strategija na našim prostorima, ima plodno tlo, jer sjemena straha nikada nisu ni izvađena iz zemlje.

Onaj koji zna kako se ti mehanizmi pokreću, upravlja mnogo većom moći nego što to izgleda. Njima nije cilj trenutni kaos, čak i cilj je poznat. I to odavno - i metode i narativ... I zato bi, ironično rečeno, svaka vlast i svaka partija mogla da ih angažuje kao instruktore o temi „kako dobro živjeti od podgrijavanja starih strahova“ - kako od starih rana praviti nove sukobe, kako od nerazumijevanja graditi osjećaj ugroženosti, i kako praviti smutnje koje narod najčešće shvati tek kada je kasno. I dok se građani iscrpljuju u beskrajnim raspravama, onaj koji je cijelu priču osmislio mirno radi svoj posao. Posmatra kako društvo ponavlja greške i kako izvođači radova za džabe odrađuju posao. Zato se čini da prava bitka u Crnoj Gori danas nije između lijevih i desnih, ni između vjernika i sekularista, već između onih koji žive od straha i onih koji od njega pokušavaju da se oslobode. Ta je borba, čini se, tek počela.

Sahudin KAČAR

IMPRESUM

Glavni urednik:

Ekrem Lekić

Redakcija:

Ismet Dedeić, prof dr Halid Kurtović, prof dr Hana Korać, prof dr Rifat Škrijelj, mr Muharem Hamzić, prof dr Selmo Cikotić, prof dr Duljko Hasić, prof dr Izet Šabotić, Zakira Mahmutović - Škrijelj, mr Anes Ličina, Dževdet Nikočević, dr Šemsudin Hadrović, Ekrem Ferhatović, dipl ecc Firdus Hamzagić, prof dr Azem Kožar, prof dr Enes Hašić, prof dr Ismet Kurtagić, prof dr Ramo Kurtanović, akademik prof dr Šefket Krcić, akademik prof dr Hasnija Tuna Muratagić, mr iur Hakija Kurtović, mr sci ecc Ferid Šabotić, mr Erol Ramusović, prof Zijah Bihorac, Prof Samir Kurtanović, književnik, eseista Faruk Dizdarević, književnica Šefka Begović-Ličina, mr. sc. Sahudin Kačar književnica Sabrija Račić-Hadžimurtezić, književnica Sanela Karišik-Begović, mstr Hasna Ziljkić - Novi Pazar, mr sci Ismet Latić - Petnjica, Muharem M Mutabdzija - Prijepolje, Vukoman Kljajević - Bijelo Polje, Edin Jadadić - Plav, Mirza Luboder - Rožaje, Lejla Silajdžić, sekretarica

Tehnički urednik:

Hamdija Fulurija

Izdavač:

Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u BiH

Adresa:

Nova 2, 71000 Sarajevo
Tel/fax: 033/ 220-995
E-mail:
udruzenjesandzak@bih.net.ba

Štampa:

Unioninvestplastika Sarajevo

Transakcijski račun:

1011010000129531
PRIVREDNA BANKA
SARAJEVO D.D. SARAJEVO

Dani bjelopoljske i petnjičke kulture održani u Sarajevu

Sarajevo, 26. i 27. septembar 2025. godine

U organizaciji Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH - Podružnica Bijelo Polje, JU Centar za kulturu Bijelo Polje, JU Ratkovićeve večeri poezije i Općine Novi Grad Sarajevo, u glavnom gradu BiH održana je dvodnevna manifestacija "Dani bjelopoljske i petnjičke kulture u Sarajevu".

Manifestacija je otvorena književnom večeri u prepunoj Vijećničkoj sali Općine Novi Grad. U inspirativnoj atmosferi, prisutnima su se obratili prof. Sahudin Kačar, generalni sekretar Udruženja, te istaknuti književnici iz Bijelog Polja: Edin Smailović, Aleksandar Srdanović, akademik Faruk Dizdarević, Jasmin Čorović i Kemal Musić. Veče je moderirao Muharem Hamzić, potpredsjednik Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH.

Govornici su podsjetili na bogatu književnu tradiciju Bijelog Polja i velike pisane riječi koji su ostavili neizbrisiv trag u kulturi ovog kraja.

Kulturni program nastavljen je nastupom Kulturno-umjetničkog društva "Tekstilac" iz Bijelog Polja. Publika je uživala u raznovrsnom repertoaru koji je prikazao bogatstvo folkloru i tradicije Bjelopoljskog kraja.

Manifestaciji su prisustvovali visoki zvaničnici iz Crne Gore, među kojima ministar za dijasporu Mirsad Azemović, ministar za investicije, regionalni razvoj i NVO Ernad Suljević, državni sekretari Adel Omeragić i Mirsada Bošnjak, te predstavnici Opštine Bijelo Polje - predsjednica Skupštine opštine prof. Selma Omerović i potpredsjednik opštine Tufik Bojadžić sa saradnicima.

Događaj je poslužio i kao platforma

■ Piše: **Sahudin KAČAR, prof.**

za susrete crnogorskih i bosanskohercegovačkih zvaničnika. Delegaciju iz Crne Gore ugostili su načelnik Općine Novi Grad Semir Efendić i predsjedavajući Općinskog vijeća Jasmin Šošić sa saradnicima. U otvorenom i konstruktivnom razgovoru pokrenute su inicijative za uspostavljanje saradnje između opštine Bi-

jelo Polje i Općine Novi Grad Sarajevo.

Na inicijativu dopredsjedavajućeg Općinskog vijeća Novo Sarajevo, Samira Suljevića, upriličen je i prijem crnogorske delegacije u Općini Novo Sarajevo. Načelnica Benjamina Karić i Suljević izrazili su spremnost za jačanje međusobne saradnje, što je naišlo na podršku javnosti. Pokrenuta je i zajednička inicijativa da jedna od ulica u Novom Sarajevu ponese ime istaknutog književnika Marka Vešovića.

U sklopu programa, delegacije Vlade Crne Gore i Opštine Bijelo Polje, zajedno s predstavnicima udruženja, položile su cvijeće na grobove znamenitih pisaca Ćamila Sijarića i Marka Vešovića, rođenih u Bijelom Polju, a životno i stvaralački vezanih za Sarajevo.

Učesnici su odali počast i ubijenoj djeci opkoljenog Sarajeva 1992 - 1995 na Spomen-obilježju u centru grada, uz poruku da se zločini poput ovog nikada ne smiju zaboraviti.

Manifestacija je završena svečanom večerom u hotelu "Hollywood", uz muzički program orkestra maestra Damira Galijaševića i nastupe solista Hasibe Agić i Hamida Ragipovića-Beska ♦

Vijećnička sala Općine Novi Grad Sarajevo bila je pretijesna za sve posjetioce

Književnici: Edin Smailović, akademik Faruk Dizdarević, Aleksandar Srdanović, Kemal Musić, Jasmin Ćorović, moderator Muharem Hamzić

Prof. Sahudin Kačar, generalni sekretar Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka, zahvalio se članovima i upravi KUD-a 'Tekstilac' i prisutnima

Delegacija Vlade Crne Gore i Opštine Bijelo Polje sa predstavnicima Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH, posjetili su Opštinu Novi Grad Sarajevo i Opštinu Novo Sarajevo

KUD „Tekstilac“ iz Bijelog Polja

Svečana večera na kojoj su dodijeljena priznanja svim učesnicima manifestacije „Dani bjelopoljske i petnjičke kulture u Sarajevu“

Delegacije iz Crne Gore u posjeti Udruženju u Sarajevu.

Ministar dijaspor Crne Gore,
Mirsad Azemović

Predsjednica Skupštine opštine
Bijelo Polje, Selma Omerović

Delegacije iz Crne Gore, zajedno s predstavnicima Udruženja, položile su cvijeće i odale počast Čamilu Sijariću, Marku Vešoviću i ubijenoj djeci opkoljenog Sarajeva 1992–1995.

Mirsad Azemović, ministar dijaspor Crne Gore, Ernad Suljević, ministar regionalno-investicionog razvoja i saradnje sa nevladinim organizacijama Crne Gore, akademik Faruk Dizdarević, Selma Omerović, predsjednica Skupštine opštine Bijelo Polje, Sahudin Kačar, generalni sekretar UGPS u BiH

MANIFESTACIJA 1. "DANI PLAVA I GUSINJA U SARAJEVU"

Ova Manifestacija, prva po redu ovog tipa, zamišljena je kao višednevni prikaz i predstavljanje našeg zavičaja (Gusinja i Plava), sarajevskoj i bosanskohercegovačkoj publici i naravno našim zavičajcima i prijateljima našega zavičaja.

Usaradnji i koordinaciji sa svim relevantnim faktorima sa teritorije Plava i Gusinja pripremljen je zajednički program predstavljanja zavičaja u kome su zastupljeni razni segmenti, kao što su: nastupi KUD-ova i pojedinaca sa zavičajne muzičke scene; recital; promocije knjiga; likovna izložba; predstavljanje rukotvorina (ćilim granaš i

■ Piše: **Suad IBRAHIMAGIĆ**

sl.); prezetacija kuhinje i degustacija domaćih proizvoda; predstavljanje turističkog potencijala i zavičajno veče sa bogatim programom kao kruna manifestacije.

Podršku manifestaciji su dali: Ministarstvo dijaspore Crne Gore, opština Plav, opština Gusinje, općina Ilidža i hotel Hills.

Sve predviđene aktivnosti sprovedene su u skladu sa Programom Manifestacije i realizovane u hotelu Hills na Ilidži, kako je i predviđeno:

U petak, 26.09.2025. godine

- 18:00 sati - DODIRI SVJETLOSTI - akademski slikar Dževdet Nikočević, samostalna likovna izložba;
- 19:00 sati - ZRNCE LJUBAVI - Asija

Koljenović, promocija zbirke poezije;
 - 20:00 sati - DA LI STE ZNALI -
 publikacije Turističke organizacije Plav;
 - 21:00 sati - KOKTEL i neformalno
 druženje sa učesnicima programa.

U subotu, 27.09.2025. godine

- 18:00 sati - KULTURNO-ZABAVNI
 PROGRAM i ZAVIČAJNO VEČE

Nastupili su kulturno-umjetnička
 društva iz zavičaja (KUD "Halaturko"
 Gusinje i KUD "Plavsko jezero" Plav),
 muzičari (Aljo Medunjanin), pjevači
 (Enver Behluljević - Veri, Aljo

Medunjanin, Nečko Halać, Jasmina...),
 pjesnici (Ivan Mitrović, Bajram Bajro
 Neljković), pisci, glumci i drugi.

Prezentovan je razni multimedijalni
 sadržaj institucija i organizacija iz Plava i
 Gusinja kao i turistička i druga ponuda;
 gastro kutak; etno kutak (halaturko
 soba)...

Na kraju Manifestacije održalo se tradicionalno Zavičajno veče.

Manifestaciji su prisustvovala brojne zvaničnice iz institucija (Ministarstvo dijaspore Crne Gore, nj.e. otpravnica poslova Ambasade Crne Gore, nj.e. otpravnica poslova Ambasade Republike Albanije), lokalne uprave (predsjednici opština Plav i Gusinje, predstavnici Skupština, domova kulture, turističkih organizacija, nacionalni park "Prokletije"...), i udruženja (Zajednica Albanaca u BiH, UG porijeklom iz Sandžaka, Udruženje "101. brigada" Sarajevo...), kao i mnogi drugi prijatelji našeg zavičaja.

U nedjelju, 28.09.2025. godine

- 11:00 sati - SARAJEVO KORAKOM - pješačka ruta (fakultativno za sve goste iz zavičaja, a posebno omladinu). Početak rute je šehidsko mezarje Kovači, a završetak na Skenderiji. Na svakoj tački zaustavljanja (šehidsko mezarje Kovači; Sebilj; Baščaršija; Begova džamija; Latinska ćuprija/mjesto atentata; east-west /mjesto spajanja civilizacija; Katedrala srca Isusova; pravoslavna Saborna crkva; pijaca i tržnica Markale /mjesto stradanja civila; Ferhadija /red za hljeb/; Vječna vatra; Veliki park /mezaristan i skulptura oca kako doziva sina/; Spomenik ubijenoj djeci opkoljenog Sarajeva; Spomenik kralju Tvrtku; Alipašina džamija /mezar Zama Dučića/) prisutnima će se kratko (u par rečenica) približiti istorijski kontekst mjesta na kome se nalaze.

Nažalost, zbog loših vremenski uslova (jaka kiša i hladno) ovaj dio programa nije realizovan, već je prolongiran za neku narednu priliku.

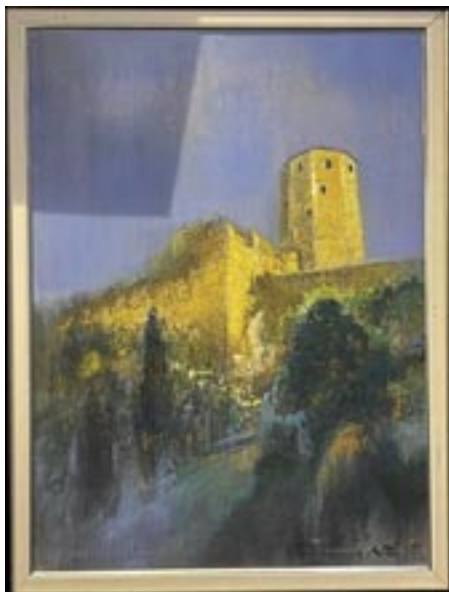
Jedinstven je utisak da je Manifestacija postigla svoj cilj o čemu govori veliki broj pozitivnih reakcija sa svih strana, od zvaničnica, gostiju, učesnika, prisutnih zavičajaca i prijatelja Zavičajnog društva i našeg zavičaja.

Još jedna specifičnost završne manifestacije je ta da je sprovedena humanitarna akcija za pomoć u liječenju jednog našeg zavičajca (šehidsko dijete) i da je tom prilikom prikupljeno 2.662,25 KM. Koristimo priliku da se zahvalimo svima koji su učestvovali u akciji.

Plan je da se i u budućnosti nastavi sa održavanjem ove Manifestacije i da, iz godine u godinu, prerasta u obimniju (po sadržaju i broju dana) i kvalitetniju (više učesnika, događaja i sl.) kako bi se u konačnici, naš zavičaj predstavio na najbolji i najkvalitetniji mogući način.

U tom smislu upućujemo otvoren poziv svima koji mogu dati svoj doprinos da stignemo do toga cija, da se aktivno uključe i da, svako na svoj način, pomogne da do toga dođe. Hvala unaprijed ♦

Ismailu Barlovu, Ismailu Zulfiću i akademiku Mirku Pejanoviću uručene „Merhametove“ nagrade iz Fondacije „Muradif Ćato“

Na svečanoj manifestaciji održanoj 15. oktobra u Sarajevu, Muslimansko dobrotvorno društvo „Merhamet“ uručilo je godišnje nagrade iz svoje Fondacije „Muradif Ćato“ za 2023. i 2024. godinu.

Nagrade su, za njihove izuzetne rezultate na takmičenjima širom svijeta, uručene paraplivačima i najtrofejnijim bh. sportistima Ismailu Zulfiću i Ismailu Barlovu, članovima Plivačkog kluba „Spid“.

„Merhametovu“ nagradu dobio je i akademik Mirko Pejanović, član ratnog Predsjedništva Bosne i Hercegovine, povodom 80 godina života i 40 godina njegovog naučnog i akademskog rada.

Akademik Pejanović je zahvalio „Merhametu“ za nagradu koja mu je dodijeljena kao priznanje za njegov višedecenijski doprinos humanizmu, društvenom angažmanu i patriotskom djelovanju. Istakao je važnost pomaganja ljudima, vrijednosti koje su mu usadili otac, profesori i ljudi iz njegovog okruženja.

I Ismail Barlov i Ismail Zulfić zahvalili su se na nagradi kazavši da im je čast biti dobitnik „Merhametove“ nagrade koja je uručena najznamenitijim ličnostima i institucijama u Bosni i Hercegovini i van nje.

Naglasili su da im to puno znači, daje im snage da se i dalje bore, da osvajaju nagrade i da se zastava Bosne i Hercegovine vijori u čitavom svijetu.

Uz iskrene čestitke laureatima, predsjednik Muslimanskog dobrotvornog društva „Merhamet“ Kenan Vrbanjac je izrazio zadovoljstvo što su laureati upisani u bosanskohercegovačke velikane koji su do sada primili nagrade Fondacije „Muradif Ćato“.

■ Piše: Ruždija ADŽOVIĆ

Ovu nagradu, dodao je, „Merhamet“ dodjeljuje osobama koje najbolje predstavljaju Bosnu i Hercegovinu.

- Među njima su i naša dva šampiona, Ismail Barlov i Ismail Zulfić, koji su do-

kazali kako se bori za svoju državu, kako se srcem gine za Bosnu i Hercegovinu. Znamo šta je akademik Mirko Pejanović sve uradio za Bosnu i Hercegovinu, veliki patriota i državnik. I danas promovira i bori se za Bosnu i Hercegovinu - kazao je Vrbanjac.

Naglasio je da su rijetke organizacije koje njeguju toliko dugu tradiciju dobročinstva kao „Merhamet“, koji je osnovan daleke 1913. godine.

- Glavni cilj „Merhameta“ tokom cijele njegove historije bio je čuvanje dostojanstva najsiriomašnjih kategorija stanovništva u Bosni i Hercegovini, kroz moralnu i materijalnu podršku. U brojnim dramatičnim situacijama kroz koje smo prošli u proteklih 112 godina preživjeli smo zajedno sa svojim narodom sve nevolje i iskušenja. No, „Merhamet“ nikada i nikoga nije napustio, niti iznevjerio. Ruku pomoći pružao je svim ljudima u nevolji, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. Kroz sve historijske etape, „Merhamet“ je imao značajnu historijsku ulogu i mnogo puta je potvrdio svoju snagu.

U budućnosti, planiramo realizovati nove projekte, čiji je cilj briga i pomoć socijalno ugroženim kategorijama stanovništva u našoj zemlji – poručio je Vrbanjac.

Nagrada "Muradif Ćato", nazvana po tom dobrotvoru i vakifu, ustanovljena je 2003. godine. Iste godine prva nagrada te Fondacije dodijeljena je prvom predsjedniku Republike BiH Aliji Izetbegoviću.

Na manifestaciji u Bošnjačkom institutu – Fondaciji Adila Zulfikarpašića uručena je i „Merhametova plaketa“ publicisti Ahmetu Kurtu za njegov istraživački rad i afirmaciju značaja uloge „Merhameta“ tokom njegove istorije ♦

Moderna pedijatrija bolnice Medicana: Stručnost, dostupnost i posvećenost pedijatara

Nema veće brige od one za zdravlje vlastitog djeteta. Privatna zdravstvena ustanova bolnica Medicana Sarajevo je bolnica sa potpuno razvijenim pedijatrijskim odjeljenjem, koji funkcioniše 24 sata u sedmici. Takvim načinom rada Medicana ulijeva stručnost, dostupnost i pažnju.

Mjesto gdje stručnost susreće empatiju

Tim vrhunskih stručnjaka predvodi prim. dr. Fedžat Jonuzi, a čine ga i dr. Mubera Hasanović, dr. Melika Vukalić Zornić, dr. Dragan Đokanović, dr. Faruk Bajrović i dr. Sanela Bostandžija Halilović – pedijatri s dugogodišnjim iskustvom i prepoznatljivim posvećenjem djeci.

Njihov rad zasniva se na multidisciplinarnom pristupu: Svako dijete posmatra se cjelovito, uz fokus na prevenciju, dijagnostiku i individualiziranu terapiju. Pedijatrijski odjel opremljen je najsavremenijom tehnologijom za laboratorijsku i radiološku dijagnostiku, uključujući ultrazvuk mozga, srca i kuka, a sve je prilagođeno potrebama najmlađih pacijenata.

„Svako dijete koje je ozbiljno bolesno i zahtjeva bolnički tretman, a čije se medicinske potrebe ne mogu zadovoljiti u drugim zdravstvenim ustanovama u starosti od 0 do 18 godina, će u našoj bolnici uvijek dobiti odgovarajuću zdravstvenu njegu”, navode iz Odjela za pedijatriju bolnice Medicana.

Briga o djetetu – od rođenja pa nadalje

U Medicani briga počinje već u prvim satima života. U saradnji s Odjelom za ginekologiju i akušerstvo, tim pedijatara prati novorođenče od rođenja, kroz preventivne mjere, skrining testove i redovne kontrole. Ova kontinuirana skrb osigurava da zdravlje djeteta bude praćeno od samih početaka, uz savjete i podršku roditeljima.

„Medicana posjeduje neonatologiju sa šest inkubatora za intenzivni tretman neonatusa te deset mjesta standardne neonato-

logije. Osim toga, Odjel opšte pedijatrije je opremljen sa pet soba za hospitalizaciju i dnevnom bolnicom pedijatrijskih (internističkih) i pacijenata dječije hirurgije, navode iz bolnice Medicana.

Dio međunarodne mreže – snaga iskustva i povezanosti

Medicana Sarajevo je dio prestižnog Medicana Health Group sistema, jedne od vodećih zdravstvenih grupacija u Turskoj, sa više od tri decenije iskustva. Zahvaljujući toj povezanosti, pacijentima u BiH dostupna je stručnost međunarodnog nivoa. Na zahtjev roditelja, medicinska dokumentacija se putem interne mreže može uputiti kolegama u Turskoj, čime se dodatno osigurava kvalitet i sigurnost liječenja.

Povjerenje koje raste iz iskustva

Pedijatrija Medicana Sarajevo nije samo medicinski odjel, već mjesto gdje se gradi povjerenje između ljekara, roditelja i djece. Kroz spoj znanja, moderne tehnologije i tople ljudske riječi, Medicana pokazuje da savremena medicina može biti bliska, dostupna i empatična ♦

MEDICANA (E.M.)

HRONOLOGIJA VREMENA – ODGOVOR PRAVI (8)

Ovo je izvod iz budućeg pisanog pogleda hronologije života mog Priboja, iz moje perspektive, kao sjećanje na djetinjstvo, školu, život Priboja i njegovih dobrih ljudi.

Postoje naselja koja su mala po broju stanovnika, ali su ipak sa antropogeografskog stanovišta zanimljivija i karakterističnija nego neki veći grad. Takvo naselje je nesumnjivo Priboj - ili Priboj na Limu, kako ga doživljavaju njegovi Pribojci. U periodu srednjeg vijeka tvrđavsko naselje sa odgovarajućim podgrađem. Njegov tipični razvoj može se pratiti od početka 15. vijeka. Kao Pazar se spominje 1483. godine. Putopisci ga spominju kao naselje i središte samostalno kadiluka.

Hercegovački sandžakbeg Sinanbeg je 1582. godine u Priboju sagradio karavansaraj i most na Limu, što govori o tome da je Priboj bio važna karavanska stanica na bosanskom putu za Carigrad. U doba turske vladavine, Priboj je najprije bio karavanska stanica i sjedište mjesnih muslimanskih zemljoposjednika. Sredinom 17. vijeka Priboj je lijepa kasaba sa hiljadu kuća, džamijom, hamamom i nekoliko dućana, a stanovništvo je uglavnom muslimansko (Evlija Čelebija, *Putopis*).

Početkom 19. vijeka, kada počinju srpski ustanci na području Balkana, Priboj doživljava svoje kataklizme. Srpski ustanici spaljuju ga do temelja 1806. godine. Većina muslimanskog stanovništva se vraća i obnavlja svoje kuće i domaćinstva, ali dugo vremena ne uspijeva da povрати izgled lijepe kasabe. Srpski ustanici i tokom 19. vijeka atakuju i spaljuju i pljačkaju Priboj.

Kada je 1875. godine ponovo spaljen, kao odmazdu Mehmed Alipaša (čuveni Osmanski paša) porušio je manastir Pribojska Banja. Na njegov zahtjev muslimani su trebali novo naselje graditi u

■ Piše: **Muaz HASANAGIĆ**

Kaluđerskom polju. Međutim, stanovništvo Priboja čiji najugledniji članovi bijahu Hasanagići, to odbiše jer je to crkveno zemljište i obnoviše na zgrarištu svoj Priboj (*dr. Milisav Lutovac*). Uz to su pomogli i obnavljanje porušenog manastira Pribojska Banja (knjiga Vukoman Šalipur).

Razvoj i specifičnost Priboja određeni su geografskim i društveno-politički uslovima. Priboj postaje granično mjesto i završna tačka željeznice. Od drumskog, usputnog naselja i stanice, s vremenom prerasta u industrijsko naselje.

O - Pribojska Banja

Pribojska Banja, ili kako je Pribojci nazivaju, *Banja*, kroz svoju praistoriju i istoriju vezana je za dosta lokaliteta, od kojih neki ni do danas nisu ispitani, a veoma su karakteristični i predstavljaju pravo blago

Pribojska Banja

Mnoga nalazišta nalaze se u selima oko Banje: Kratovo, Rutoši, Radoinja, Bistica, Mažići i druga mjesta. Nalazišta ima i u dolini rijeka Uvac i Lim koja dokazuju da je ovaj kraj bio naseljen još od neolitskog doba plemenima Ilira, a kasnije od IV vijeka i Kelta. Istorija kaže, da su ovi krajevi pali pod vlast Rima, negdje oko 50. godine prije naše ere, a ovaj kraj je tada postao sastavni dio rimske provincije Dalmacije. O rimskoj civilizaciji govore mnoge iskopine na prostoru Banje. Nađeni su ostaci grobalja, nekropola, zidanih rimskih kuća, rimskih bunara, kao i malih gradova. Rimljani nisu propustili da počnu sa eksploatacijom rudnika „Jarmovac“ prebogatim rudom gvožđa i bakra čiji ostaci rudarskog okna i danas postoje. U to vrijeme, nijedno od okolnih naselja nije imalo takvu blagodat kao što su topli i ljevakoviti izvori Banje. Manastir Sveti Nikola jedan je od najstarijih i istorijski vrlo važnih srpskih manastira. Na njegovom mjestu još prije posvećivanja Svetom Nikoli, postojala je bogomolja posvećena Svetom Iliji. To je ujedno i potvrda teze da je na ovom mjestu još prije dolaska Nemanjića postojalo značajno ljudsko naselje.

Stoga nije ni slučajno da je kasnije, sa sje-dištem u ovom manastiru, Sava Nemanjić ustanovio Dabarsku episkopiju. Manastir Sveti Nikola nalazi se u Pribojskoj Banji (često se i naziva imenom Banja), u blizini toplih i ljekovitih izvora, koji su svakako i razlog nastanka naselja baš u ovom mjestu. Na važnosti Banje doprinijelo je i to što je bila važna karavanska stanica na putu iz Dubrovnika u Srbiju.

Banja kao utvrđeno naselje prvi put se pominje još 1153. godine, iz karte svijeta koju je arabijski geograf Mohamed al Idrisi napravio za normanskog kralja Rodžera II. Po njemu je to je bio mali grad utvrđen pored rijeke Lim. Na geografskoj karti Muhameda As Safira Idrisija iz 1153. godine, na rijeci Lim je predstavljeno utvrđenje pod imenom „Banja“. Ovaj podatak svjedoči da je Pribojska Banja bila ne samo poznata, nego i veoma značajna.

Na jednoj zaravni kod Priboja, na nadmorskoj visini od 550 metara, na kontaktu eruptivnih i sedimentnih stijena, izbija jako vrela radio-aktivne vode temperature 36,5 °C. Ljekoviti faktori Pribojske Banje bili su poznati još u vrijeme antike. Ovdje su se odmarale rimske legije na svojim osvajačkim putovanjima. I tokom srednjeg vijeka Pribojska Banja je bila aktivno lječilište. Ovdje je boravio srpski kralj Uroš, koji je u blizini podigao manastir Svetog Nikole. Pribojska Banja se nalazila na važnom trgovačkom drumu koji je vodio od Bosne prema Carigradu. Stoga ne čudi da su u nju često dolazili putnici i trgovci. Tursko osvajanje Srbije nije označilo kraj za ovu banju. Naprotiv, Osmanlije su izuzetno poštovale banjska lječilišta, pa je Pribojska Banja nastavila da bude aktivna i tokom njihovog perioda.

Za vrijeme turske vladavine Banja je bila trg i karavanska stanica na Velikom bosanskom drumu, koji je iz Hrvatske, preko Sarajeva, Višegrada, Dobruna, Priboja i Banje išao dalje prema Kratovu, Novoj Varoši i Sjenici. Taj pravac je i danas veoma aktivan.

O _ dr. V. Stojanović

Priboj i danas ima svoju Banju. Pribojska Banja je poznata od davnina. Mnoge poznate i nepoznate osobe su je koristile za svoje zdravlje jer njena voda je ljekovita. Jedan od najpoznatijih ljekara

socijalističke Jugoslavije bio je dr. Vojislav Stojanović. Čuveni ljekar iz Drugog svjetskog rata, profesor na Medicinskom fakultetu u Beogradu, član mnogih svjetskih društava i akademija, osnivač kardiovaskularne hirurgije u Jugoslaviji, doktor, kojeg i Priboj pamti kao svog sugrađanina (godišnje provodio dvadesetak dana u Pribojskoj Banji). I ja sam jedan od mnogih Pribojaca kojeg se sjećam, doktor Vojislav Stojanović. Svake godine je dolazio preko ljeta u Pribojsku Banju i često dolazio u čaršiju. Svaki dolazak u čaršiju je počinjao ručkom/jelom u pekari kod mog baba Đulbega i kako kad je poslužen; lepinja sa kajmakom i jajima, „saksijom“ (današnji naziv za dagaru) ili porcijom janjetine sa umakom, lepinje ako je Nedžib (Džidić) ili Radomir (Nestor) imao taj dan u svojoj mesari pečenje na ponudi. E taj doktor je sevep da sam ja 1955. u avgustu u Beogradu, u Višegradskoj bolnici operisao krajnike („treći krajnik“) i time za čitav život zapamtio tog dobrog doktora kojeg Priboj pamti, isto kao svog doktora Voju Stankovića iz Mušanbegovog sokaka.

O - Međuriječju, Čitluku, Zabrnjici, Kasidolima...

Međuriječje (Rudo, BiH)

Moguća istorija naseobine, sela ili kako već nazvati **Međuriječje**, bila bi dostupna da su ostali sačuvani napisani tefteri, da složje mozaik razvoja islama, odnosno značaja tog dijela prirodne pitomine. Dok ovo pišem, ne mogu da vjerujem da nisam nikada u svom životu bio u Međuriječju. Za moju kuću, vrlo značajno mjesto. Kako? Pamtim da je babo, hadži Đulbeg rahmetli, u svojim neizostavnim obavezama imao; svake godine odlazak na mevlud

u džamiju u Međuriječju, i obavezan Bajramski doručak u našoj kući za Međuriječane, Zabrnjičane, Kasidolce... koji su klanjali Bajram namaz u Hasan-aginoj džamiji u Priboju. Bilo je dosta musafira, služilo se u velikoj sobi, u ranija vremena bile su dvije sofere, a onda u novija vremena (iza 1963.), bio bi postavljen stol koji je imao dvanaest stolica i u dvije smjene se služilo. Čest je bio odlazak na džume u džamije Međuriječja, Zabrnjice, Strmca, Kasidola....

Međuriječje, prostor kojeg je Allah odredio da bude fundament razvoja poruka islama koji i danas svjedoči da će biti do Sudnjeg dana. Početkom 16.-tog vijeka na ovom prostoru je uspostavljena prva Osmanska vojna utvrđena karaula. Na ovom prostoru su se spajali trgovački putevi iz Stambola – Carigradski drum. Organizira se prva karavanska stanica sa pratećim sadržajem, hanovi, karavan saraj, i začetak prvog naseljenog mjesta. Nešto kasnije, iz potreba duhovne i vjerske potrebe vojnika i putnika, 1570. godine, izgrađena je i prva džamija, zadužbina **Kara Mustafa - paše Sokolovića**.

Prema istorijskim podacima, stariješina vojne jedinice je rodonačelnika čuvenog **Hasan-age Pribojca** koji je kasnije postao starješina osmanske jedinice u varoši Priboj, koji je rodonačelnik poznate familije Hasanagić. Potvrda je tradicio-

nalni godišnji mevlud koji se održavao u Međuriječju i koji je za familiju Hasanagić bio od izuzetne važnosti. Potomci Hasana-gića iz vremena 17. i 18. vijeka su bili ovlašteni nadzornici provođenja i čuvanja vakufa – dobrotvora tog vremena, karavan saraja, mostova i skela na Limu; braće Bo-ljanića – **Husein paša** namjesnik Hercegovackog Sandžaka, Bosanskog ejaleta, Egipta, Bosanskog Sandžaka, i Sinan paša namjesnik Hercegovackog Sandžaka i naj-

veći dobrotvor Čajniča.

Naše Međuriječje, kako ga Pribojci svojataju kao „oazu“ Allahovog mira i spokoja koji su muslimani/Bošnjaci skladno živjeli, (i poslije agresorskih ratova na Bosnu), postalo ostrvo Bosanskog nebeskog svoda, obnavljajući svoju *međuriječku ljepoticu* (srušena 1994.) koja ih je obilježavala stotinama godina.

Taj svjetionik Bosne u susjednoj Srbiji, otvorenih zraka svjetlošću kandilja, tišinom koja odjekuje i kada nema nikoga, uz tihe žubore Poblaćnice, Ljutine, a skrušeno čuju ezane i onda je ispune sedžde njenih duša. Kako su je njeni pregaoci čuvali i njegovali stotinama godina, tako su iz pepela je podigli 2018. godine da svjedoči svojoj neprolaznosti, trajnosti. Ponos i bjelina minareta će *InshAllah* ezanima najavljujivati iftare i džume dok potomci njenih dobrotvora hodaju ovim dunjalukom nedozvoljavajući da ostane pusto. Pisac ovog teksta je bio član Prvog džamijskog odbora za izgradnju džamije zajedno sa hadži Fehimom Gibanicom (blagajnik) i Ramiz Avdić (predsjednik).

Čitluk je ?

Nemoguće je opisati riječima ljepote tih obronaka, pitomine, padina polja koje silaze do rijeke Lim, gdje je danas Kolo-

lonjene na Panju Glavu uz Lim. Pitomina dobrih ljudi Čelahmetovića, Koldžića, Avdića, ...

Moja impresija Čitluka je sjećanje na gromadu od insana hodžu Mula Osmana Koldžića. Priboj je u svojoj istoriji imao puno poznatih ličnosti, a u sam vrh tih imena će uvijek stajati hodža Mula Osman Koldžić, učesnik mladoturske revolucije i jedan od bliskih saradnika i prijatelja Mustafe Kemala Atatürka, vojnog zapovjednika, narodnog vođe i utemeljitelja Republike Turske. Mula Osman je bio prijatelj, srodnik Hasanagića i veoma cijenjen i voljen. Kuću Mula Osmana u Čitluku pamtim po čestim posjetama moje porodice. I danas pamtim gljive koje sam jeo pečene na šporetu „fijaker“. Slast i taj užitak i danas pamtim. To je moj, naš Čitluk. I danas sladak i neprolazan.

Crnogovići posebno mjesto u Pribojskom srezu

Nekad selo, a ponekad zaseok, u našim dušama nosi emociju o dobrim, hrabrim ljudima koji u svojoj istoriji doživješe golgotu ljudskog opstanka od četničkih falangi tokom Drugog svjetskog rata. Njihovi potomci (Remzija Islamagić) prvi podigoše nišan svjedočanstva četničkih zločina. Taj nišan šehidima u spomen parku Crnugo-

Zabrnjica

Zabrnjica je jedno od sela koje su „ikona“ Priboja. Strojili, Terzići, Zekovići, Šumani i desetine drugih utkali su svoj dio u izgradnju čaršije, grada Priboja poslije Drugog svjetskog rata, oni koji su preživjeli istinsku ljudsku kataklizmu zločina četničkih hordi 1941-1945. Danas nije sigurno da Crnuzi, Kasidoli nisu samo dio Priboja. Do jučer su imali tretman sela iz Pribojskog sreza. Crnčevići, Čehovići, Hadžići, Hodovići, Hodžići, Eminagići, Hrlovići, Softići, Eminići... su neimari Priboja. Ali ne spomenuti, Mioče, Ustibar, Sjeverin nije moguće. To su bila mjesta logistike bijelog mrsa za Pribojsku čaršiju. Kajmak, sir, maslo na našoj Pribojskoj pijaci pazarnim danom, petkom, nije zamislivo bez vrijednih domaćinstava iz ovih lijepih mjesta uz dolinu Lima prema Rudom. Krajčinovići, Sočice, Strmac su bili najudaljeniji ali ništa bliže od Kalafata, Miliješi. I svi oni su bili iz Priboja.

Kalafati - prvo selo u koje sam išao bez roditelja. Da, bilo je to sredinom 1960-te godine. Behko Kurtović, Sabko Kurtović, Salih Čatović, Ismet Hasanagić i ja sa Behkovim ocem Hamedom Kurtovićem, čuvenim pribojskim trgovcem tekstilom.

Pamtim lijepe livade voćnjake i slobodu perivoja koje oči dosežaju. Vidio sam čuveno brdo Lisina koja je bila simbol otpora dijelova muslimanskih odbrambenih snaga od Banjskih četnika. Pamtim dobrog Rahma koji je godinama šeretio po Priboju sa nama, mojim nerazdvojnim Behkom, Čatom Ićom, Sabkom. Pamtim i Fifa Nurovića, koji je bio na svoj način u drugom svijetu. Bio je dobrodušan čovjek, prepoznavao je one koji ga fino oslove ali i one koji se pokušaju sa njim šegačiti. Bio je jedan od ikona Priboja, pored Kolege, Gigala, Ređa, Mehmedalije. Helem, ide Fifo Pribojem i kao za sebe priča: „Čekajte, čekajte, kad Fifo bude imao svoju mornaricu i puno brodova“. Niko to ne uzima za ozbiljno.

Tek, kasnije, ispod Kalafata se napravi velika brana Potpeć na rijeci Lim, i stvori se veliko akumulaciono jezero dugo skoro do ispod Prijepolja. Jezerom počeo ploviti čamci i malo zatim i manje bro-

Čitluk

nija. Pogled sa Čitluka udara na dvije Luke, prva pod njim, na lijevoj obali Lima preko puta fabrike FAP-a, i druga na desnoj obali Lima preko puta Kolonije, nas-

vića, govori o dobrim ljudima familija Mandala, Kukića, Islamagića, Delića, Bajramovića, Hrustemovića, Kurtovića...

Kalafati

dice. Tako naš Fifo Nurović jedini vidje budućnost „svoje“ mornarice i brodova na jezeru Potpeć.

Požegrmac - prostranstvo sa predivnim perivojima valovitih brda i bezbroj livada, sa uvalama i usponima koji prikazuju svu raskoš pitomine. Kako prirode tako i ljudi. Nisam nikad bio tamo, ali sam sretao mnoge njegove ljude, dobričine, koji o njemu pričaju sa toliko ljubavi da ti se čini da je to neka bajka.

Znam, jer me to interesuje, da je u Požegrmcu džamiju sredinom 19. vijeka podigao Murat-beg. Dozvolu je dobio direktno od sultana, uz posebno napisani dokument – izuni ferman. Taj dokument je dugo vremena posjedovao jedan od stanovnika Požegrmca, direktni Murat-begov potomak Mehmed Spahić. Za vrijeme srpskih ustanaka 1875. godine, opustošena su i porušena sela Požegrmac, Kasidoli, Mi-

liješ. Veliki dio muslimanskog stanovništva je pobijen i protjeran. Kada su ustanici pod vođstvom Prokopija Bujišića htjeli da sruše džamiju, rušenju se suprotstavio sveštenik pravoslavne crkve Vukola Jevđević. Džamija nije preživjela rušenje i razaranje u orgijanju četničkih falangi 1943. godine, i to najbliže komšije pravoslavci, Nestorovići, Karadžići, Penezići, Vranići, Jovanovići, koji takođe učestvovali su u gnusnim zločinima ubijanja, paljenja i protjerivanja. Čestiti pregaoci koji preživješe Drugi svjetski rat obnoviše džamiju 1948. godine.

Malo je riječi za opisati i govoriti o selu **Crnuzi**, na nogu od čaršije, **Kasidoli** bez kojih ne možeš proći do **Miliješ**, **Požegrmac**, **Goleša**, **Kaluđerovića**, **Krajinovića**. **Sastavci** sami govore, sve su u sebi željeli zadržati od zadruga pa upravne administracije. **Sjeverin** je postao dovište,

koje sa rukama prema Gospodaru traži milost za nevino ubijene. Mi smo pribojskim i svojatali pitominu **Mioče**, **Uvac**, **Štrpce**. A tek **Ustibar** sa svojim poljima pored Lima.

A tek, Rudo, Dorići, Sokolovići, Resići, Zubanj, Ravne Njive, Viti Grab, Budalice, Obrvena, Kosovići, prirodna pitomina koja je narušena u zla vremena Drugog svjetskog rata uvijek je uspjela sačuvati duh uzda i sjete i u vremenima prvih godina 21. vijeka. Nisu bili daleko jer smo svjesni da idemo u svoje prostore koji su uvijek bili ruku raširenih za dobre i dobronamjerne ljude.

E to je Priboj.

A ima ga čim kreneš njegovim mahalama, sokacima, od Mramorja, Rabrenovca, Zelenca, Porojne, Borjanica, Potoka, Ada, Čaršije, Mušanbegovog sokaka, Strane, Šargana, Goduše, Panje Glave, Luke, Mostine, pa sve do Jarmovca i Pribojske Banje nezaobilazeći ni Kalafate, Potpeć, Crnuge, Kasidole, Miliješ, obroncima, perivojima.

Pribojci, su razvijali i gradili svoj Priboj - Muslimani, Pravoslavci - svi su oni, manje ili više, doprinijeli da se Priboj prepozna po tolerancijskom ponašanju, harmoniji i zajedničkom suživotu svih ljudi koji su Priboj osjećali svojim ♦

(Nastavit će se)

(izvod iz dolazeće knjige o Priboju n/L „Odgovor pravi“)

Priboj

Reakcija Muhameda Mulaganovića u beogradskom listu Danas na tekst "Srbija, neurotično četničko društvo" (Danas 24-25. maj)

Draž se svetio muslimanima zbog prijema islama i gubitka Kosova

Poslije objavljenog ozbiljnog teksta antifašističkog aktiviste Aleksandra Sekulovića „Srbija, neurotično četničko društvo“ (Danas, 24-25. maj), uslijedila su dva odgovora, koji više liče na propagandno-političke pamflete nego na poželjne polemičarske priloge.

Riječ je o tekstovima Marketinške službe Ravnogorskog pokreta „Čiča Dražu su odlikovali lideri slobodnog sveta“ (Danas, 28. maj) i „Srbija je talac komunističke okupacije“ (Danas, 29-30. maj), autora, šefa informativne službe Pokreta obnove Kraljevine Srbije, Božidara Katića.

Nijedna ozbiljna priča o liku i djelu komandanta JVuO Dragoljuba Draže Mihailovića ne može proći bez osvrta na najveći pokolj koji su na području predratne Jugoslavije počinile njegove jedinice u II svjetskom ratu početkom 1943. godine. Naime, poslije objave djela Stevana Moljevića „Homogena Srbija“ 30. juna 1941. godine, samo dva mjeseca od okupacije Jugoslavije od strane Nijemaca, u kojem je traženo čišćenje Srbije od svih nesrpskih elemenata, i poslije date Instrukcije Draže Mihailovića Đorđu Lašiću, komandantu četničkih odreda u Crnoj Gori, i Pavlu Đurišiću, komandantu limskih četničkih odreda, da „treba očistiti državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata“, u Šahovićima kod Bijelog Polja održana je 2. decembra 1942. godine Konferencija intelektualne četničke omladine Crne Gore, Boke i Sandžaka, na kojoj je, praktično, donijeta smrtna presuda muslimanima u nekim dijelovima Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Tada je zaključeno „da će poslije rata na teritoriji buduće države živjeti Srbi,

■ Piše: **Muhamed MULAGANOVIĆ,** politikolog iz Nove Varoši

Hrvati i Slovenci. Nacionalnih manjina ne može biti”!

Odmah poslije Konferencije u Šahovićima, prema instrukcijama Vrhovne komande na čelu sa pukovnikom Dragoljubom Mihailovićem, a na osnovu detaljno sačinjenog plana akcije sveobuhvatnog etničkog istrijebljenja muslimanskog stanovništva na određenim područjima Srbije, Crne Gore i istočne Bosne, pod komandom Vojislava Lukačevića i Pavla Đurišića, uslijedio je iznenadni napad 3.000 četnika iz pravca Prijepolja i Bijelog Polja na Badnji dan 6. januara 1943. godine, na Bihor, odnosno 33 bjelopoljska sela na desnoj obali Lima. Bilans tog napada je 1.400 usmrćenih bošnjačkih civila u toku nekoliko dana, 400 odraslih muškaraca i 1.000 djece i žena!

U narednih mjesec dana, Dražini komandanti su mobilisali 5.500 boraca iz Priboja, Prijepolja, Nove Varoši, Pljevalja i Bijelog Polja, koji su iskazali spremnost

da bez imalo milosti, ubijaju muslimansku djecu, žene, trudnice i starce. Dana 5. februara i sutradan, 6. februara, 1943. godine, u jutarnjim časovima, počela je druga etapa realizacije detaljnog plana uništenja Bošnjaka u pet srezova: Pribojskom, Pljevaljskom, Fočanskom, Čajničkom i Višegradskom srezu. Dražini vojnici su tada u jednom mahu, za samo 20 dana, od 5. do 25. februara, nemilosrdno likvidirali 6.500 do 7 000 bošnjačkih civila!

Čovjeku je teško shvatljivo da je neko mogao, u toku istrebljenja Bošnjaka u Pribojskom srezu da naredi:

- Postupajte i dalje prema već izdatom naređenju. Hvatajte i ubijajte sve muslimane, žene i djecu... Hvatajte tu gubu i sve ubijajte, to je naređenje naših najviših starešina i to moramo izvršavati. Raditi i samo raditi ovih dana to je naša svetinja ovih dana... Radite i držite zasede i ubijajte sve što vam dođe do ruke. Sada nastaje čišćenje do kraja!

Ovo sačuvano pisano naređenje je izdao monstrum Jovan Jelovac, komandant Pljevaljske brigade svom potčinjenom starješini Baju Pivljaninu.

Povodom ovog stravičnog zločina, kada je u januaru i februaru 1943. godine usmrćeno više od 8.000 bošnjačkih civila, muftija Muamer Zukorlić je svojevremeno izjavio:

- Ovaj genocid nad Bošnjacima, kada je ubijeno nekoliko stotina civila više nego u Srebrenici, je u komunizmu prešućen. Postravlja se pitanje: koju smo to historiju učili u školama i koju danas uče naša djeca. Koliko su mraku neznanja o sebi i svojoj prošlosti doprinjeli naši neprijatelji, a koliko mi sami?

Zašto su Dražini bojovnici, a posle i Karadžićevi i Mladićevi osvetnici, željeli da smanje životni prostor bošnjačkim civilima i da masakrima smanje broj Bošnjaka, objasnili su dva uvažena profesora iz Sarajeva i Beograda Enes

Durmišević i Miodrag Popović.

„Oživljavanjem narodnog duha kosovski mit, koji će prerasti u kosovsku epopeju sa jakim naslagama srpske paganske tradicije, bit će usmjeren prema Osmanlijama (turcima), a kasnije i svim balkanskim muslimanima zbog njihovog prihvatanja islama, jer su prihvatanjem turske vjere, izdali pradjedovsku vjeru. A u svim tradicionalnim društvima izdajnici su osuđeni samo na jedno – smrt.

Heroizam paganskog duha koji karakterizira srpskog kosovskog junaka, stoljećima je dominantan u srpskom nacionalnom biću, jer taj duh ni evropsko prosvetiteljsko-racionalističko naslijeđe nije uvelo u modernizam. Zločini i progon, počinje još sa Karađorđem i traju do danas”. Ovim riječima je profesor Enes Durmišević objasnio zločinačku strast za uništenjem muslimana.

Suštinske odgovore na najvažnija pitanja bliske bošnjačke prošlosti i razlozima za njihovo veliko dvostruko stradanje u posljednjih osam decenija, dao je jedan ugledni profesor na beogradskom Filološkom fakultetu u knjizi „Vidovdan i časni krst“, još za vreme Tita, daleke 1976. godine. Zvao se Miodrag Popović.

Pošto je znao koje je zločine u Drugom svjetskom ratu počinio četnički pokret Draže Mihailovića, profesor Popović, kao dalekovid i mudar čovjek i naučnik, panično je upozorio na mogućnost da zaslijepljeni nacionalisti u budućnosti mogu ponovo počinuti velika zlodela.

Po mitu, Vidovdan je dan junačkog ogledanja, pobjede, trijumfa nad zlom. Vidovdan je prije svega simbol krvave, bespoštedne osvete nad svim što je tursko, muslimansko uopšte. Miloš Obilić se, pak, postepeno izdvaja iz cjeline predanja kao osvjetnik Kosova, čiji nož više niko ne skriva. Poznavajući dobro Dražino i Pavla Đurišića „junačko ratovanje“ sa muslimanima u Drugom svjetskom ratu, profesor Popović je uložio svoje znanje da u budućnosti sačuva dostojanstvo svog naroda. Nažalost, u tome nije uspio. Deset godina poslije njegove javno izložene dalekovidosti i vapaja da se ne ide ponovo u zločinstvo zbog gubitka Kosova prije 600 godina, u Miloševićevo vrijeme prevagnula je memorandumska i ratnohuškačka doktrina.

- Kao crkveni i nacionalni praznik, Vidovdan je tekovina novijeg datuma. Kao crkveni praznik, njegovo ime biće napisano crvenim slovima u kalendar tek 1892. godine. U kalendar Kraljevine Srbije, Vidovdan je ušao kao jedan od devet glavnih praznika koji se zvanično svetkuju 1914. godine. Dakle, tek posle definitivne pobjede nad Turcima u 20. vijeku stvara se novi Vidovdanski kult. Miloš Obilić iz narodne pjesme, koji nožem ubija neprijatelja, uticao je na junake iz naroda, što su sa njim bili intimno bliski i lako se poistovećivali s njim – objasnio je profesor Miodrag Popović.

Pokazalo se da su Bošnjaci bili krajnje neodgovorni prema svojoj budućnosti, jer su olako prešli preko profesorovih vizionarskih predviđanja da se u budućnosti može ponovo pokrenuti ratni pohod protiv nemoćnih bošnjačkih civila u kojem će istom agresoru biti sve dozvoljeno, pa i da, uz saglasnost Miloševića i generala, upotrebe u ratu u Bosni i Hercegovini prisvojeno od JNA, pa dato Srbima u BiH, artiljerijsko i pješadijsko naoružanje! Naoružanje, čiju su nabavku finansirali i Bošnjaci!

Da podsjetimo: poslije raspada prve Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu, bošnjačko stanovništvo je umanjeno za 106.000 ljudi, ili za 8,1 odsto, najviše zaslugom Dražine JVuO! Poslije 47 godina od završetka Drugog svjetskog rata, u ratu u BiH, srpski „osvetnici“ su doživjeli etički poraz, a Bošnjaci su imali ukupno 68.000, što vojničkih, što civilnih žrtava. (Srba je nestalo 23.000, Hrvata 9.000 i 5.000 ostalih)!

- Odmah na početku rata u Bosni i Hercegovini se ispostavilo da se JNA stavila na stranu Srba. Izlaskom na vrata ljudskosti i beskonačnom mržnjom tada

smo se obrušili na najbliže komšije i školske drugove muslimane – pokajničkim riječima Miroslav Deronjić, profesor u bratunačkoj srednjoj školi, koordinator glogovačkog masakra, kada je 9. maja 1992. godine streljano 68 nemoćnih muslimana, obratio se sudijama Međunarodnog suda, kada je izrazio kajanje i uputio izvinjenje:

- Umesto naših života, kao najvećih vrednosti, počeli smo da izmišljamo i prihvatamo neke druge vrednosti. Rat koji nas je zadesio pokazao je antiljudsku i anticivilizacijsku prirodu. Oni koji su nas učili da izgovaramo velike reči kao što su „država, nacija i vera“ nismo ni poznavali. Oko nas i u nama ostala je tuga i pustoš i duboke rane koje će decenijama da nas peku. Teško je živeti sa sećanjem šta se sve dogodilo, sa osećanjem sramote i stida. Prihvatio sam odgovornost za Glogovu. Voleo sam gradiće Bratunac i Srebrenica, a oni danas ne vole mene. Odrekli su me se i to je moja kazna. Izvinjavam se svima koje sam ražalostio i izneverio.

Vrijeme je pokazalo da su Radovan Karadžić i Ratko Mladić bili sljedbenici i nastavljajući zločinačkih djela Draže Mihailovića? Činjenica je da su imali isti ratni cilj – da vođeni koristoljubljem etnički očiste teritorije gdje su živjeli Bošnjaci pa da tu nasele Srbe i Crnogorce iz drugih krajeva.

Poslije iznijetog kritičkog stava da su u Srbiji i u Republici Srpskoj na sceni retrogradni politički poretki, a u želji da pomogne svom narodu, Latinka Perović, nekada jedna od najumnijih i najmudrijih žena, uputila je apel u vezi sa preovlađujućim nacionalističkim snagama u našoj zemlji:

-Nužno je da se u Srbiji prekine kontinuitet nacionalističke politike koji ima refleksije na aktuelnu političku i društvenu situaciju! Ja spadam u one istraživače srpske prošlosti koji veliki značaj pridaju mentalitetu. Smatram da su siromaštvo zemlje, visoka nepismenost, a naročito duga linija nasilja kroz ratove, hajdučiju, politička ubistva, stvorili jednu, s jedne strane, lakoću življenja, a s druge – lakoću ubijanja, neku vrstu fatalizma, života od danas do sutra, od koje se mlade generacije brane na razne načine ♦

Kratka saga o podgoričkoj Tabahani

DOBRO IM NE URADI IZ VOLJE IM NE IZAĐI

Razvijena manufakturna proizvodnja koju je zakonomjerno pratio i razvoj trgovine, učinjela je Podgoricu značajnim zanatskim i trgovačkim centrom, koji ipak kroz istoriju nije mogao pratiti dinamičan razvoj iz svog zlatnog perioda, kada je samo u Redžovića mahali na razmeđu XVI i XVII vijeka bilo aktivno preko 350 zanatskih i trgovačkih radnji.

Tako je prisajedinjenje Podgorice Knjaževini Crnoj Gori, odlukama Berlinskog kongresa 1878. godine obogatilo ovu državu u nastajanju sa novih 133 zanatske i 153 trgovačke radnje.

Specifičnost podgoričke manufakture, potkraj osmanske vladavine, činili su osobito razvijeni mutavdžijski, bojadžijski, a posebno tabački zanat, što se dovodi u vezu s razvijenim stočarstvom. Osnovu razvoja stočarstva činilo je Čemovsko polje, koje zbog svoje posne zemlje nije pružalo uslove za bavljenje zemljoradnjom, ali je obilovalo vegetacijom, i sve do prvih ljetnjih suša služilo kao ispaša za brojna stada ovaca. Velikim buljucima ovaca isticale su se dračke familije među kojima su se izdvajali: Turkovići, Drickovići i Orahovci.

Vremenom su podgorički mesari izgradili svoje klaonice (kasapnice), na obali Ribnice, ispod gradskih bedema s njihove sjeverne strane. Tako su stvoreni uslovi da se uz mesarski zanat razvije i prerada kože, čija trgovina će pronijeti ime Podgorice i izvan granica Crne Gore. Ilustrativan podatak sadržan je u činjenici da se tokom XIX vijeka iz Podgorice godišnje izvozilo pet vagona

■ Piše: **Abdulah Bato ABDIĆ**

vune, 100.000 jagnjećih i jarećih koža i 20.000 ovčijih i kozjih koža." Skoro cjelokupan izvoz robe iz Podgorice odvijao se preko Skadra, a roba dopremena lađama zvanim Ondre, koje su saobraćale tada prometnim vodenim-jezerskim putem. Time je privredni razvoj Podgorice dodatno doprinio projektovanju dva gradska naselja na suprotnim krajevima jezera koje ih je razdvajalo i spajalo istovremeno.

Ondra na plovnom putu Plavnica - Skadar

Zbog specifičnosti procesa prerade kože, u svim urbanim sredinama ondašnje Osmanske imperije, djelatnici koji su se bavili ovim zanatom, podizali su svoje radionice izvan grada i po mogućnosti podalje od naselja.

Podgorica u tom smislu nije bila izuzetak. Klaonice i štavionice kože bile su podignute izvan gradskih bedema s njihove sjeverne strane. Početkom XVII vijeka, ovaj moćni tabački esnaf je na tom mjestu sagradio most preko Ribnice koji je po njima i ponio naziv Tabački. U osnovi ovog naziva je turska riječ **tabak** u konkretnom značenju presovanog lista štavljene kože. Most je u narodu bio poznat i pod nazivom Most kod kasapnice. Građen je od fino tesanog kamena s jednim elegantnim lukom, koji se idealno stopio s netaknutom ljepotom Ribnice na jednom od njenih brojnih meandera u centru grada. Istovremeno pokazalo se da je most bio nukleus oko kojeg je ubrzo nastala još jedna po svemu osobena podgorička mahala.

Rijetko ko od namjernika koji danas prolazi Tabačkim mostom, znađe da hodi negdašnjim centrom osobene podgoričke mahale zvane Tabahana. Bila je to mahala koja se razvila na obali Ribnice s jedne i druge strane Tabačkog mosta, a sastojala se od većeg broja kućeraka zidanih i razbacanih bez nekog reda i pravila na obalama rijeke, ili u vidu sojenica nad samom vodom. Njeni stanovnici su se većinom bavili kovačkim zanatom. Bila je to tipično zanatska mahala s puno vreve i pjesme, koja bi odjekivala od udaraca kovačkih čekića o nakovanj. U ovoj mahali se nalazio i Tabački mesdžid, koji je pored vjerskih aktivnosti služio i za smještaj muslimanske pogrebne opreme. U ambijentu opšteg derneka Tabahane, kocki skloni podgorički hazarderi, skraćivali su vrijeme uz prepoznatljivo lokalnu kartašku igru, zvanu **kaluč**. Bio je to osobeni podgorički rulet. U Tabahani su se ovi preko noći bogatili ili

Lađa zvana Ondra

gubili kuće, imanja i nam, kako se i danas uobičajava kazati za strastvene kockare. Istovremeno tu su mladi i nadobudni podgorički bečari nerijetko sticali i prva ljubavna iskustva, o čemu su uz neizbježnu podgoričku pjesmu i čemane ispredali romantične priče o najnevjerovatnijim poduhvatima koje je mogla iznjedrati samo razigrana mašta podgoričkih cikotića uvijek spremnih na šeretluk i zajedljivu šalu. Oni s manjim uzletima mašte i smjelosti gledali su na to kritički i s prezrenjem, tražeći uzroke svemu u nestajanju tradicionalnih moralnih skrupula zajednice koja je umjela sputavati svaki "neprimjereni" individualizam. Nijesu izostajale ni kletve upućene Tabahani. Obično majki i ucviljenih suprug. Ada, jedna da joj se steče dosta bi joj bilo, kazuje se još uvijek u Podgorici. Konačno, kletve su je i stigle.

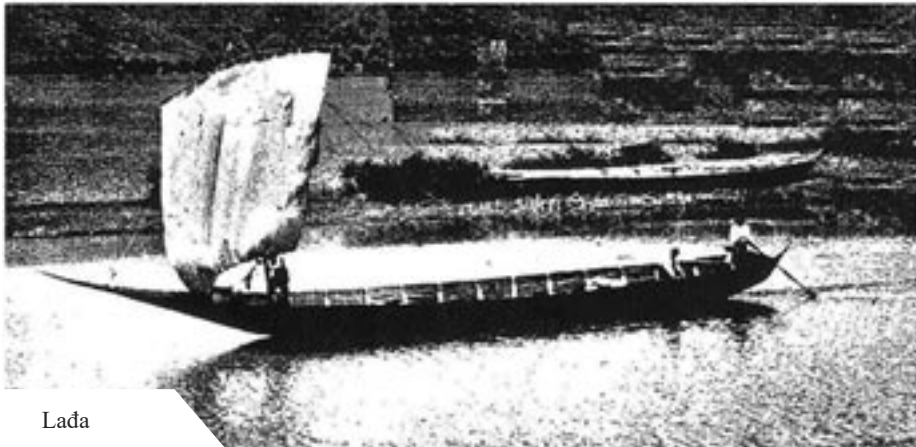
Kletve u vidu nerazumijevanja i neznanja ondašnjih urbanista i planera, što je na koncu uništilo ovu mahal, koja se nije uklapalo u novu viziju izgradnje

Titograda, koji je i na ovaj način sve više kidao veze sa starom Podgoricom, ne uviđajući pogubnost ovog u suštini ireverzibilnog procesa. Tako su se stanovnici Tabahane mimo svoje volje i bez suvišnih pitanja skrasili na periferiji Podgorice, na vjetrometini Čemovskog polja, koja im je velikodušno ponuđena kao nadomjestak za progon iz centra grada. Kako je stanarima pojašnjavano, Tabahana se morala ukloniti, obzirom da je u planu izgradnja novog elitnog hotela »Crna Gora« u Podgorici u kojem će odsjedati eminentni strani i domaći gosti, a prozori njihovih hotelskih soba, i balkoni okrenuti su prema 100-njak metara udaljenoj Tabahani, koja može pokvariti doživljaj Titograda kod gostiju. Lično se ne mogu oteći utisku da vizija socio-realističkih planera i urbanista nije bila lišena i političke konotacije, koja se ogledala u potrebi dokidanja sa dekadentnom prošloću, te je stara Podgorica tretirana ne više od brisanog prostora i morala je platiti cijenu, kao rijetko koji grad u Crnoj

Gori. Da se stalo na tome, halal im bilo, sarkastično mi ne tako davno kaza prijatelj, ali tako su trasirali put analognog donošenja i primjene nekih budućih planova. Na ovaj način je vremenom ukupna stara Podgorica doživjela sudbinu Tabahane. Nakon što se saglasih s drugovim stavom utješno dodadoh da može biti miran, obzirom da se više nema što za izbrisati.

Novi urbanistički plan je u stvari klasični urbičid

Koncepcijom urbanističkog plana iz 1957. godine negirana je većina objekata u staroj Podgorici. Tako od 14.000 stanovnika koliko je tada brojala stara Podgorica, čak 10.000 ne bi mogli zadržati svoje kuće koje je trebalo porušiti radi izgradnje novih višespratnica. Ova koncepcija je potvrđena i urbanističkim planom iz 1964. godine. Cijenu je platila Tabahana, koja je u tišini nestala. Oplakaće je do tada veseli harmonikaš i karocijer Arif.

Lađa

Do selidbe na onaj vječni i bolji svijet, nije se mogao osloboditi utiska da su mu neki nerazumni ljudi oteli dušu i radost življenja. Bio je to Arif mali, djeca mala, kuća mala, žena mala, nafaka mala, kako smo ga kao dječurlija provocirali, zadnji puta kada smo mu vidjeli suze u očima. Nakon toga i mi smo zanijemili, a njegove suze još uvijek peku, tako ovaj tekst nije lišen emocija. Upravo u to vrijeme nove revolucionarne snage su spjevale i pjesmu: „Tamo gdje je ležala Podgorica stara, tu se diže sad divan Titograd,„. A što jeste-jeste, pjevali smo je s puno meraka, zagledani u svijetlu budućnost, koja nam je preko tadašnjih sredstava informisanja i blagoglagoljivosti drugova i drugarica na visokim funkcijama, svesrdno nuđena. A mi im bez izuzetka vjerovali.

Za razliku od toga Hatidža

Tabahana sa dzamijom Glavatovića iznad

Ibrahimova je pisala djeveru koji se predhodno nastanio u Istanbulu: „*Od Tabahane nema ni traga ni pepela. Ka da je bumburisana.*“ (bombardovana)“ Kao nijemi svjedok koji podsjeća i

opominje, još uvijek opstaje, oskrnavljeni Tabački most, pa i on zaklonjen od očiju znatiželjnika zgradom muzičkog centra, s jedne i hotela "Kings" s druge strane.

Tabački most nakon zadnjih građevinskih poduhvata kako bi se konačno zaokružio urbanistički plan iz 1964. godine i most osposobio za motorni saobraćaj. Kažu da je ovo neminovnost narastajućih potreba glavnog grada, na koje arhitektura XX i XXI vijeka je morala ponuditi valjan

odgovor. I ponudila je, na način što čak i zaštićene spomenike kulture tretirala kao navodnu branu koja sprječava dalji razvoj grada ♦

Tabački most nije preživio najezdu modernh Huna

Septembar – mjesec u duhu oslobođenja Rožaja

U Rožajama je tokom mjeseca septembra 2025. godine organizovan bogat i raznovrstan program povodom obilježavanja Dana opštine.

Oslobođenje Rožaja u Drugom svjetskom ratu predstavlja jedan od najsvjetlijih trenutaka u istoriji ovog kraja. U septembru 1944. godine, narodnooslobodilački odredi, uz podršku stanovništva, uspjeli su da oslobode Rožaje od okupatorske vlasti. Taj događaj bio je prekretnica u borbi za slobodu i simbol otpora i hrabrosti naroda rožajskog kraja, koji su se zajedno borili za pravednije i slobodnije društvo.

Danas, osam decenija kasnije, mjesec septembar ostaje u znaku sjećanja, poštovanja i zahvalnosti svim borcima i građanima koji su doprinijeli slobodi.

U čast Dana opštine Rožaje, ove godine je organizovan bogat i raznovrstan program kulturnih, umjetničkih i sportskih događaja. Kroz „Septembarske dane kulture“, Rožaje open art – Likovna kolonija“, te „V septembarske sportske igre“, građani su imali priliku da zajednički obilježe ovaj značajni datum, u duhu zajedništva, tradicije i razmjene iskustava sa gostima iz regiona i inostranstva.

Svečana sjednica održana 30. septembra bila je centralni događaj obilježavanja, na kojoj su prisustvovali predsjednik Crne Gore, Jakov Milatović, potpredsjednik Vlade Crne Gore i ministar vanjskih poslova, Ervin Ibrahimović, brojni državnici, ambasadori, članovi stranih misija, te predstavnici političkog, vjerskog i kulturnog života.

Svečanu sjednicu otvorio je predsjednik Skupštine opštine Rožaje, Almir Avdić, koji je istakao da se obilježavanjem Dana opštine podsjećamo ko smo, odakle dolazimo i kuda želimo da idemo.

„Ovaj datum nije samo svečani trenutak

■ Piše: **Emir KUČ**, šef Kabineta predsjednika Opštine Rožaje

u kalendaru, to je podsjetnik da naš grad ima prošlost dostojnu ponosa, sadašnjost koja traži odgovornost i budućnost koja zavisi od

naše zajedničke volje“, poručio je Avdić.

Predsjednik opštine Rožaje, Rahman Husović, kazao je da smo na pragu ostvarenja razvojne vizije koju su priželjkivale brojne generacije naših sugrađana – a to je Rožaje, turistički centar sa uređenom infrastrukturom i razvijenom lokalnom privredom koja će rasti paralelno sa razvojem zimskog i ljetnjeg turizma.

„U minulim godinama naša ulaganja su bila usmjerena na seoska područja. Uz podršku Vlade, ove godine smo uspjeli da proširimo ulaganja u dalje unapređenje uslova života u ruralnim područjima. Stigli smo sa investicijama u čak 22 mjesne zajednice. Nastavili smo sa modernizacijom putne mreže, kako u naseljima nedaleko od grada, tako i u najudaljenijim selima. Samo u te radove, ove godine uloženo je blizu 2 miliona eura.

Jedna od najvažnijih dionica magistralnog puta Rožaje – Zeleni, koja je predstavljala veliki rizik za sve učesnike u saobraćaju, u potpunosti je prilagođena. Raduju nas najave Vlade da će radovi na modernizaciji magistrale prema Beranama uskoro početi.

Uz prethodnu rekonstrukciju na relaciji Rožaje – Špiljani, u koju je uloženo preko 20 miliona eura, Rožaje se otvorilo prema cijelom regionu.

Posebno želim da istaknem da predano radimo na rješavanju pitanja otpadnih voda kako bismo zaštitili Ibar od daljeg zagađenja i unaprijedili ekološko stanje u zajedici. U tu svrhu, u saradnji sa Evropskim fondovima, obezbijedili smo preko 16 miliona eura za završetak projekta izgradnje kanalizacione mreže i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda.

„Drago mi je što danas mogu da poručim građanima da je izgradnja skijališta Hajla – Štedim došla do finalnih faza i da je Vlada Crne Gore za ovu godinu odobrila višemilonski iznos za nastavak radova. Ukazano povjerenje, podrška i zajednička vjera u naše lične potencijale, je siguran put

ka valorizaciji potencijala naših Rožaja“, kazao je prvi čovjek rožajske opštine.

Prisustvo predsjednika Crne Gore, Jakova Milatovića, svečanoj sjednici velika čast za Opštinu Rožaje i njene građane.

„Iz srca sjevera, gdje se rađa Ibar i čuva čast antifašističke tradicije, Rožaje ne smije da stoji. Zaslužuje šansu za razvoj, nova radna mjesta, investicije i povratak dijaspore. Budućnost Rožaja se ne čeka, ona se stvara“, poručio je Milatović.

Najveće opštinsko priznanje – nagrada „30. Septembar“ – ove godine je dodijeljena Rifu Hadžiću, za njegov nemjerljiv doprinos

očuvanju kulture, tradicije i običaja naroda rožajskog kraja.

Tradicionalno su dodijeljene nagrade najboljim učenicima srednjih škola, koje su ove godine pripale: Berni Sutović, Farisu Pepiću i Daliji Ljaić.

Dodjelom priznanja zaslužnim pojedincima uz podsjećanje na vrijednosti koje su utkane u temelje Rožaja, krunisano je obilježavanje Dana opštine. Ovo je bila još jedna prilika da se afirmiše kulturni identitet, zajedništvo i perspektiva budućeg razvoja grada ♦

Ženski akademski centar u ovoj godini podržao žene ruralnih područja

OBUKA ZA DIGITALNE VJEŠTINE I SAMOZAPOŠLJAVANJE ŽENA U RURALNIM SREDINAMA

Uz podršku IWC Charity Committee, Ženski akademski centar je ove godine uspješno realizovao još jedan veliki projekat – napravio je niz edukacija za žene ruralnih područja oko Novog Pazara, usmjerenih na razvoj vještina i kompetencija osmišljenih s ciljem osnaživanja žena i njihovog ekonomskog osamostaljivanja.

Projekat je obuhvatio edukaciju 100 žena koje su tokom trajanja projekta imale priliku da unaprijede svoje znanje i steknu praktične vještine iz oblasti kulinarstva, izrade ukrasa od porcelana, dekoracije, slastičarstva, njege kože i kose, te dizajna i šivenja odjeće, s posebnim akcentom na sticanje digitalnih vještina koje su ključne za savremeno poslovanje i promociju proizvoda i usluga.

Radionice su, osim stručnog dijela, pružile prostor za međusobno umrežavanje, razmjenu iskustava i ideja, te osnaživanje žena da svoje talente pretoče u održive poslovne prilike. Posebno je naglašeno da su upravo digitalne kompetencije značajan alat koji ženama iz ruralnih sredina omogućava pristup širem tržištu, lakšu komunikaciju sa kupcima i kreiranje poslovnih modela.

Polaznice su istakle da im je projekat dao motivaciju, znanje i praktične alate kako bi mogle započeti i unaprijediti posao, dok su predavači naglasili važnost kontinuirane podrške ženama u ovim sredinama.

Ovaj projekat je pokazao da je ulaganje u obrazovanje i vještine žena

■ Piše: Ana MURATOVIĆ

doprinosi ne samo njihovom ličnom i profesionalnom razvoju, nego i razvoju lokalne zajednice u cjelini ♦

Obilježavanje Dana Bošnjaka u Novom Pazaru

Dan Bošnjaka, 28. septembar, obilježava se u znak sjećanja na jedan od najvažnijih datuma savremene historije Bošnjaka.

Tih dana, 27. i 28. septembra 1993. godine, u Sarajevu je održan Prvi bošnjački sabor, događaj koji je, u jeku ratnih stradanja, otvorio novu stranicu nacionalne samosvijesti. Na tom saboru vraćeno je ime *Bošnjak* i potvrđeno pravo na *bosanski jezik* – odluke koje su označile povratak naroda njegovom izvornom identitetu i jeziku, te postale simbol buđenja i zajedništva. Iako su donesene u teškim vremenima, one su predstavljale jasno opredjeljenje za očuvanje kulturnog i nacionalnog bića. Prvi bošnjački sabor ostao je upamćen kao trenutak konsolidacije, dan kada je zajednica odlučila da neće odustati od vlastitog imena, jezika i historijskog naslijeđa. Otuda i simbolika obilježavanja Dana Bošnjaka: to nije samo prisjećanje na prošlost, već i obnova svijesti o vrijednostima koje treba čuvati i prenositi, kako bi ime i jezik ostali trajni stubovi identiteta.

U tom duhu, Bošnjačko nacionalno vijeće u Republici Srbiji priredilo je i ove godine u Novom Pazaru niz svečanosti, izložbi i skupova, dajući prazniku bogatu i višeslojnu sadržinu. Manifestacija je započela svečanim prijemom u Kulturnom centru, gdje je otvorena izložba „Biserje Bošnjaka“ akademskog slikara Emira Isovića. Umjetnička postavka, posvećena baštini i identitetu, pružila je simbolički okvir cijelom programu, okupljajući visoke zvanice, prijatelje i saradnike Vijeća. Svečana akademija koja je uslijedila okupila je predstavnike diplomatskog kora, ministarstava, bošnjačkih vijeća iz regiona, lokalne samouprave, akademske i

■ Piše: **Amela BJELAK**, prof. bosanskog jezika i književnosti
Fotografije: **Arhiva BNV-a**

kulturne zajednice. U prigodnom obraćanju predsjednik Vijeća, dr. Fuad Bačićanin, istakao je: „Bošnjaci su narod koji zna ko je, odakle je i kuda ide. Naša je obaveza da branimo ime, jezik, kulturu i slobodu.“ Akademiju su upotpunili bošnjački umjetnici, a veče je proteklo u duhu zajedništva i dostojanstva, potvrđujući da je praznik jednako svečani čin i naučno-kulturna poruka.

Drugi dan obilježavanja donio je otvaranje izložbe slika nastalih na Devetoj međunarodnoj likovnoj koloniji „Sjenica 2025“, posvećenoj temi „Kulturno-historijsko naslijeđe Sandžaka“. Dvanaest umjetnika iz zemalja regiona, tokom avgusta u Novom Pazaru, stvaralo je radove koji su pretočeni u postavku u prostorijama Vijeća. Selektorka kolonije i predsjednica Odbora za kulturu BNV-a, Emina Ganić, naglasila je da izložba nije tek zbirka likovnih radova, nego „vizuelni dokument, kulturna topografija i

emotivni arhiv jednog prostora i njegovih ljudi“. Time je jasno naznačeno da umjetnost u ovom slučaju postaje medij pamćenja, produžena ruka historijskog iskustva i identitetskog izraza. Svečanom otvaranju prisustvovali su predstavnici kulturnog, političkog i vjerskog života Sandžaka, kao i rukovodstvo Bošnjačkog nacionalnog vijeća.

Istog dana održan je i okrugli sto „Revizionizam i bošnjački identitet u regionu – izazovi i odgovori“, na kojem su učestvovali ugledni univerzitetski profesori, naučnici i javni djelatnici. Uvodna izlaganja dr. Fuada Bačićanina, predsjednika BNV-a u R. Srbiji, Sulja Mustafića, predsjednika Bošnjačkog vijeća u Crnoj Gori, i emeritusa prof. dr. Kasima Trnke otvorila su raspravu o najosjetljivijim pitanjima – pokušajima historijskog revizionizma, relativizaciji ili negiranju zločina nad Bošnjacima, te odgovornosti društva i institucija u zaštiti istine. Zaključci usvojeni na ovom skupu jasno su upozorili da je revizionizam retrogradna i opasna

pojava koja prijeti demokratskim vrijednostima, te da je neophodno institucionalizirati kulturu pamćenja kroz obrazovni sistem, udžbenike, medije i javni život.

Posebno je naglašena potreba za koordiniranim djelovanjem naučne zajednice, bošnjačkih vijeća i demokratske javnosti u sprječavanju negiranja genocida i reha-

bilitacije ratnih zločinaca.

Nakon ovih aktivnosti BNV-a, obilježavanje Dana Bošnjaka u Novom Pazaru 2025. godine dobilo je narativnu liniju koja je povezala umjetnost, akademsku misao i svečani čin u jedinstven kulturno-naučni događaj, čime je potvrđeno da Dan Bošnjaka nije samo datum iz kalendara, već i živi proces reafirmacije identiteta i odgovornosti – dan kada zajednica, kroz umjetnost, nauku i okupljanje, potvrđuje da zna ko je, odakle je i kuda ide ♦

Antikancerogena hrana - hrana koja smanjuje rizik od nastanka raka

■ Pišu: **MSc Tarik ČORBO, prof. dr. Kasim BAJROVIĆ**
Univerzitet u Sarajevu - Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Uvod

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije, rak je jedan od vodećih uzroka smrtnosti u svijetu, odgovoran za gotovo 10 miliona smrtnih slučajeva godišnje. Procjenjuje se da bi se trećina slučajeva raka mogla spriječiti promjenom životnih navika, među kojima prehrana ima centralno mjesto. Nezdrava ishrana, bogata prerađenim mesom, zasićenim mastima i rafiniranim šećerom, povezana je s povećanim rizikom od raka debelog crijeva, gušterače i želuca. S druge strane, usvajanje prehranbenih obrazaca zasnovanih na prirodnim, minimalno prerađenim namirnicama pokazuje značajan zaštitni učinak.

Antikancerogena hrana je obilno prisutna u mediteranskoj prehrani jer sadrži nekoliko biološki aktivnih spojeva koji zajedno djeluju na smanjenje rizika

od kancera (raka). Ova hrana pomaže u regulaciji hormona, poput estrogena, usporava rast stanica raka ili blokira upalu, smanjuje rizik od oštećenja zdravih stanica uzrokovanih antioksidansima i sl. Vjeruje se da je neadekvatna prehrana jedan od najveći rizika raka i zato je dosljedno uključivanje različitih namirnica, kao dio zdrave prehrane, ključno za smanjenje rizika. Potrebno je konzumirati cjelovite namirnice koje sadrže više hranjivih tvari od prerađenih. Lista najboljih namirnica koje djeluje protiv raka uključuje: jabuku, cveklu, mrkvu, bobičasto voće, kupusnjače, orašaste plodove, mahunarke, cjelovite žitarice, fermentiranu hranu, bijeli luk, maslinovo ulje, ribu, grožđe a od začina kurkuma i đumbir te kao napitak zeleni čaj. Budući da je mediteranska prehrana fleksibilna može se prilagoditi različitim

ljudskim potrebama i tako dobiti različite hranjive tvari koje zajedno djeluju u borbi protiv raka.

Jabuka

Ima istine u izreci „jedna jabuka na dan tjera doktora iz kuće van“. Jabuke sadrže polifenole koji imaju antikancerogena svojstva i pomažu u sprječavanju upala, kardiovaskularnih bolesti, infekcija i drugih bolesti. Neka istraživanja sugeriraju da polifenoli mogu inhibirati određene procese koji dovode do razvoja raka. Polifenoli inhibiraju protein nazvan transporter glukoze 2, koji igra važnu ulogu u rastu ćelija kod određenih vrsta raka. Studije iz 2018. godine sugeriraju da jabučni floretin značajno inhibira rast ćelija raka dojke bez utjecaja na zdrave ćelije.

Cvekla i mrkva

Osim što dodaje boju jelima, cvekla je puna antioksidansa poput betalina, betanina, betacijanina, zeaksantina i

luteina. Prema nekim istraživanjima njene kvalitete najviše potiču od betacijanina, supstance koja joj daje tamnocrvenu boju za koju se kaže da djeluje kao snažno sredstvo protiv tumora. Mrkva je najpoznatiji izvor karotenoida i pruža dodatnu zaštitu od određenih vrsta raka, uključujući rak dojke. Komparativna studija koju su proveli istraživači sa Medicinskog fakulteta Harvard pokazuje da ljudi sa višim nivoima karotenoida imaju manji rizik od razvoja raka dojke. Mrkva sadrži nekoliko esencijalnih nutrijenata, uključujući vitamin K, vitamin A, antioksidanse i velike količine beta-karotena, koji su odgovorni za prepoznatljivu narandžastu boju. U Danskoj je ispitivan uticaj mrkve na razvoj određenih vrsta raka kod 55.756 ispitanika. Rezultati sugeriraju da konzumiranje sirove mrkve može smanjiti rizik od raka debelog crijeva za 17%. Također studija sugerira da sirova mrkva može zaštititi organizam od raka pluća, raka gušterače i leukemije.

Bobičasto voće

Bobičasto voće spada među najzdravije namirnice koje se konzumiraju. Njihovi vitamini, vlakna i antioksidansi, poput antocijanina, elagične kiseline i resveratrola, mogu spriječiti rak u probavnom traktu. Studija koju je proveo istraživački institut Beckman u Sjedinjenim Američkim Državama istakla je veliku koristi borovnica u borbi protiv raka dojke i zaključili da konzumiranje ovog voća znatno usporava njegov razvoj za čak 60%. Borovnice jačaju limfocite koji su sposobni da ubijaju tumorske i patogene ćelije. Visok sadržaj antocijanina, snažnog antioksidansa koji mu daje ljubičasto-plavu boju, omogućava ovom voću da efikasno eliminiše slobodne radikale koji oštećuju ćelije. Bobičasto voće je bogato vitaminima, mineralima i dijetalnim vlaknima. Studije iz 2021. godine sugeriraju da borovnice i brusnice mogu inhibirati stvaranje tumora i rast raka probavnog trakta. Prema istraživanjima iz 2018. godine, bobičasto voće može modificirati imunološki sistem kako bi pomoglo organizmu u zaustavljanju razvoja raka.

Kupusnjače

Ove namirnice uključuju brokulu, karfiol, kupus, prokulice, kelj i druge sadrži korisne hranjive tvari, uključujući vitamin C, vitamin K i mangan. Iako su raznolike po boji i obliku, dijele nekoliko hranljivih prednosti i jedine su namirnice koje sadrže spoj indol-3-karbinol koji ima jako antikancerogeno svojstvo. Često konzumiranje ove hrane povezano je s manjim rizikom od mnogih vrsta raka. Nažalost, hrana poput brokule nije dovoljna zastupljena u ishrani i ako je predvodnik u borbi protiv raka. Indol koji sadrže brokula može deaktivirati kancerogene komponente ili blokirati njihovu apsorpciju. Karotenoidi koji se nalaze u lisnatom povrću špinata i kelja djeluju kao antioksidansi jačajući vlastitu obranu tijela u borbi protiv raka dojke, raka mokraćnog mjehura i raka pluća. Ovo povrće također sadrži sulforafan, biljni spoj s potencijalnim antikancerogenim svojstvima. Druga studija pokazuje da sulforafan značajno inhibira rast ćelija raka i stimulira smrt ćelija raka debelog crijeva. Ovo istraživanja pokazuju da sulforafan, u kombinaciji s genisteinom, može značajno inhibirati razvoj i veličinu raka dojke.

Orašasti plodovi

Orašasti plodovi su odličan izvor vlakana i zdravih masti, izuzetno su zdravi i korisni za cijeli organizam. Bogati su zdravim mastima, vlaknima, proteinima, vitaminima i mineralima, te mogu doprinijeti poboljšanju kardiovaskularnog zdravlja, smanjenju rizika od kroničnih bolesti i poboljšanju cjelokupnog zdravlja. Prema jednom istraživanju orašasti plodovi, a posebno orasi, imaju izražena antikancerogena svojstva i predvodnik su u borbi protiv raka. Prema Američkom

institutu za istraživanje raka, svi orašasti plodovi imaju antikancerogena svojstva sa posebnim naglaskom na orahe jer sadrže supstancu zvanu pedunkulagin, koju tijelo metabolizira u urolitine. Ovi spojevi se vežu za receptore estrogena i mogu igrati ključnu ulogu u prevenciji raka dojke. U ispitivanju iz 2019. godine, žene s rakom dojke jele su orahe dvije sedmice između biopsije i operacije. Istraživači su testirali uzorke tumorskog tkiva uklonjene tokom operacije i utvrdili da se rast ćelija raka zaustavlja.

Mahunarke

Mahunarke su bogate vitaminima, mineralima, proteinima i vlaknima, jeftine su, zdrave i ukusne i osnovna su hrana stanovništva diljem svijeta. Dostupne su suhe i konzervirane i koriste kao jedna od najvažnijih grupa namirnica za ishranu. Biljne hemikalije poznate kao flavonoidi u njihovom zrna su jaki antioksidansi i igraju važnu ulogu u prevenciju raka i borbi protiv raka. Posebno se ističu mahunarke, poput graha, graška i leće jer su bogate vlaknima, što može pomoći u smanjenju rizika od nekih vrsta raka. Jedna studija ispitivala je vezu između unosa vlakana iz graha i rizika od raka dojke. Rezultati studije pokazali su da su osobe s prehranom bogatom vlaknima iz graha imale 20% manju vjerojatnoću da će razviti rak dojke u odnosu na one ispitanike koje nisu ispunjavale preporuku za dnevni unos vlakana.

Cjelovite žitarice

Cjelovite žitarice poput zobnih pahuljica, smeđe riže i 100% integralnog pšeničnog hljeba sadrže zaštitne antioksidanse poput vitamina E, lignana, fitinske kiseline i vlakana. Konzumiranje

cjelovitih žitarica smanjuje rizik za 18 vrsta raka, a svako povećanje unosa dijetalnih vlakana od 10 grama dnevno iz ove skupine namirnica povezano je sa smanjenjem rizika od raka debelog crijeva za najmanje 7%. Istraživanje iz 2020. godine povezuje konzumaciju cjelovitih žitarica sa 12% manjim rizikom od nastanka raka. Neki specifični karcinomi za koje cjelovite žitarice mogu smanjiti rizik uključuju: rak debelog crijeva, rak jednjaka, rak želuca i rak gušterače.

Fermentirana hrana

Fermentirana hrana ima brojne pozitivne učinke na zdravlje, prvenstveno zbog visokog sadržaja probiotika, zdravih bakterija, koje poboljšavaju imunološku funkciju organizma. Jako povoljno djeluju na ravnotežu crijevne mikroflore i cjelokupnu probavu jer se tokom fermentacije razgrađuju hranjive tvari na lakše probavljive spojeve i tako povećava dostupnost vitamina i minerala. Također ove bakterije mogu vezati i uništiti potencijalne kancerogene tvari što je posebno učinkovito u sprječavanju raka debelog crijeva.

Bijeli luk

Klasificiran kao povrće bijeli luk se već dugo vremena koriste kako za kuhanje tako i kao lijek. Bijeli luk, korjenasto povrće, sadrži alicin, zaštitni spoj sumpora koji inhibira napredovanje raka. Konzumiranje bijelog luka često smanjuje rizik od raka debelog crijeva, ali je dokazana i njegova uloga u smanjenju drugih vrsta raka.

Maslinovo ulje

Konzumiranje maslinovog ulja može smanjiti rizik od razvoja bilo kojeg raka. Posebno može pomoći u sprječavanju gastrointestinalnog raka, rak dojke, raka urinarnog trakta i raka digestivnog trakta. Studija iz 2022. godine o konzumaciji maslinovog ulja među 1.567 odraslih osoba u Španiji sugerira da dvije ili više kašika maslinovog ulja dnevno nude maksimalne koristi, smanjujući rizik od kardiovaskularnih bolesti i smrtnosti od više uzroka raka.

Ribe

Ribe su najzdravija hrana na svijetu jer je riblje meso bogat izvor omega-3 masnih kiselina koje su izuzetno važne za ljudsko tijelo i posebno mozak. Ribe sadrže visok nivo hranjivih tvari i različitim nutrijentima kao što su proteini, minerali i vitamin D, koji mnogim ljudima nedostaje. Masna riba, uključujući losos, skušu i inćune, bogata je esencijalnim hranjivim tvarima, kao što su vitamini B skupine, kalij i omega-3 masne kiseline. Studije iz 2019. godine pokazuju da omega-3 masne kiseline iz ribe imaju zaštitni učinak protiv raka dojke kod velikog broja ispitanika. Studija iz 2022. godine također povezuje konzumaciju ribe s nižim rizikom razvoja raka dojke i raka debelog crijeva.

Grožđe

Resveratrol, antioksidans u kožici crvenog grožđa, pokazao se kao odlično sredstvo u borbu protiv raka. Neki naučnici vjeruju da bi resveratrol mogao postati dio terapije protiv raka. Pored resveratrola, grožđe sadrže flavonole, fenolne kiseline, antocijanine, proantocijanidine, tanine, katehine i druge aktivne tvari koje imaju izrazita antioksidativna i antikancerogena svojstva.

Kurkuma i đumbir

Kukurma je vrhunski začim i najbolji sastojak u borbi protiv raka. Sadrži kurkumin, aktivni sastojak kurkume i pigment koji kariju daje narandžastu boju, čiji su zdravstveni efekti brojni. Sprovedene studije sa sigurnošću su potvrdile kako kurkumin igra važnu ulogu u prevenciji i liječenju raka. Neki naučnici smatraju da je kurkumin sredstvo za prevenciju raka zbog svojih "proapoptotičkih" svojstava koja omogućavaju tijelu da se riješi ćelija odgovornih za stvaranje tumora. Pored kurkume đumbir je začim sa mnogo prednosti i ima izražena ljekovita i izrazita antioksidativna svojstva.

Zeleni čaj

Zahvaljujući svojim spojevima i brojnim pozitivnim efektima na zdravlje zeleni čaj se smatra napitkom sa najviše antioksidanata. Poznato je da dvije šolje ovoga čaja sadrže antioksidanata ekvivalentne količini od sedam čaša soka od narandže. Antioksidativna moć ekstrakata zelenog čaja je četiri puta veća od vitamina C. Najvažnija antioksidativna supstanca u zelenom čaju je epigallocatehin-3-galat, snažan polifenol koji potiče uništenje ćelija raka. Osim toga, mnoge studije su pokazale da je zeleni čaj koristan u prevenciji raka, zahvaljujući kvercetinu i kempferolu koje također sadrži.

Hrana sama po sebi ne može u potpunosti spriječiti nastanak raka, ali dugoročno može značajno smanjiti rizik i poboljšati ukupno zdravlje. Najbolje rezultate daje kada se uklopi u širi obrazac zdravog načina života: redovna tjelesna aktivnost, održavanje zdrave tjelesne mase, prestanak pušenja i umjeren unos alkohola. Može se reći da je upravo kombinacija pravilne prehrane i zdravih navika najbolja prevencija i temelj dugovječnog života ♦

TUTIN

GEODEMOGRAFSKA KRETANJA

II

Konačno je iz štampe izašla knjiga **"Tutin – geodemografska kretanja"** autora Fehima Ličina i Selima Šaćirovića. Iako je knjiga štampana još u maju, preuzeta je tek sada, nakon što je obezbijeđena potrebna finansijska konstrukcija. Kako bi knjiga ugledala svjetlost dana, finansijsku podršku ovom projektu pružili su Halil Kuč, biznismen iz sela Leskova kod Tutina, te Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka na čelu s akademikom Šerbom Rastoderom.

Ovo je druga knjiga iz edicije **"Geodemografija Sandžaka"**, a u pripremi za štampu je i treća knjiga iz iste edicije, pod nazivom **"Sjenica – geodemografska kretanja III"**.

■ Piše: **Fehim LIČINA**

Teritoriju općine Tutin čini Štavički basen, kompleks Mađara s krajevima koji se graniče s

novopazarskom općinom, masivi Mokre gore, koju presijeca rijeka Ibar, dio teritorije koja se graniči s rožajskom općinom, te jugoistočni dio Gornje i Donje Pešteri. To je pretežno planinski kraj, s nadmorskom visinom od 630 m (Ribariće), oko 840 m (Tutin) i do preko 1.200 m (Gornja Pešter). Najvišu nadmorsku visinu, oko 2.000 m, imaju visovi Mokre gore.

Mojstirsko-draške oblasti čine pretežno visoke planine. Strmo, iznad Ribarića i Čulija, uzdiže se planina Veprnja (1.393 m nadmorske visine). Južno od Veprnje pruža se široki planinski masiv Ponor, Slomna gora i Poljane, na kojima se ističu visoki vrhovi: Novin vrh (1.806 m) i Pogled (2.154 m). Guste šume na ovoj planini ispreplitanе su brojnim prostranim pašnjacima.

Iznad sela Drage i Vrbe uzdižu se masivi Kosov ravan i Vuksanove rupe. Na tom području posebno se izdvajaju vrhovi Orlosed (1.689 m) i Zogića stanovi (1.947 m).

Klima općine Tutin spada u umjereno-kontinentalnu. Međutim, zbog znatnih visinskih razlika postoje i izražene temperaturne razlike. U predjelima s nadmorskom visinom višom od 1.000 m zime su duge i oštre, uz obilne snježne padavine, ljeta su kratka i često prohladna, a proljeća i jeseni hladni, s čestim padavinama. U nižim predjelima klima je blaža.

Vjetrovi su na ovom području vrlo izraženi, naročito na Peštarskoj visoravni. Prema podacima meteoroloških stanica, može se zaključiti da ovdje vjetrovi pušu iz svih pravaca. Jačina i pravac vjetra zavise od više faktora, od kojih najvažniju ulogu imaju reljef, vegetacija – naročito šumska, otvorenost dolina i kotlina prema pravcu regionalnih vjetrova te regionalni raspored strujanja vazdušnih masa. U dolini Ibra najčešće duvaju vjetrovi s

jugozapada (364 puta), sjevera (158 puta) i zapada (125 puta), dok iz drugih pravaca duvaju znatno rjeđe. Jačina vjetrova varira i vremenski i prostorno.

Nahija Trgovište, prema popisu Prizrenskog sandžaka iz 1571. godine, obuhvatala je 153 naselja. Područje današnjeg Tutina tada je pripadalo Prizrenskom sandžaku, nahiji Trgovište. Popisom iz 1571. godine obuhvaćeni su samo hrišćani, jer su bili poreski obveznici, dok muslimani, kao vojni obveznici, nisu plaćali porez, pa ih zato u popisu nema.

Prvi opšti popis muškog stanovništva u zemlji sproveden je tokom 1830/31. godine, samo četvrt vijeka nakon što su procedure popisa usvojene u Sjedinjenim Američkim Državama, Velikoj Britaniji i Francuskoj. Ovim popisom obuhvaćena su i naselja općine Tutin. Popisivač je iznad imena vojno sposobnih muškaraca crvenim mastilom stavljao harf mim (م).

Prema popisu stanovništva, izvršenom preko policijskih i općinskih vlasti krajem 1912. i početkom 1913. godine, Srez Štavički imao je 8 općina, 61 selo i 38 zaseoka, ukupno 99 naseljenih mjesta, gdje je živjelo 14.344 stanovnika. Središte sreza nalazilo se u Tutinu.

Kod popisa iz 1921. godine, do podataka o etničkoj pripadnosti može se doći samo posredno, kombinacijom pokazatelja koji se odnose na vjeru i materinji jezik. Broj Srba/Crnogoraca dobiven je tako što su se od broja pravoslavaca oduzeli govornici ruskog i rumunjskog jezika, a broj Bošnjaka tako što su se od broja muslimana oduzeli govornici turskog i albanskog jezika.

U vrijeme provođenja popisa iz 1931. godine, Sandžak je bio dijelom Zetske banovine. Prostorno se nalazio u okviru deset srezova, pri čemu je svaki od njih uključivao niz manjih općina te jedan ili više gradova koji su predstavljali zasebne upravne cjeline. I u kontekstu ovog popisa, do podataka o etničkoj pripadnosti može se doći samo posredno. Budući da je 1931. godine registrovan zanemarljiv broj Albanaca i »ostalnih«, broj Srba/Crnogoraca i Bošnjaka ne bi značajnije odudarao od ukupnog broja pravoslavaca, odnosno muslimana.

Po popisu iz 1948. godine, u srezu Štavičkom bilo je 14.662 stanovnika, a

nacionalno su se izjasnili: Neopredijeljeni Muslimani 1%, Srbi 98,9%, Crnogorci 0,1% i ostali 0,0%. Za daljnji uvid u etničke prilike važno je istaći da se 1948. godine tek petnaest osoba u Sandžaku izjasnilo kao Turci.

Prilikom popisa iz 1953. godine, Bošnjaci su imali mogućnost izjasniti se kao »Jugoslaveni – neopredijeljeni« kako bi izbjegli identifikaciju s kojom od drugih južnoslavenskih nacija. Bošnjaci su se glavinom opredjeljivali za odrednicu »Jugoslaveni – neopredijeljeni« i u tutinskoj općini ih je bilo 68%.

Popis iz 1961. godine ostavljao je Bošnjacima priliku da se izjasne kao »Muslimani u smislu etničke pripadnosti«. Kao »Muslimani u smislu etničke pripadnosti« u općini Tutin izjasnilo se 68,5% stanovnika.

U popisu iz 1971. godine, Muslimani su se iskazali kao »Muslimani u smislu narodnosti«. Po popisu iz 1971. godine, općina Tutin imala je 29.444 stanovnika, a prema nacionalnom opredjeljenju, Muslimana je bilo 83%.

Popis iz 1981. godine pokazao je gotovo potpuno ujednačavanje Bošnjaka iz BiH i Sandžaka po pitanju nacionalne identifikacije. Također, nekad relativno brojno izjašnjavanje sandžačkih Bošnjaka za tursku nacionalnost izgubilo je na važnosti do popisa iz 1981. godine. Po popisu iz 1981. godine, u općini Tutin bilo je 32.779 stanovnika. Nacionalno, kao Muslimani, izjasnilo se 92% stanovništva.

Popis iz 1991. godine uvelike je potvrdio realitete koji su se očitovali deset godina ranije. Bošnjaci u BiH i u Sandžaku, u nacionalnom smislu, praktično su se istovrsno izjašnjavali. Po popisu iz 1991. godine, u općini Tutin bilo je 34.631 stanovnik, a od toga, prema nacionalnom opredjeljenju, Muslimana je bilo 94%.

Pri korištenju popisnih rezultata, treba voditi računa o tome da ne postoji potpuna uporedivost definicija stalnog, odnosno ukupnog stanovništva u popisu iz 2002. godine i ranijim popisima. U popisima iz 1971, 1981. i 1991. godine, pored stanovništva u zemlji, u stalno stanovništvo su ubrajani i jugoslovenski građani na privremenom radu u inostranstvu, kao i članovi porodice koji su s njima boravili u inostranstvu. U skladu s međunarodnim preporukama, u

popisu iz 2002. godine, osim stanovništva u zemlji, u sastav stalnog stanovništva ulaze jugoslovenski građani čiji je rad, odnosno boravak u inostranstvu, kraći od godinu dana, kao i strani državljani koji u Srbiji rade ili borave u svojstvu članova porodice duže od godinu dana.

U popisu iz 1991. godine, klasifikacija nacionalne, odnosno etničke pripadnosti, proširena je modalitetima: Bunjevac, Egipćanin i Šokac, a u popisu iz 2002. godine još i modalitetima: Aškalija, Bošnjak, Goranac i Cincarin. Nacionalna struktura stanovništva općine Tutin u popisu iz 2002. godine: Bošnjaci 94%, Srbi 4%, Muslimani 1% i sve ostale nacionalnosti 1%.

Prema popisu iz 2011. godine, stanovništvo tutinskog kraja se, prema nacionalnoj pripadnosti, izjasnilo kao Bošnjaci 90%, a kao Muslimani 3,5%. Iako se raznim kampanjama, od strane zainteresiranih strana, radi na promociji jedinstvenog izjašnjavanja Bošnjaka (Muslimana), prema popisu iz 2011. godine još uvijek postoji dio stanovništva koji se izjašnjava kao Muslimani.

Deveti poslijeratni popis stanovništva (popis iz 2022. godine) u Srbiji prvi put je sproveden uz upotrebu digitalnih tehnologija u fazi terenskog prikupljanja podataka, uveo je novine u sadržaju popisnih upitnika i primijenio metodološke preporuke relevantnih nadnacionalnih organizacija. Period prije i tokom sprovođenja popisa stanovništva 2022. godine, u Srbiji, kao i u mnogim drugim evropskim državama koje su popis sprovele u vrijeme pandemije, bio je popraćen brojnim glasinama i dezinformacijama koje su kružile u javnosti. U općini Tutin, u popisu iz 2022. godine, nacionalnu strukturu stanovništva čine: Bošnjaci 92%, Muslimani 1%, nepoznato 4% i Srbi 2%. Karakteristično za ovaj popis je što se manje stanovnika nacionalno izjasnilo kao Muslimani, ali je veliki procenat (4%) stanovništva svrstan u kategoriju »nepoznato«.

Migracije stanovništva predstavljaju kompleksnu društvenu pojavu koja, uz prirodni priraštaj, najneposrednije utiče na promjene u demografskom i ekonomskom potencijalu područja odseljavanja, odnosno doseljavanja. Uzroci migracija mogu biti različiti. U tom kontekstu može

se reći da je iseljavanje ljudi s ovih prostora konstantna pojava već više stoljeća, pri čemu su razlozi različitih talasa migracija bili ekonomski i politički motivisani.

Općina Tutin ima 93 naselja. S obzirom na izgled koji karakterišu doline rijeka, riječica i potoka, brda, visoravni i planine, na području se može jasno razlikovati šest većih grupa naselja:

- Tutin, gradsko područje sa okolnim selima
- Delimeđe i Melaje sa okolnim selima
- Ribariće sa okolnim selima
- Crkvine sa okolnim selima
- Draga i Mojstir sa okolnim selima
- Leskova sa okolnim selima

Struktura stanovništva u naseljima općine Tutin:

- U 73 naselja žive samo Bošnjaci.
- U 2 naselja žive samo Srbi.
- Multinacionalnih naselja ima 16.
- U 2 naselja, osim Bošnjaka, dio stanovništva se nacionalno izjašnjava kao Muslimani.

Broj stanovnika po naseljima:

- Ispod 10 stanovnika imaju 3 naselja: Gnila (2), Brniševo (8) i Strumci (9).
- Od 10 do 50 stanovnika ima 16 naselja: Blaca, Bovanj, Bregovi, Čmanjke, Čulije, Devreč, Ervenice, Gornji Crniš, Gurdijelje, Južni Kočarnik, Lipica, Noćaje, Ostrovica, Ramošovo, Saš i Vrašće.
- Od 50 do 100 stanovnika ima 20 naselja: Arapoviće, Baljen, Bujkoviće, Crkvine, Čukote, Dobrinje, Dulebe, Raduša, Reževići, Ruđa, Rudnica, Šipče, Žuče, Guceviće, Istočni Mojstir, Izrok, Jablanica, Jeliće, Namga i Plenibabe.
- Od 100 do 300 stanovnika ima 33 naselja: Biohane, Braćak, Čarovina, Detane, Dobri Dub, Dolovo, Glogovik, Gluhavica, Godovo, Gradac, Gujiće, Jerebice, Jezgoviće, Koniče, Kovače, Morani, Naboje, Nadumce, Orlje, Paljevo, Piskopovce, Pokrvenik, Pope, Popići, Potrebić, Pružanj, Šaronje, Špiljani, Smoluića, Starčevići, Točilovo, Vrba i Zapadni

Mojstir.

- Od 300 do 500 stanovnika ima 9 naselja: Baćica, Borovštica, Delimeđe, Đerekare, Melaje, Raduhovce, Oraše, Suvi Do i Žirče.
- Od 500 do 1.000 stanovnika ima 7 naselja: Draga, Leskova, Lukavica, Oraše, Vele Polje, Veseniće i Župa.
- Preko 1.000 stanovnika ima 5 naselja: Dubovo, Mitrova, Ribariće, Sjeverni Kočarnik i Tutin.

Stanovništvo prema starosti u naseljima općine Tutin:

Stanovnika starosti ispod 35 godina ima u 46 naselja, starosti od 35 do 40 godina u 31 naselju, a starosti preko 40 godina u 16 naselja. Samo u 3 naselja ima stanovnika starosti preko 50 godina.

haplogrupa E – 41%, haplogrupa J2 – 29%, haplogrupa R1b – 13%, haplogrupa I2 – 11%, haplogrupa R1a – 2%, haplogrupa G – 2%, haplogrupa I1 – 1% i haplogrupa Q – 1%.

U općini Tutin dominantne su sljedeće haplogrupe: E (41%), R1b (13%), J2 (29%) i I2 (11%), što ukupno čini 94% svih prisutnih haplogrupa.

Na osnovu pripadnosti određenoj haplogrupi, za testirana plemena moguće je odrediti putanje kretanja od pojave prvog savremenog čovjeka (prije oko 230.000 godina) do bliže prošlosti, njihovu genetičku distancu u odnosu na druga plemena, rasprostranjenost određene haplogrupe i druge relevantne podatke.

Naselje Tutin, ortofoto snimak

Naselje Dobri Dub je naselje s najmlađom populacijom, čiji prosjek starosti iznosi 29 godina, dok naselje Brniševo ima najstariju populaciju s prosječnom starošću od 68 godina.

Posebno je interesantno poglavlje „**Demografsko-genetičko porijeklo stanovništva općine Tutin**“. U općini Tutin ukupno je testirano 91 prezime. Na osnovu DNK testova određene su haplogrupe i broj plemena koji pripadaju svakoj od njih. U općini Tutin prisutno je ukupno šest haplogrupa: **R** (R1a i R1b), **E**, **I** (I1 i I2), **J** (J2), **G** i **Q**. Dominantne su četiri haplogrupe – R, E, J i I – kojima pripada ukupno 88 prezimena.

Raspored haplogrupa u općini Tutin, izražen u procentima, je sljedeći:

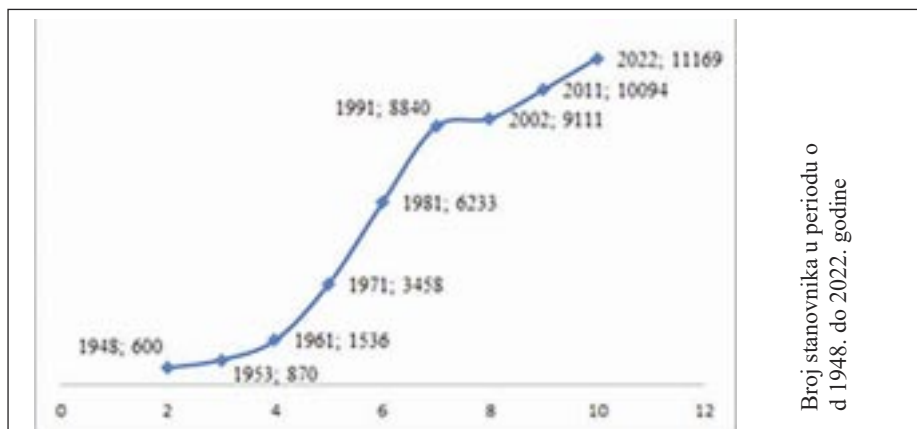
NASELJE TUTIN

Varošica Tutin leži s obje strane rijeke Vidrenjaka, ispod brda Gradac, u sredini Štavičkog basena. Tutin je naselje novijeg datuma. Ranije se ovo mjesto, gdje je bila samo jedna vodenica, zvalo Donja Dmitrova.

Početkom XIX stoljeća, vlasti iz Rožaja podigle su tu kulu za stražu, a begovi Hamzahagići zasnovali novo naselje i u njegovoj blizini podigli džamiju. Još 1862. godine, prema navodima putopisaca, u Tutinu je bilo samo sedam kuća Hamzahagića, koji su nešto kasnije doveli kovače iz Detana i

Naselje Tutin

naselili ih na desnoj strani Vidrenjaka.

Prema tome, Tutin se prije oslobođenja od Turaka 1912. godine sastojao od dvije mahale – Hamzahagića na lijevoj i Kovačke („ciganske“) na desnoj strani. Već po tome što su tu bili most, stražarnica, vodenica, džamija i begovske kuće, Tutin je bio neka vrsta centra za okolinu.

Tek nakon što je postao sjedište sreza poslije oslobođenja 1912. godine, počeo je dobijati bolje uslove za razvoj iz sela u varošicu. I pored toga, Tutin se vrlo sporo razvijao. Dvije kafane, dva-tri dućana, dvije sreske zgrade i osnovna škola bile su jedine nove građevine. Sve je to, osim osnovne škole, bilo na lijevoj strani, u produžetku starog naselja.

Poslije Drugog svjetskog rata, kada je Tutin dobio sve institucije potrebne jednom srezu, počeo se naglo razvijati. Novi, sada glavni dio naselja, širio se po ravnicama na desnoj strani Vidrenjaka. Po planu su urađene nove ulice – jedna duž puta Tutin–Rožaje, a tri u pravcu jug–sjever. U njima su građene državne i zadružne zgrade savremenog tipa. Osim

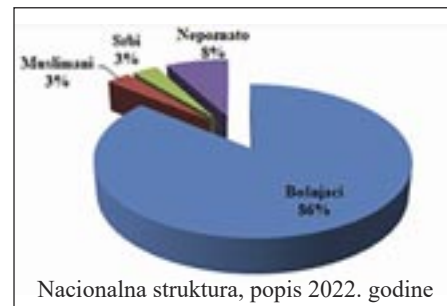
toga, i privatna inicijativa značajno je uticala na napredak Tutina, jer su pojedinci izgradili oko 150 novih zgrada.

Kada se Tutin sagleda u cjelini, uočavaju se tri dijela: dvije mahale s kućama od čatme pokrivene šindrom i savremeni dio koji daje gradu prepoznatljiv karakter. Uopšte, novi Tutin iznenađuje putnika koji je ranije bio u ovom kraju – koliko zbog brzog napretka, toliko i zbog pravilnog razvoja.

Tutin je sjedište mjesne kancelarije za 25 naselja: Biohane, Bovanj, Bregovi, Bujkoviće, Velje Polje, Gnila, Godovo, Gornji Crnipš, Detane, Dobrinje, Dolovo, Dubovo, Duble, Ervenice, Župa, Južni i Sjeverni Kočarnik, Lipica, Lukavica, Mitrova, Ostrovica, Pope, Raduša, Rudnica i Saš.

Na zapadnom platou jednog od kupastih uzvišenja brda Gradac (kota 1022), neposredno iznad Tutina, nalaze se ostaci prahistorijskog naselja gradinskog tipa. Po obodu stjenovitog platoa elipsoidnog oblika uočavaju se razasuti tragovi suhozidnog bedema. Prema pristupačnoj istočnoj strani, postoje

tragovi dva paralelna suhozidna bedema. Na platou gradine mjestimično se nalaze zone sa očuvanim kulturnim slojem između površina ogoljene stijene. Sudeći prema površinskim nalazima keramike i sitnim komadima gvozdene zgre, može se zaključiti da ova gradina hronološki pripada starijem gvozdenom dobu.

Broj stanovnika u naselju Tutin, u periodu od 1948. do 2022. godine, povećavao se iz popisa u popis. Najmanje stanovnika naselje je imalo 1948. godine (600), a najviše 2022. godine (11.169), što predstavlja povećanje za oko 19 puta.

U popisu iz 2022. godine u naselju je bilo 3.357 domaćinstava (1.024 domaćinstva više nego u popisu iz 2011. godine), a prosječan broj članova po domaćinstvu iznosio je 3,26 (u popisu iz 2011. godine prosječan broj članova po domaćinstvu bio je 4,20). Najviše domaćinstava (727) imalo je 2 člana.

Nacionalna struktura stanovništva naselja Tutin u popisima 2002-2022. godine:

U popisu iz 2002. godine u naselju je bilo Bošnjaka 92%, Muslimana 1% i Srba 7%, dok su ostale nacionalnosti bile zastupljene u malom procentu.

U popisu iz 2011. godine u naselju je bilo Bošnjaka 83%, Muslimana 6% i Srba 6%, dok su ostale nacionalnosti bile zastupljene u malom procentu.

U popisu iz 2022. godine u naselju je bilo Bošnjaka 85%, Muslimana 3%, Srba 3% i 8% stanovnika kategorisano je kao „nepoznato“, dok su ostale nacionalnosti bile zastupljene u malom procentu.

U periodu od 2002. do 2022. godine procenat Srba se smanjio za 3,5%, a zabilježen je i znatan procenat stanovnika (8%) koji su svrstani u kategoriju „nepoznato“ ♦

KOLEKTOR OTPADNIH VODA U PETNJICI

Kada gledamo šta se dešava sa otpadnim vodama u Petnjici ne možemo a da se ne upitamo šta je sa kolektorom otpadnih voda u Gusarama. Zašto se čeka sa korištenjem? Gdje je zapelo?

Gledajući detaljnije (a imam nekog iskustva) vidim da je urađeno prema propisima. Sve je spremno za početak (makar građevinski dio).

Ne može se vidjeti kako i da li je sve spojeno u jednu funkcionalnu cjelinu. Na osnovu izgleda bazena i odvodnih cijevi ne da se naslutiti da je izvršen probni rad. To je dužnost izvođača radova da uradi. Nema ni traga od zasađenih biljaka koji su bitni u ovom biljnom uređaju (i sam naziv to sugerira). Toliko se čeka da je počelo propadanje materijala koji je ugrađen.

Propadanje materijala

Jedno od pitanja je za koji broj korisnika je napravljen (ekvivalentni broj stanovnika, EBS). Na koji način i kako dovesti otpadne vode do kolektora? Kolika će biti mreža kanalizacionih cijevi koja dolazi do Gusara? Da li će ovaj biljni uređaj raditi zimi s obzirom da se vrlo često zaleđi rijeka? U tom slučaju otpadna voda ide preko leda, pravo u rijeku bez

■ Piše: **Prof. dr Fehim KORAĆ**

mogućnosti prečišćavanja.

I nešto što upada u oči je sama lokacija. Izabrana je jedna, od potencijalno, najvrednijih lokacija. Tu se moglo napraviti lijepo šetalište, na ušću dvije rijeke. Šteta, prava šteta.

U nastavku ću dati osnovne karakteristike biljnih uređaja s obzirom da je to manje poznata metoda prečišćavanja otpadnih voda.

BILJNI UREĐAJ KAO RJEŠENJE PREČIŠĆAVANJA OTPADNIH VODA

Biljni uređaji (BU) su kompleksni biološki sistemi koji su projektovani i izgrađeni sa ciljem da se iskoriste procesi koji se odvijaju u prirodnim vodnim sistemima u kojima uz interakciju vode, supstrata, biljaka, mikroorganizama te okolišnih faktora dolazi do poboljšanja kvaliteta vode. Sastoje se od jednog ili više međusobno povezanih bazena ili kanala kroz koje prolazi otpadna voda. Pri tome se uklanjanje onečišćujućih materija odvija

pomoću fizikalnih, hemijskih i bioloških procesa, koji uključuju taloženje i filtraciju suspendiranih čestica, razgradnju organskih materija mikroorganizmima i biljkama, asimilaciju hranjivih materija biljkama i mikroorganizmima te razne hemijske reakcije uključujući reakcije hemisorpcije, oksidacije/redukcije i precipitacije. Na odvijanje ovih procesa direktno i/ili indirektno utiču različiti unutrašnji ili vanjski faktori poput temperature, dostupnosti rastvorenog kiseonika i izvora ugljenika, pH te oksidacijsko-redukcionog uslovi u BU.

Biljni uređaji su se tokom posljednjih šest decenija razvili u pouzdane tehnologije obrade otpadnih voda. Prvenstveno se koriste za prečišćavanje otpadnih voda iz domaćinstava manjih naselja sa dovoljno raspoloživog prostora. Uspješno se primjenjuju i za obradu industrijskih otpadnih voda sa farmi, klaonice, procjednih voda odlagališta otpada i oborinskih dotoka sa saobraćajnica. Posebno je povoljno što su troškovi pogona i održavanja biljnih uređaja znatno niži nego kod konvencionalnih postupaka prečišćavanja, što je izuzetno važno za ruralne lokalne zajednice malog

Biljni uređaj u Gusarama

ekonomskog potencijala.

Specifičnost uređaja je u tome što ne postoji univerzalno rješenje za njihovu izgradnju i održavanje budući da svako mjesto na kojem se grade ima svoje hidrološke, geomorfološke, biološke i klimatske karakteristike, a i otpadna voda koja se želi prečistiti nije uvijek istog sastava i porijekla. Iz tog razloga biljni uređaji mogu biti različitih oblika, konstrukcija te različitih karakteristika. U skladu s tim, BU-i se mogu klasificirati pomoću različitih izvedbenih kriterijuma. Na primjer, to su režim tečenja te način raspodjele otpadne vode kroz uređaj, vrste biljaka i supstrata koji se koriste, tipovi konfiguracije tla te vrste otpadne vode koja se obrađuje. Međutim, tri najznačajnija parametra od kojih zavisi efikasnost BU-a su režim tečenja i smjer toka otpadne vode kroz uređaj te vrsta supstrata i biljaka koje

se koriste. Otpadna voda u pravilu mora biti podvrgnuta prethodnom prečišćavanju kako bi se što učinkovitije uklonile suspendirane materije, te ulja i masti. U protivnom postoji opasnost od začepljenja uređaja, a slijedom toga i smanjenja efikasnost prečišćavanja, pojave neugodnih mirisa te potpunog prekida rada. Također, neophodno je održavanje sistema kao i monitoring, ne samo da bi se zadovoljili zakonski propisi, već da bi sistem funkcionirao u punom kapacitetu tokom cijelog projektiranog radnog razdoblja. Uređaji koji se neredovno održavaju često imaju znatno manju efikasnost uz pojavu brojnih problema vezanih za njihov rad, poput začepljenja distribucijskih cijevi, začepljenja ispune, plavljenja površine, širenja neugodnih mirisa, nekontroliranog rasta vegetacije,

intenzivnog razmnožavanja neželjenih insekata i dr. Pritom, efikasnost uređaja ne treba procjenjivati na osnovi kraćeg vremena monitoringa (1 – 2 god.) već to vrijeme mora biti znatno duže.

Biljni uređaji sa podpovršinskim tokom. Biljni uređaji sa podpovršinskim tokom (BUPT) su plitki kanali ili bazeni, obloženi vodonepropusnim materijalom i ispunjeni poroznom ispunom (supstratom). Različiti materijali mogu se koristiti kao supstrat: pijesak, šljunak i kamen odgovarajuće granulacije. Tečenjem otpadne vode kroz supstrat dolazi do uklanjanja otpadne materije procesima filtracije, sorpcije, taloženja i biološke razgradnje organskih materija.

BUPT se u odnosu na smjer toka otpadne vode kroz supstrat može podijeliti na:

1. biljni uređaj s vertikalnim

podpovršinskim tokom,
2. biljni uređaj s horizontalnim
podpovršinskim tokom.

Sastav supstrata u biljnom uređaju pažljivo se bira i zavisi od specifičnih uslova (biljne vrste, veličina uređaja i sl.). Načinjen je od pijeska, šljunka i zemlje u različitim omjerima. Biljni uređaj je potrebno u potpunosti obložiti vodonepropusnim materijalom, koji se preporučuje i dodatno zaštititi geotekstilom kada se primjenjuju sintetske obloge. Na tu podlogu stavlja se supstrat u koji se sadi močvarno bilje i bilje vlažnog zemljišta. Glavnu ulogu u prečišćavanju imaju isti mikroorganizmi kao i u konvencionalnim uređajima, samo što u biljnom uređaju (BU) ne plivaju u vodi, već su naseljeni na korijenju biljaka i u supstratu. Biljke im služe kao stanište i izvor kisika.

Prije doticanja otpadne vode do biljnog uređaja potrebno je osigurati prvi stepen prečišćavanja vode. Iz otpadne vode se moraju izdvojiti suspendirane čestice, ulja i masti jer bi ispuštanje sirove otpadne vode u uređaj, bez prethodnog tretmana, rezultiralo učestalim začepljenjem ispune i smanjenom efikasnosti prečišćavanja. Biljni uređaji s podpovršinskim tokom je osobito osjetljiv na efikasnost

predtretmana sirove vode, jer je kod njega bazen ispunjen poroznim supstratom čije se pukotine postepeno začepi te se time smanji hidraulička provodljivost uređaja. Što je ispunjena bazena sitnije granulacije (pijesak) to je bitniji predtretman voda. Često pri začepljenju dolazi i do isplivavanja nepročišćene vode na površinu terena. Svaki oblik predtretmana sirove otpadne vode uklanjanja raspršene otpadne materije, čestica ulja i masti te će osigurati i djelimično uklanjanje ostalih otpadnih čestica kao što su to organske materije, fosfor i azot. Predtretman se najčešće izvodi u obliku prethodnog taloženja u septičkim tankovima kod manjih uređaja ili kod većih uređaja u prethodnim taložnicima. Moguće je koristiti i protočne filtere kod smanjenog organskog opterećenja voda. Koncentracija suspendovanih materija treba da je nakon procesa prethodnog prečišćavanja ispod 100 mg/L.

Primjena biljnih uređaja za prečišćavanje otpadnih voda zasniva se na njihovoj sposobnosti da u procesu svog razvoja apsorbuju biogene elemente (azot, fosfor, kalij, i dr.). Osim toga, u korjenoj zoni obrazuju se kolonije mikroorganizama koji aktivno učestvuju u oksidaciji organskih materija iz vode različitog sastava i prevode ih u oblik dostupan biljkama. Metode prečišćavanja

otpadnih voda biraju se za svaku industrijsku granu zavisno od tipa zagađenja, tehnologije proizvodnje i niza drugih faktora.

Idejno rješenje za prečišćavanje otpadnih voda iz industrije biljnim uređajima radi je na osnovu analize otpadnih voda jedne industrije urađene od strane ovlaštene laboratorije.

Biljni uređaj

Oblikovanje i dimenzioniranje tijela BUVPT (biljni uređaj sa vertikalnim protokom tečnosti) prije svega podrazumijeva definisanje njegove površine te njegovih dimenzija: dužine, širine i dubine. Potrebna površina BUVPT se u skladu sa zahtjevima norme ATV Arbeitsblatt A 262, i dosadašnjom praksom kreće unutar raspona od 3 do 5 m²/EBS. Međutim, u određenim okolnostima prihvatljivije su veličine površine BUVPT koje se nalaze izvan tih granica. Pri definiranju potrebne površine BUVPT važno je voditi računa i o vrijednosti površinskog hidrauličkog opterećenja.

Ekvivalentni broj stanovnika (EBS) izračunava se prema sljedećim jednačinama:

$$EBS = (E_{sm}, E_{om}) + E_N + E_P + E_{tok} + R_T$$

E_{sm} - ekvivalentna štetnost od suspendovanih materija (EBS),

E_{om} - ekvivalentna štetnost od organskih materija (EBS);

E_{tok} - ekvivalentna štetnost od toksičnih materija (EBS);

E_N - ekvivalentna štetnost od jedinjenja azota (ukupni N);

E_P - ekvivalentna štetnost od jedinjenja fosfora (ukupni P);

R_T - pokazatelj termičkog zagađenja (EBS).

Nakon što se utvrdi potrebna površina BUVPT, slijedi definisanje dubine uređaja i to na način da se za svaki od tri karakteristična sloja definiše odgovarajuća dubina. Minimalna debljina srednjeg filterskog sloja (pješčane ispune) BUVPT iznosi 60 cm. U većini slučajeva optimalna dubina pješčane ispune je 80 cm. Površinski (distribucijski) sloj koji se izvodi od krupnog šljunka ili kamena

Vrbička rijeka (potencijalni recipijent)

dubine je 20-30 cm. Pridneni (drenažni) sloj najčešće se izvodi od istog supstrata i iste debljine kao i površinski sloj. Prema tome, minimalna potrebna dubina pomenutog BUVPT iznosi 1,0 m ($0,2 + 0,6 + 0,2$ m).

Pridneni drenažni sloj (šljunak) se s površinske strane oblaže tkanim geotekstilom (filterska tkanina) s veličinom pora 180–360 μm . Uloga geotekstila je sprečavanje ispiranja pješčane ispune iz srednjeg sloja.

Odabir supstrata

Odabir supstrata jedan je od ključnih elemenata pri projektovanju BU-a posebno biljnih uređaja sa potpovršinskim

vještački načinjene supstrate (npr. aktivni ugljen, kompost, keramizit, agregati male težine).

U literaturi se navodi cijeli niz različitih materijala kao potencijalnih supstrata, međutim, kod većine realnih BUVPT-a se uglavnom koristi šljunak (krupan i srednje krupan), pijesak (krupan, srednje krupan i fini) te lomljeni kamen zbog njihove dostupnosti i niske cijene koštanja. Prije ugradnje, supstrat treba prosijati i isprati kako bi se spriječilo začepljenje uređaja česticama sitnije granulacije koje su zaostale u supstratu. Također je potrebno koristiti supstrat otporan na trošenje sa zaobljenim glatkim zrnom, kako bi se osigurala bolja hidraulička provodljivost

koeffcijent homogenosti (d_{60}/d_{10}) < 3
Udio čestica gline i prašina (sa veličinom zrna manjom od 0,125 mm) $< 0,5\%$.

Odabir biljaka

Iako biljke u prečišćavanju otpadnih voda imaju tek podređenu ulogu, ipak su zahvaljujući svojim karakteristikama važan dio svih BU-a. Biljke svojim korištenjem stabiliziraju površinu BU-a, osiguravaju dobre uslove za fizičku filtraciju, tokom zimskih mjeseci sprečavaju značajnije sniženje temperature vode unutar ispune i njezino smrzavanje, listovima i stabljikama vrše prenos kiseonika u zonu korijenja, povećavaju površinu raspolo-

Svježe zasađen biljni filter (primjer)

tokom vode. Supstrat čini tijelo BU-a, osigurava pogodnu sredinu za rast biljaka, uspješno kretanje vode kroz uređaj, površinu za naseljavanje različitih vrsta mikroorganizama te na taj način pospješuje biorazgradnju. Osim toga, igra važnu ulogu u procesu prečišćavanja otpadnih voda djelujući kao filtracijska, precipitacijska, adsorpcijska, kompleksirajuća i jonoizmjenjivačka sredina.

Supstrati koji se mogu koristiti u BU-u uključuju prirodne materijale (npr. pijesak, šljunak, glina, tlo, lava, krečnjak, zeolit, mramor, antracit, dolomit, vermikulit, volastonit, škrljevac, školjke), industrijske nusprodukte (npr. troska, leteći pepeo, crveni mulj, pepeo ugljena, komadiće opeke, ljuske kokosa i palmi) te

te smanjila vjerovatnoća začepljenja ispune.

Pri odabiru supstrata, poželjno je raspolagati sljedećim podacima: fizikalno-hemijskim karakteristikama, veličinom zrna (d_{10} i d_{60}), koeffcijentom homogenosti (d_{60}/d_{10}), poroznosti, hidrauličkom provodljivošću i nasipnom gustoćom.

Preporuka je da se kod BUVPT u površinskom (distribucijskom) i pridnenom sloju kao supstrat koristiti krupni šljunak granulacije 8/16 i 8/32. Srednji filterski sloj preporučuje se izvesti od srednje krupnog i krupnog pijeska sa sljedećim karakteristikama:

$$\begin{aligned}d_{10} &= 0,25 - 1,2 \text{ mm} \\d_{60} &= 1,0 - 4,0 \text{ mm}\end{aligned}$$

živu za razvoj mikroorganizama, a njihovom stabilizacijom pod uticajem vjetra protresa se supstrat održavajući hidrauličku provodljivost. Time se ujedno sprečava mogućnost začepljenja tijela ispune, a dodatno se osigurava i prenos kiseonika unutar supstrata rastvaranjem iz atmosfere. Osim što djeluju kao posrednik u reakcijama prečišćavanja otpadnih voda, one mogu direktno korijenjskim sistemom unositi zagađene materije prisutne u vodi te ih akumulirati u podzemnim i/ili nadzemnim dijelovima biljke. Količina materije unesene biljkama može biti različita, a zavisi od konfiguracije uređaja, HRT, HLR, tipu otpadne vode i biljke te njenoj starosti, godišnjem dobu i klimatskim uslovima.

Biljke koje se koriste u BU-ima tre-

baju biti tolerantne na promjenljivi nivo vode, višu koncentraciju organskih materija i nutrijenata, imati razvijenu mrežu korijenja i rizoma te kapacitet prenosa kiseonika. Nadalje, trebaju posjedovati visoki kapacitet fotosintetske aktivnosti, otpornost na bolesti te veliku nadzemnu biomasu za termičku izolaciju tokom zime u hladnijim područjima.

Od emerznih vrsta to su trska (lat. *Phragmites australis*), rogoz (lat. *Typha latifolia*), uspravni ježinac (lat. *Sparganium erectum*), obični oblič (lat. *Scirpus lacustris*), žuta perunika (lat. *Iris pseudacorus*), šaš (lat. *Carex sp.*), blještac (lat. *Phalaris arundinacea*). U BU-u sa slobodnim vodnim padom osim emerznih vrsta mogu se koristiti i submerzne vrste poput vodene varjače (*Hydrilla verticillata*), krute voščike (*Ceratophyllum demersum*), pršljenastog stoljevca (*Myriophyllum verticillatum*), uvijuša (*Vallisneria spiralis*) te mriješnjaka (*Potamogeton crispus*), plutajuće ukorijenjene vrste kao što su lopoč (*Nymphaea tetragona*), okruglolisni plavun (*Nymphoides peltata*) i četverolisna raznorotka (*Marsilea quadrifolia*) te plutajuće slobodne vrste poput vodenog zumbula (*Eichhornia crassipes*), plivajuća paprat (*Salvinia natans*), žabogriza (*Hydrocharis dubia*) te vodene leće (*Lemna minor*). Potrebno je izbjegavati upotrebu egzotičnih biljnih vrsta, koje nisu karakteristične za određeno podneblje, budući se mogu invazivno širiti na okolno područje onemogućujući razvoj autohtone flore.

Sistem za napajanje

Za ravnomjernu raspodjelu vode po površini zasada neophodno je pravilno postaviti cijevi za dovod vode u tijelo uređaja čime se izbjegavaju i neugodni mirisi, slika 4. Distribucijski cjevovodi, uključujući i revizione otvore, izvode se uglavnom od plastičnih materijala (PEHD, PVC, PP). Razmak između raspodjelnih cijevi je 1m.

Način unosa influenta u BU

Način unosa influenta je jedan od bitnih izvedbenih parametara od kojih zavisi efikasnost uklanjanja nečistoća prisutnih

u otpadnoj vodi. Najčešći načini unosa otpadne vode u BUVPT su šaržni, kontinuirani i isprekidani. Kod BU-a sa šaržnim režimom unosa koji se naziva i plimni unos, ritmički se generiraju sekvencijski ciklusi „punjenja“ i „pražnjenja/odmaranja“ tokom kojih se BU puni, voda se zadržava određeno vrijeme u uređaju, a zatim se u potpunosti isprazni prije nego se doda sljedeća šarža otpadne vode. Kod isprekidanog unosa izmjenjuju se ciklusi punjenja i pražnjenja uređaja bez zadržavanja vode u uređaju dok kod kontinuiranog unosa, voda kontinuirano prolazi kroz BU.

Različiti načini unosa u BU mogu uticati na oksido-redukcijske uslove u uređaju, na rast biomase, kao i na prenos i difuziju kiseonika u sistemu što može rezultirati promjenom u efikasnosti prečišćavanja otpadne vode.

Kontrola ulazne otpadne vode i efluenta

Poznavanje pojedinih pokazatelja kvaliteta otpadnih voda preduslov je za kvalitetan odabir konceptualnog rješenja te pravilno oblikovanje i dimenzioniranje BU, stoga je analiza ili procjena kvaliteta otpadne vode koja dotiče na planirani BU izuzetno važan element u postupku planiranja i realizacije izgradnje BU.

Pri tome se preporučuje mjerenje vrijednosti sljedećih parametara: temperature otpadne vode (°C), pH vrijednosti, električne provodljivosti (μS/cm), ukupne raspršene materije (mg/L), taložnih čestica (mg/L), BPK₅ (mg/L), KPK (mg/L), amonijaka, NH₄⁺ (mg/L), ukupnog azota – TN (mg/L), ukupnog fosfora – TP (mg/L), ulja i masti, teške metale (kadmij, hrom, olovo, živa, cink i dr.), ostale metale (aluminij, bakar, željezo i dr.), ostale parametre (nitriti, nitrati, sulfidi, sulfati i dr.).

Ekonomске analize o opravdanosti izgradnje BU uključuju sljedeće: troškove planiranja, projektovanja i dobijanja potrebnih dozvola, vrijednost zemljišta namijenjenog za izgradnju BU, troškove izgradnje BU (uključujući pripreme radove, zemljane radove, nabavu, dopremu i ugradnju vodonepropusne geomembrane, supstrata, cijevnog materijala, izgradnju objekta, predtretmana, nabavu,

dopremu i sadnju močvarne vegetacije, mjere zaštite od erozije na kosinama nasipa tokom i nakon izgradnje, uređenje okoliša uz postavljanje zaštitne ograde duž granice parcele uređaja, uslugu nadzora za vrijeme izgradnje i dr.), troškove pogona i održavanja, troškove praćenja efikasnosti rada uređaja (monitoring).

Vezano uz troškove pogona i održavanja BU, ekonomske analize trebale bi uključivati sljedeće: potrošnju energije, vode i ostalih resursa, trošak osoblja koje radi na održavanju BU (redovno održavanje i hitne intervencije), troškove amortizacije za građevinsku i elektromašinsku opremu, troškove transporta i odlaganja otpadnih materija koja se generira na BU-u (ispražnjeni sadržaj iz prihvatnog tanka, pokošena močvarna vegetacija), troškove laboratorijskih analiza i dr.

Relevantna zakonska regulativa te odredbe lokalne zajednice i nadležnog komunalnog preduzeća vezane uz naplatu usluge prečišćavanja otpadnih voda također se trebaju uzeti u razmatranje.

Literatura:

- Avdić, N., Korać, F., Kaldžija, N. (2017): Idejno rješenje obrade otpadne vode iz industrije prerade mesa biljnim uređajima, Zaštita materijala i životne sredine, 1, ISSN 1800-9573. COBISS.CG-ID 20193296
- Bauhaus-universität Weimar (2006): Bemessung von Abwasserteichen und bepflanzten Bodenfiltern nach den Arbeitsblättern der DWA., (Mrz. 2006) A 201 (Aug 2005) und A 262
- Geler G., Honer G., (2006): Anwenderhandbuch Pflanzenkläranlagen, Springer
- Malus, D., Vouk, D., (2012): Priručnik za učinkovitu primjenu biljnih uređaja za pročišćavanje sanitarnih otpadnih voda; Sveučilište u Zagrebu, Građevinski fakultet. pp 9-17, 31-33.
- Moshiri, G. A., (1993): Constructed wetlands for water quality improvement; CRC Press, Lewis Publishers, Boca Raton, pp.1-35 ♦

Novi Pazar ponovo na vrhu liste najtransparentnijih gradova u Srbiji

Novi Pazar je i ove godine potvrdio svoju reputaciju najotvorenije i najodgovornije lokalne samouprave u Srbiji.

Prema rezultatima istraživanja koje je sprovedla organizacija Transparentnost Srbija, ovaj grad osvojio je čak 97 od mogućih 100 bodova i time po četvrti put zaredom zauzeo prvo mjesto na rang-listi transparentnosti.

Ovaj uspjeh dobija još veći značaj ako se uzme u obzir da je prosječan rezultat svih lokalnih samouprava u zemlji tek 52 boda, što pokazuje stagnaciju u odnosu na prethodne tri godine. Dok većina gradova i opština bilježi blagi pad, Novi Pazar se izdvojio kao primjer posvećenosti, organizovanosti i odgovornog odnosa prema građanima.

Na listi koja obuhvata 145 lokalnih samouprava, iza Novog Pazara našli su se Veliko Gradište sa 94 i Kanjiža sa 86 bodova. Samo dvije opštine u cijeloj zemlji uspjele su da pređu granicu od 90 bodova, što još jednom naglašava koliko je Novi Pazar ispred ostalih.

Transparentnost se mjerila kroz veliki broj kriterijuma: dostupnost budžetskih dokumenata, objavljivanje informacija od javnog značaja, uvid u javne nabavke, rad javnih preduzeća, dostupnost informatora,

način rada lokalne skupštine i gradskog vijeća, kao i komunikacija sa građanima. Novi Pazar je u gotovo svim ovim kategorijama postigao maksimalan učinak, čime je pokazao da otvorenost i odgovor-

nju odluka. Time Novi Pazar dokazuje da ozbiljno shvata potrebu uključivanja građana u procese odlučivanja.

Dok mnoge druge lokalne samouprave bilježe pad u objavljivanju informatora ili u sprovođenju javnih nabavki, Novi Pazar nastavlja da održava stabilan nivo objavljenih dokumenata i dostupnih informacija. Zahvaljujući tome, građani imaju realan uvid u to kako funkcionišu gradske službe, preduzeća i institucije, što jača povjerenje između uprave i zajednice.

Važno je napomenuti da je mjerenje transparentnosti sprovedeno u okviru projekta koji se realizuje uz podršku Švicarske agencije za razvoj i saradnju.

nost nisu samo formalna obaveza, već sastavni dio svakodnevnog rada gradske uprave.

Posebno se ističe oblast budžetske transparentnosti, u kojoj Novi Pazar već

godinama ima visoke ocjene. Građani ovog grada mogu da prate planiranje i trošenje javnih sredstava, a javne rasprave, iako su u većini drugih gradova sve rjeđe, ovdje i dalje imaju važnu ulogu u donoše-

Njihova metodologija prepoznata je kao jedan od najpouzdanijih alata za praćenje rada lokalnih vlasti, a činjenica da Novi Pazar u takvom sistemu već četvrtu godinu drži leadersku poziciju govori o kontinuitetu i ozbiljnosti gradske uprave.

Ovaj rezultat nije samo statistički uspjeh. On pokazuje da Novi Pazar gradi imidž grada koji ulaže u povjerenje, odgovornost i otvorenost. U vremenu kada većina opština u Srbiji stagnira, ovaj grad uspijeva da bude primjer kako se uz posvećen rad može ostvariti visoki nivo javne odgovornosti. Time Novi Pazar ne samo da prednjači u Srbiji, već i postavlja standarde koje bi trebalo da slijede i druge lokalne samouprave ♦

Odjeljenje za informisanje Gradske uprave Novi Pazar

Fotografije: Senad Senko Župljanin

100 GODINA OD ROĐENJA RAMIZA CRNIŠANINA - SANDŽAKLIJE ŠIROKIH VIDIKA

Vrlo često je potrebna neka vremenska distanca da bi se nečiji rad i utjecaj pravilno vrednovao i ocijenio s obzirom na historijske okolnosti u kojima je taj pojedinac živio i radio.

Naš Sandžak je, u poslijeratnom periodu od 1945. godine, imao vrlo tmurno razdoblje, gdje je uglavnom vladala samovolja vlasti u Beogradu a na Sandžak se ili nije gledalo nikako ili se pokušavalo raznim metodama natjerati, uglavnom bošnjačko stanovništvo, na egzodus i iseljenje. Rad pojedina iz Sandžaka, koji su u tom periodu radili i maksimalno aktivno utjecali da fokus pažnje politike bude ipak na Sandžaku, se nikako ne smije zanemariti i omalovažiti a jedan od takvih pojedinaca je i rahmetli Ramiz Crnišanin. Ove godine obilježava se 100 godina od njegovog rođenja, i na prijedlog Akademске inicijative „Forum 10“ iz Novog Pazara pokrenuta je peticija da se jedna ulica u tom gradu nazove upravo po imenu ovog vrijednog i do kraja života aktivnog intelektualca. Ovu inicijativu su podržali i Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u BiH, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Asocijacija nezavisnih intelektualaca „Krug 99“ iz Sarajeva, Muslimansko dobrotvorno društvo „Merhamet“ iz Sarajeva, Intelektualni centar Bošnjaka Sandžaka.

Ramiz Crnišanin je rođen u Novom Pazaru 1925. godine, osnovnu i srednju školu je završio u Novom Pazaru, a Pravni fakultet i magisterij završio u Beogradu. Teško je iz njegove prebogat biografije izdvojiti nešto za novinski članak, jer je bio svjedok i aktivni učesnik toliko bitnih dešavanja za Sandžak u tom periodu, ali

■ Piše: **Firdus HAMZAGIĆ**

istaknućemo neke koje su možda bitnije od ostalih. Bio je predsjednik Opštine Novi Pazar u periodu od 1955. do 1957. godine, i to u periodu kada je puštena u rad Fabrika tekstilnih proizvoda „Raška“, što je predstavljalo početak ere industrijalizacije Novog Pazara. S pravom se taj događaj smatra jednim od najznačajnijih u historiji Novog Pazara i šireg regiona, posebno imajući u vidu činjenicu da su se pogoni ovog kombinata otvorili i u Tutinu i Sjenici. To su bile prve otvorene fabrike u ovom dijelu Sandžaka gdje se lokalno bošnjačko stanovništvo u većem broju moglo zaposliti. U tom periodu Novi Pazar, po prvi put u historiji svog postojanja, usvaja Urbanistički plan razvoja, na osnovu kojeg se, između ostalog dobija i gradski vodovod, što također predstavlja događaj od historijskog značaja za daljnji razvoj Novog Pazara. Potom je, na veliku žalost

žitelja Novog Pazara, prešao u Beograd da nastavi svoj rad i to kao poslanik u Republičkom vijeću Skupštine Republike Srbije, pa potom kao poslanik Saveznog vijeća Savezne Skupštine SR Jugoslavije, da bi vrhunac karijere dočekaao kao zamjenik saveznog javnog pravobranioca SR Jugoslavije i član CKSK Srbije. Cijelim tokom njegove karijere, a to su mnogi biografi primjetili, nijednog trenutka nije zaboravio svoj Sandžak. Naprotiv, dodatno se zalagao i pomagao njegovom cjelokupnom razvoju na svim poljima. Mnoge detalje iz njegove izuzetno bogate karijere, koji su se ticali njegovog odnosa prema Sandžaku, može se pročitati u knjizi „Ramiz Crnišanin - Čovjek i vrijeme“, gdje je autor skupio iskaze o njemu od vrhunskih intelektualaca i naučnika, njegovih savremenika i onih mlađih, među kojima su: Latinka Perović, Sonja Biserko, Šerbo Rastoder, Sait Kačapor, Faruk Dizdarević, Safet Bandžović, Ulvija Mušović, Senad Ganić, Hivzo Gološ i sam autor. Ramiz Crnišanin se sa pravom smatra jednim od pionira u prezentovanju problema koje su muslimani Sandžaka doživljavali pod represijom Rankovićevog režima. Taj period je ostao upamćen po otežanim uslovima za rad i život Bošnjaka u Sandžaku, što je u konačnici proizvelo želju ogromnog broja naših sunarodnjaka da svoju sreću i miran život potraže negdje drugdje a najčešće u Turskoj. Iseljavanje je zahvatilo i jedan broj Srba i Crnogoraca, ali iz nešto drugačijih razloga i njihove migracije su uglavnom išle prema razvijenijim centrima u Srbiji. Djelujući na tom polju, Ramiz Crnišanin će ostati upamćen po tome što je podnio amandman na tada važeći zakon koji je uređivao pitanje povratka iseljenika iz Turske u zemlju i njihovog ponovnog primanja u državljanstvo

SFRJ. Naime, jedan broj naših iseljenika je, nakon određenog vremena, izrazio želju da se opet vrati u svoj rodni kraj, a tadašnja zakonska legislativa je to spriječavala. Nakon prihvatanja tog amandmana, omogućeno je nesmetano vraćanje Sandžaklija i drugih građana u domovinu. Također je aktivno sarađivao s poznatim intelektualcima iz Bosne i Hercegovine na emancipaciji i pravnom priznanju Muslimana kao nacije, što je konačno i ostvareno Ustavom iz 1974. godine. Po završetku burne i bogate radne karijere u Beogradu, vraća se u svoj Novi Pazar i tamo počinje sa angažmanom u procesu pluralizacije i organizovanja civilnog sektora. U saradnji sa istomišljenicima, formirao je Sandžački intelektualni klub, u čijem radu su, osim novopazarskih intelektualaca, učestvovali i intelektualci iz šireg regiona - Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i drugih prostora. Dobitnik je i Zlatne plakete Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka za svoj doprinos i afirmaciju Bošnjaka Sandžaka.

Nekoliko citata vrhunskih intelektualaca, akademika i historičara su samo mali šlagvort o svemu onome šta je bio ova intelektualna gromada i koji je trag ostavio u vremenu i prostoru. Sonja Biserko, predsjednica Helsinškog odbora u Srbiji, kaže da je Ramiz Crnišanin, kao dobar pozna-

vaoc prilika u Sandžaku, za razliku od drugih lidera, ukazivao na jednostranu medijsku propagandu koja je satanizovala Sandžak isključivo kao muslimansku odrednicu, jer su Sandžački Bošnjaci bili predstavljeni kao velika opasnost za Srbiju, kao garancija za ostvarivanje "zelene transverzale" od Teherana do Sarajeva i dalje; i da je Sandžak most preko koga će islam izvršiti invaziju na Evropu.

Latinka Perović, u svom prilogu „Ramiz Crnišanin – Sandžaklija širokih vidika” piše:

„U državnim partijskim organima Republike Srbije, Ramiz Crnišanin je predstavljao Sandžak, jedan od najnerazvijenijih regiona, etnički složen, istorijski i civilizacijski poseban... U predstavljanju njegovih lokalnih interesa bio je realističan... Uzimajući u obzir startne pozicije Sandžaka posle 1945. godine, mogućnosti Republike, ali i političke predrasude i otpore oslobađanju Sandžaka od kolonijalnog i provincijalnog položaja, to je mogao samo onaj predstavnik jedne uže zajednice koji je i lično bio uvažavan, a Ramiz Crnišanin to jeste bio. Mislim da je to najviše zahvaljujući činjenici da je lokalne interese povezivao s interesima Republike i Federacije. Bio je čovjek širokih vidika, koji su proisticali ne samo iz njegove prirode, već i iz njegove kompetentnosti. U podjelama nakon 1960. godine, u Partiji nisu bile formalno konstituisane manjina i većina, ali su se prepoznavale. Ramiz je pripadao manjini koja je zagovarala, prije svega, demokratizaciju Partije, slobodu rasprava unutar nje i modernizaciju društva, posebno u ekonomskom smislu. Ali, sve karakteristike Ramiza Crnišanina kao vrlo kompleksne ličnosti ostale bi rasute

Prof. dr. Sait Kačapor ističe:

„Poznavati Ramiza Crnišanina bilo je velika privilegija, a sarađivati s njim bila je čast i zadovoljstvo. Svaki susret sa Ramizom za mene je bilo novo nadahnuće, a kada bih se, sticajem poslovnih, profesionalnih i općezivotnih okolnosti, bar na kratko udaljio od njega, imao sam potrebu da se vratim i da sa tog izvora ugrabim bar još malo novih saznanja.“

Akademik prof. dr. Šerbo Rastoder u svom prilogu za knjigu između ostalog kaže:

„Kada sam počeo da radim na knjizi Komunisti i muhadžiri 1958–1971, u kojoj sam istraživao fenomen masovnog iseljavanja muslimana iz Sandžaka, bio sam u prilici da spoznam ulogu Ramiza Crnišanina, ne samo u pokušajima zaustavljanja ovog procesa nego i paralelno o borbi za nacionalnu afirmaciju grupacije koju niko nije priznavao kao kulturnu i nacionalnu posebnost. Sa ove distance je besmisleno lamentirati nad činjenicom da je odrednica (M)musliman konfesionalna i da je samim tim bila i ostala upitna, a nemati na umu dvije bitne činjenice: prva, da prije toga ona nije postojala do tada čak ni kao takva i druga, da, kada se sagleda cjelokupni proces na nivou Jugoslavije, bosanska politička elita skoro pa nije ni primjećivala da muslimani žive i izvan federalne Bosne. Naravno, da je takvo stanovište omeđeno granicama federalnih republika bilo jedino i moguće. Stoga se samo može pretpostaviti - da nije bilo ljudi poput Crnišanina i njemu sličnih, muslimani izvan Bosne bi ostali neprepoznati i kao politički, i kao nacionalni, pa i kao konfesionalni subjekt. Zahvaljujući Ramizovom sinu, advokatu Senku Crnišaninu, imao sam na raspolaganju intelektualnu zaostavštinu ove značajne ličnosti, koja me ubijedila da Ramiz nije samo politički i vizionarski sagledavao aktuelne probleme, nego je imao potrebu da o njima, poput preciznog hroničara, ostavi pisani trag. U Srbiji se o nacionalnoj posebnosti Muslimana prvi put javno raspravljalo na 14. Plenumu CKSK Srbije, maja 1968. godine, kada je Ramiz Crnišanić u svom referatu zastupao sledeća stanovišta:

„Osim toga, o muslimanstvu postoje vrlo različita shvatanja u redovima samih Muslimana i kod Srba, pa i u zvaničnom tretmanu. S obzirom da muslimanstvo u našim uslovima nije označavalo nacionalnu afirmaciju i diferencijaciju u onom smislu kako je to teklo kod drugih naših naroda i nacija, pa je tako ono izvor mnogih nejasnoća. Tu postoji identifikacija religije i nacije ...Dogmatsko pristupanje nacionalnom opredeljenju dovelo je do kolebanja u zvaničnom kursu. To je dovelo do lutanja prilikom vođenja partijske statistike i evidencije. U njoj se, do 1958. godine, nalazi rubrika sa naznakom Musliman, a onda, do 1961. godine, te rubrike nema i pojavljuje se u popisnim obrascima, kao i rubrika Jugosloven... Mislim, da je u tom pogledu nužno prevazići dogmatska shvatanja, u pogledu opredeljivanja Muslimana. Muslimani su jedna realnost, jedan svet za sebe, bez obzira u kojim relacijama razmišljali. Mislim da je nužnost da i Savez komunista mora razmišljati o novim relacijama, kao što razmišlja o svim ostalim problemima. Na plenumu CK u Bosni i Hercegovini istaknuto je načelo da su Muslimani poseban narod, ravnopravan sa drugim narodima u Republici. Međutim, mislim da je značajno da se istakne da niko ne inauguriše Muslimane za naciju sa nekim aktom ili dekretom, jer oni to stvarno jesu.... Smatram da je to poseban etnos, koji je nastao i razvijao se pod specifičnim istorijskim uslovima sa izrazitim etničkim osebenostima, načinom života, mentalitetom, psihologijom, religijom itd. Zbog toga Savez komunista treba da se oslobodi svake misije nacionalnog osvešćivanja Muslimana i da svojom akcijom stvori mogućnost, društvenu klimu, atmosferu i uslove gde će dolaziti do punog ispoljavanja sve vrednosti svake nacije, narodnosti i etničke grupe, gde će ravnopravnost biti osnovni postulat zajednice.“

U svojoj diskusiji na 14. Plenumu CK SK Srbije, održanom 29. i 30. maja 1968. godine u Beogradu, Ramiz Crnišanić ističe:

„Postoji opravdana primjedba da dolazi do zapostavljenosti Muslimana kada su u pitanju kadrovska rešenja i kadrovska zastupljenost u republičkim organima, da se oni zapostavljaju od oslobođenja do danas. Niko od Muslimana sa tog podru-

po stenografskim beleškama i zapisnicima skupštinskih i partijskih organa, da nije sam napisao više knjiga. Nisam primetila da ih istoričari koriste kao izvor, a bez njih nije, zapravo, moguća totalna istorija i to ne samo Sandžaka. Tek posle ratova '90-ih godina, shvatili smo u kakvoj se opasnosti nalazio Sandžak i kakvom je političkom teroru bio izložen Novi Pazar. Ramiz Crnišanić je podsticao istraživanje o tom periodu i upoznavanje javnosti u Srbiji sa njihovim rezultatima. Osećao je da se, pod parolom borbe protiv totalitarizma, a u ime prava svakog na svoje mišljenje, pa i onog koje zagovara dokazane zločinačke ideje, vrši stvarna revizija istorije. Iako sam dugo poznavala Ramiza Crnišanina, tek su mi njegove knjige otkrile ne samo Sandžak nego i njegovu ličnost. Na njegov poziv, odlazila sam u Novi Pazar da bih učestvovala u promocijama njegovih knjiga. Sale su uvek bile ispunjene do poslednjeg mesta, mnogo je ljudi i stajalo. Bilo je to priznanje autoru čije su knjige govorile o njima samima: njihovoj istoriji, životu, mentalitetu i njihovim strahovima za budućnost. To su knjige koje svedoče o velikoj erudiciji i pismenosti autora, ali, pre svega, o njegovom odličnom poznavanju i razumevanju Sandžaka. One su, po mom mišljenju, najdublji trag koji je Ramiz Crnišanić ostavio za sobom. Sa njima, on je svetionik i vodič. Takvi ljudi mogući su i u geografski malim sredinama i u svim vremenima.“

čja nije mogao izrasti da bude član Centralnog komiteta, član Predsjedništva Republičke konferencije SSRN ili sindikata, a da o vladi i ne govorimo. To je ipak nesхватljivo i nerazumljivo da u republičkoj administraciji nema niko od Muslimana. To se na terenu ističe.“ Usledile su, od strane OK SK Srbije Priboja i Prijepolja, hitre reakcije na nastup Crnišanina, u smislu pitanja u čije je ime on govorio. Da bi pojasnio u čije ime je govorio, on je, umjesto odgovora na postavljeno pitanje, upitao drugove na partijskim sastancima da njemu odgovore - kada je riječ o Priboju - da li je moguće da se u toj sredini, poslije Hilmije i Ediba Hasanagića, još uvijek nije rodio Musliman koji je toliko uzrastao da bi mogao biti to što su oni bili i više od toga? A isto pitanje se odnosilo, kada je riječ o Prijepolju: da li je moguće da poslije Selma Hašimbegovića u toj sredini ne postoji Musliman koji bi mogao na adekvatan način predstavljati Sandžak u Federaciji i Republici Srbiji? Nakon toga je dilema - u čije ime je govorio Crnišani - ako je uopšte i trebala da postoji, do kraja razjašnjena. U međuvremenu su uslijedile promjene u vođenju kadrovske politike na nivou Republike Srbije. Zahvaljujući primjeni tih promjena, došlo je do pomaka i na nivou opština, tako da su Muslimani birani za sekretare i predsjednike opština i OK SK. Iz Priboja je takođe izabrana članica CK SK Srbije, a iz Prijepolja su mnogi otišli na nove funkcije u Užice, koje je tada bilo srez za opštine Prijepolje, Priboj, Nova Varoš i druge.

Dr. Safet Bandžović, u svom prilogu za knjigu kaže:

„Ramiz Crnišani (1925 - 2017), svjedok i hroničar jednog vremena, svojim spisateljskim i intelektualnim angažmanom dao je višestran doprinos multiperspektivnom proučavanju reljefnih dionica novije historije Sandžaka i Bošnjaka, njihovoj kritičkoj valorizaciji i interpretaciji,...bio je jedan od istaknutih bošnjačkih intelektualaca, dugogodišnji politički aktivista i funkcioner, savremenik, hroničar i svjedok brojnih zbivanja, publicista, poznavalac novije historije Novog Pazara i Sandžaka. Posebnu vrijednost imaju njegovi radovi, koji su rijetki ili jedini izvor o nekim zbivanjima i nji-

hovim akterima na tom prostoru. Njegovo predstavljanje te prošlosti - pisane njegovim stilom i na svoj način - kroz njegove knjige Tijesna čaršija, Priče iz Tijesne čaršije, Rasprave, Ličnosti i događanja, Sandžak između Srbije i Crne Gore, Kazivanje hadži Jonuza Hamzagića i niz mnogih drugih, jasnije osvjetljava svijet ljudi, društvenih grupa, raznih sudbina i iskustava.“

Ove godine obilježava se 100 godina od njegovog rođenja, i na prijedlog Akademске inicijative „Forum 10“ iz Novog Pazara pokrenuta je peticija da se jedna ulica u tom gradu nazove upravo po imenu ovog vrijednog i do kraja života aktivnog intelektualca. Ovu inicijativu su podržali i Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u BiH, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Asocijacija nezavisnih intelektualaca „Krug 99“ iz Sarajeva, Muslimansko dobrotvorno društvo „Merhamet“ iz Sarajeva, Intelektualni centar Bošnjaka Sandžaka.

Akademik Faruk Dizdarević u knjizi kaže:

„O Ramizu Crnišaninu, koliko god da je zahvalno, istovremeno, mora se reći, nije nimalo lako pisati. Zašto? Iz prostog razloga što je zaista teško odlučiti se iz kojeg ugla da sagledate sve njegove djelatnosti i aktivnosti: da li kao vrsnog pravnika i advokata, da li kao člana čovjeka sandžačkog intelektualnog kruga, da li kao publicistu i pisca, izvanrednog čovjeka, odanog prijatelja... Crnišaninovo književno-publicističko djelo predstavlja neku vrstu kulturološke stenografije Novog Pazara. Bez obzira što je zbog značajnih dužnosti živio u pojedinim periodima i izvan rodno grada, čini se da on nikada nije napuštao predjele zavičaja, jer se uvijek nadao da će naći svoj pravi mir u rodnom gradu. Neke njegove knjige (npr. Čaršijske priče i anegdote, Tijesna čaršija i dr.) mogu se uzeti kao svojevrsan zavičajnik - rječnik

pokrajinskih riječi kojima, u opštem proticanju vremena i naraštaja, prijeti opasnost od zaboravljanja. Te riječi tajnovitog zvuka isisavaju oko sebe dah starine i davnih oblika života koji sve više iščezava. Crnišaninova literatura ukazuje se kao štivo kome ćemo se uvijek rado vraćati sa prisjajima izvjesne nostalgije. Njegove zapise tek čeka temeljnije tumačenje književnih kritičara i istoričara. Fina rezonanca smisla, koja se, poput koncentričnih krugova na mirnoj vodi civilizacijske ravnodušnosti, širi ka rubovima trajanja, traži tumače koji će shvatiti poruku i uspjati da otključaju i rastumače sve njene nivoe.“

Ovo je samo mali dio mišljenja o ovom intelektualcu koji je ostavio neizbrisiv trag na mnogim poljima djelovanja, u politici, privredi, diplomatiji, nevladinom sektoru, advokaturi, beletristici i književnosti. Ovaj velikan je u svakom slučaju zaslužio da se po njemu nazove ulica u Novom Pazaru i ne samo u Novom Pazaru, a na nama je da čuvamo trag i njegujemo njegove ideje da Sandžak više nikad ne bude mjesto svjesno zapostavljeno gdje su se ljudi iz drugih krajeva slali po kazni. Sandžak je danas sigurno na tragu onoga što su Ramiz i njegovi istomišljenici i željeli ali je činjenica da treba uložiti dodatnog napore i voditi nove bitke u Beogradskim krugovima i dalje gdje se odlučuje sudbina Sandžaka kao što je to nekoć radio i Ramiz Crnišani ♦

Mnoge detalje iz njegove izuzetno bogate karijere, koji su se ticali njegovog odnosa prema Sandžaku, može se pročitati u knjizi „Ramiz Crnišani - Čovjek i vrijeme“, gdje je autor skupio iskaze o njemu od vrhunskih intelektualaca i naučnika, njegovih savremenika i onih mlađih, među kojima su: Latinka Perović, Sonja Biserko, Šerbo Rastoder, Sait Kačapor, Faruk Dizdarević, Safet Bandžović, Ulvija Mušović, Senad Ganić, Hivzo Gološ i sam autor.

Pluralni osvrt na kompleksnost kreativno-istraživačkog procesa u stvaralaštvu Džeke Hodžića

Recentno publicirano djelo *Džeko Hodžić: Sveobuhvatno* donosi uvid u opus renomiranog bosanskohercegovačkog umjetnika iz različitih perspektiva. Promišljanja autora o stvaralačkom činu, utemeljenom na kontinuiranom traganju, samospoznaji i introspekciji, integrirana su u skladnu cjelinu s filozofskim diskursima i interpretacijama likovnih kritičara, prijatelja, književnika, pjesnika i slikara.

U prvim poglavljima knjige *Razmišljanja i tekstovi*, Hodžić nas uvodi u osebniji svijet umjetnosti, definirajući kreativni proces kao putovanje protkano ljubavlju, koje zahtijeva intelektualni napor, istrajnost i iskrenost. Smisao tog kretanja kroz vrijeme i prostor sublimiran je u rečenici: *Čistim srcem traserati put ka (od) istini(e)*. Autorov pristup, u kojem se povezuju etička i estetička dimenzija stvaralaštva, reflektira Heideggerovu misao o umjetnosti koja predstavlja *stvarajuće očuvanje istine u djelu, proizvođenje neskrivenosti bića, otvaranje Otvorenog*. S druge strane, u Hodžićevim zapisima a kroz refleksije na doktrine sufijske filozofije i Rumijeve interpretacije religije srca, uspostavlja se poveznica između makrokosmosa i mikrokosmosa, akcentiranjem duhovne dimenzije kreativnog čina unutar kojeg se umjetnik približava božanskom.

Postmodernistički koncept očituje se u promišljanju prošlosti kao inspirativnom poticaju za oblikovanje novih vrijednosti, a ne okamenjenoj formi bez mogućnosti savremene rekontekstualizacije. Autorova nastojanja da izgradi prepoznatljiv likovni izričaj kroz refleksiju na naslijeđe i historijski kontekst bliska su Gadamerovoj tezi

■ Piše: Lejla BUŠATLIĆ, MA

o tradiciji iz koje se rađa modernost, jer smo zauvijek zagledani u prošlost bez koje ne možemo razumijeti sadašnji trenutak niti graditi budućnost.

Esej o kiču predstavlja Hodžićev kritički osvrt na aktualne tendencije površnosti konzumerističkog društva koje preferira praznu formu bez dubljeg značenja. Masovna produkcija dopadljivih sadržaja lišenih misaono-duhovnog napora kontrapunkt je autentičnom umjetničkom djelu, koje svojom slojevitošću potiče na razmišljanje i pomjera granice, otvarajući nove horizonte i prostor za izgradnju humanijeg društva. Kultura spektakla utemeljena je na jeftinim lažima, za razliku od umjetnosti koja je uvijek rezultat duboko proživljene iskrene emocije. Otvara se i pitanje kako pronaći izlaz iz estetske stranputice obilježene ekspanzijom šunda. Uzrok dominacije masovne serijske proizvodnje kiča, koji potiskuje izvornu umjetnost, autor prepoznaje ne u kiču pred-

metima, već kiču ljudima s lažnim ogledalom. Rješenje problema je u obrazovnom sistemu, izgradnji estetskih kriterija, što će rezultirati jasnom distinkcijom kiča od istinskih umjetničkih vrijednosti. Autorova analiza fenomena bliska je refleksijama Vere Horvat Pintarić, elaboriranim u knjizi *Od kiča do vječnosti*, kroz prepoznavanje središnjeg problema savremenog društva u kičerskom, surovom, sebičnom i površnom pojedincu.

Prikaz Hodžićevih promišljanja o stvaralaštvu kao putovanju i vječnom traganju za istinom, završava se osvrtom na recentni ciklus *Oteta zemlja*, koji je rezultat analitičkog pristupa i kritičkog pogleda na dehumanizirano društvo utemeljeno isključivo na profitu i interesima velikih sila. Fenomen se promatra u širem, globalnom kontekstu kroz problematiziranje licemjernog karaktera demokratičnosti. Svijet u kojem živimo je orvelijanska distopija s izvrnutim sistemom vrijednosti, unutar kojeg vlada princip nadmoći i profita uz potpuno odstupstvo empatije, pravičnosti i istine. Problemski okvir Hodžićevog ciklusa *Oteta zemlja* obuhvaća i orijentalizmom označeni generalizirani pogled zapadne kulture iz pozicije kolonijalne sile na identitet drugog, što je jedno od središnjih mjesta Saidove (1997) misli o orijentalizmu. Analiza uslovljenosti i međusobnog prožimanja istočnih i zapadnih tradicija ukazuje da je odnos između Orijenta i Okcidenta utemeljen na moći, različitih stupnjeva hegemonije. Orijentalizam, kao pogled zapadnog kulturnog kruga na Orijent, definiran je idejom europskog identiteta kao onog najvišeg u odnosu na druge identitete svih neeuropskih naroda i kultura. Upravo ta pozicija, utemeljena na europocentrizmu, sprječava procese približavanja različitih kulturoloških odrednica i bolje razumijevanje Orijenta. Postkolonijalna kritika u

orijentalističkom diskursu zapadnoeuropske kulture prepoznaje predrasude i propagandu kolonijalne politike, koja svoj ekspanzionizam pravda kao civilizacijsku misiju i pomaganje nerazvijenim narodima da se uzdignu i emancipiraju u skladu sa zapadnim shvatanjem civiliziranosti i demokratije. Refleksije Saida o percepciji Orijenta u kontekstu kolonijalnih pretenzija Okcidenta iz pozicije superiornosti su aktualne i u savremenom trenutku. Kao moralni imperativ nameće se nužnost izgradnje respektabilnog dijaloga na interkulturalnoj razini, s ciljem stvaranja humanijeg društva koje nije utemeljeno na diskriminaciji,

razaranju, već na razumijevanju i prihvatanju različitosti kao komparativnoj prednosti. Upravo tu snažnu poruku otkrivamo kao suštinsku odrednicu slojevitog i višeznačnog ciklusa *Oteta zemlja*. Kompleksnost umjetničkog djela, koje propituje izvorišta ljudske pohlepe, okrutnosti i socijalne nepravde, odraz je stvaralačkog potencijala, studioznosti i erudicije autora.

Hodžićev osvrt na dio opusa u kojem snažno progovara o stradanju obespravljenih predstavlja i uvod u drugi dio knjige, čiju strukturu čine tekstovi likovnih kritičara, umjetnika, poznanika. Njihov sadržaj donosi uvid u stvaralaštvo autora kroz pluralistički pristup u interpretaciji nekih od najznačajnijih ciklusa. Hronološki prikaz Hodžićevog stvaralaštva obuhvata analizu radova iz ranijih faza, poput onih datiranih u 1987. godinu pod nazivom *Ljudi iz sjene I* i završava se s osvrtnom akademika Šerbe Rastodera na postavku izložbe *Oteta zemlja* iz 2024. godine.

Dušan Đokić, kao prepoznatljivu komponentu Hodžićeve poetike, izdvaja crtež koji, kroz duhovni aspekt i složeni simbolizam, nadilazi puko uopćavanje forme i akademski pristup utemeljen na paradigmi realizma. Pri tomu autor zaključuje da *Hodžićevi radovi nisu ustrojeni tako da se iscrpljuju prvim pogledom*, jer su koncipirani kao umjetnička forma koja se sagledava kroz analizu njenog dubljeg značenja, a ne s fokusom isključivo na spoljašnje manifestacije.

Osvrt likovnog kritičara dr. Ruperta Schreineru posvećen je analizi autorovih djela oblikovanih u tehnici kolaža, koji unatoč tendenciji približavanja apstraktnom izričaju, na metaforičkoj razini otkrivaju prisustvo čovjeka kao središnje teme Hodžićevog

opusa. Fokusirajući se na ciklus *Ljudi iz sjene*, koji je oblikovan prepoznatljivim umjetničkim rukopisom, autor zamjećuje uz određene varijacije kontinuitet u odabiru tehnike i tematskog okvira. Valorizirajući formalno-stilske karakteristike kompozicija iz pomenutog ciklusa, Schreiner zaključuje da je proces kolažiranja obilježen dominacijom konstrukcije i kolorističkih vrijednosti, dok fragmentirana zastrašujuća lica, koja podsjećaju na maske, ostaju u drugom planu.

Jedno od najznačajnijih imena u bosanskohercegovačkoj likovnoj kritici, historičarka umjetnosti Meliha Husedžinović, promatrajući autorov ciklus ratnih crteža, prepoznaje ekspresionističke stilske začajke definirane kao otklon od realističkog ili naturalističkog prikaza. Linarnost postaje samodostatna, jer bi kroz transpoziciju skice na platno izgubila karakter neponovljivosti i izražajnosti. U variranju središnjeg tematskog okvira, pored prisustva kontinuiranog osjećaja tjeskobe, prikazi

ratnih stradanja se mogu interpretirati kroz simboliku revolta, otvaranje prostora za nadu, otpor i opstanak, što ukazuje na slojevitost i višeznačnost autorovog pristupa. Husedžinović zamjećuje dualizam u dinamici Hodžićeve linije, zamjećujući distinkciju između crteža koji su oblikovani brzim i pokretnim linijama i onih koji su odraz istraživanja, kolebanja u nastojanju *da se pronađe pravi oblik*. U konačnici, autorica kao poticaj za kreiranje ratnih crteža, obilježenih istraživanjem izražajnih mogućnosti umjetničkog medija, navodi *razračunavanje sa surovošću jednog vremena, izricanje*.

Poetiku utemeljenu na otkrivanju estetske dimenzije fragmentirane i destruirane materije, blisku enformelističkim konceptima, u Hodžićevom stvaralaštvu s posebnim osvrtom na ciklus *Stradanja* analizira historičar umjetnosti Vefik Hadžismajlović u tekstu *Poetski sjaj ugarka i prašine*. Autorov neoenformelistički pristup označava se kao iskaz *tuge i protesta zbog uništavanja duhovnih vrijednosti, plemeniti angažman za nadvladavanje ideje o zlu i destrukciji*. Analizirajući radove oblikovane od nagorjelih kartonskih osnova počiteljske kartoteke, instalaciju iz ciklusa *Stradanja-Od Aleksandrijske biblioteke do Vijećnice* i ekspozite prezentirane na grupnoj izložbi Srebrenica u galeriji Collegium Artisticum 2005. godine, Hadžismajlović ukazuje da su zgarišta postala prostori Hodžićeve inspiracije. Autor naglašava da su kroz otклон od stereotipnog poimanja slikarstva kao tradicionalnog medija kreirana nesvakidašnja i originalna djela transponiranjem pronađenih ostataka ratne destrukcije u prostor umjetnosti.

Cikluse *Postekološke katastrofe* i *Stradanja I* u okviru kojeg je nastala i mapa crteža *Počitelj*, prof. dr. Dubravka Lejlić Pozderac promatra kao likovnim jezikom ispisanu hroniku ratnih dešavanja, u formi *individualno proživljene sudbine u koju je utkano iskustvo univerzalnog stradanja*. Autorica otkriva podudarnosti s Grafičkim mapama ratnog Sarajeva (1992-1994), kroz ekspresivnu moć umjetničkog djela koje se ne može svesti samo na zapis dokumentarne vrijednosti, jer predstavlja duboko proživljenu emociju. Crtež, kao temelj Hodžićeve ose-

bujne likovnosti, se analizira u kontekstu korelacije s kolorističkim vrijednostima. Lejlić Pozderac naglašava da se u autorovim *višeslojnim premazima boje skrivaju i mreže dubine značenja*. U umjetnikovoj viziji destrukcije, kao kontrapunkt užasima rata, pojavljuje se princip rađanja, poziv na osvještavanje obilježen kontinuiranom ekspresivnom snagom neuništive stvaralačke energije.

Postmodernistički pristup sa značajkama ekspresionizma i nadrealizma u Hodžićevom opusu s posebnim osvrtom na radove posvećene stradanju Počitelja središnji je tematski okvir teksta *Trešnje i gojazne ptice* akademika prof. dr. Tvrtka Kulenovića. Uspostavljaju se poveznice s postavkom *Svjedoci postojanja* i skulpturama Mustafe Skopljaka, kroz snažnu antiratnu poruku s naglaskom na etičku dimenziju umjetničkog djela. Motivi trešnje i ptica u prikazima razaranja kulturno-historijskog naslijeđa se interpretiraju kroz simboliku zla, tuge i nade. U dvostrukoj kodiranosti trešnje kao antipod grabežljivim pticama i alegorija tuge kroz reminiscencije na svijet koji je iščezao ukazuju i na mogućnost regeneracije, kreiranja novih vrijednosti. Kompozicije oblikovane tehnikom kolaža valoriziraju se kao najbolji primjeri u tradiciji discipline, čija društvena angažiranost se ogleda u ulozi svjedočanstva o nekad postojećoj Umjetničkoj koloniji Počitelj.

Kompleksnost Hodžićevog kreativno-istraživačkog pristupa, historičarka likovne umjetnosti, dr. Branka Vujanović promatra kroz slojevitost ikonografskih odrednica i mitoloških sadržaja, zamjećujući kao ujedinjujuće faktore: *govor materije i fantastičnih formi*. Konusni oblik, rog, košnica, riblje glave, arhajske maske kao motivi s bogatom simbolikom imaju dominantno prisustvo u autorovom stvaralaštvu. Vujanović izdvaja središnji objekat konusnog oblika u postavci izložbe *Od Kulina bana do današnjih dana*, koji svojom bjelinom i teksturom nosi metaforička značenja stećka kao simbola bosanskohercegovačke duhovnosti i kulturnog naslijeđa.

Bjelina koja u sebi sadrži meditativnost i percipira se kao apsolutna tišina, utkana je u Hodžićeve radove. Taj dio autorovog opusa, slike objekte iz bijelog

ciklusa analizira likovna teoretičarka dr. sc. Nataša Šegota-Lah. Kroz sintezu tradicionalnog i savremenog u prostoru slike otkrivamo reminiscencije na bosansku kuću, čistih kubičnih formi i bijelih zidova, koja se skladno povezuje s prirodnim okruženjem. Kamerije, avlija i bašta kao integralni dijelovi arhitektonskog kompleksa akcentiraju postupnu gradaciju i međusobno prožimanje eksterijera i interijera. Poredeći estetiku slike s buketom bijelog cvijeća i mistikom sufijskih tekstova, autorica zaključuje *da je svaka nova slika u tom nizu Obnova kuće jer je proces obnove kuće dominantan pojam Hodžićeve djelatne intuicije. Bijele bašte su oslobođenje i smrt....okućnice tijela svake duše*. Kao odraz modernističke estetike, obilježene redukcijom suvišne dekorativnosti i naracije, Hodžićeve bjeline u kojim otkrivamo postmodernistički odnos spram prošlosti doživljavamo kroz poetiku prostora rodne kuće koja nam pruža utočište, osjećaj sigurnosti i smiraja.

Snagom stvaralačkog čina autor nas, kroz apokaliptične vizije, suočava s besmisлом rata, koji je posljedica licemjernog odnosa utemeljenog na lažnim vrijednostima i demonstraciji moći. Taj idejni koncept kao središnji problemski okvir Hodžićevog opusa u najvećem obuhvatu je prezentiran u drugom dijelu knjige kroz osvrt koji donose uvid u cikluse *Apokalipsa I i II*.

Prof. dr. Nevad Kahteran prepoznaje u pomenutim ciklusima univerzalno značenje interpretirajući ih kao prikaz planetarnog i kozmičkog stradanja koji unatoč očevdinih referenci na ratna dešavanja u Bosni i Hercegovini nadilazi regionalni kontekst. U složenoj ikonografskoj simbolici i mnoštvu zoomorfnih motiva, autor zamjećuje reference na sufijsku književnost Attara. Nadalje, Hodžićev opus se promatra kroz prizmu eshatološkog proučavanja kraja vremena utemeljenog na besmrtnosti duše, dualizmu raja i pakla, dobra i zla. U zaključnim razmatranjima Kahteran autorov prikaz stradanja s kompleksnom ikonografijom promatra kao poticaj na razmišljanje i davanje smjernica za razumijevanje postapokaliptičnog vremena.

Kroz usporedbu s Picassovom *Guernicom* (1937), slikar Shyqri Gjurmaj iz pozicije umjetnikovog prijatelja triptih

Apokalisa percipira kao suzdržanu dramu istovremeno ispunjenu eksplozivnom unutarnjom energijom. Hodžićev likovni zapis se razumijeva kao kritički osvrt na svijet zločina, užasa, nemoći i uništavanja.

Tekst prof. dr. Besima Spahića *Trilogija Bosnica Džeke Hodžića* otkriva duboku povezanost autorovog stvaralaštva s bosanskohercegovačkim identitetom, koji je obilježen multikulturalnim dijalogom i ekumenizmom. Taj sinkretizam različitosti svojim univerzalnim značenjima nadilazi jednodimenzionalne interpretacije. Kroz složenu simboliku i kontrastne odnose bijele i crne boje prepoznaju se suštinske odrednice regionalnog konteksta u nadreligijskoj svijesti i kosmičkoj natkolonitnosti, koja se percipira kao komparativna prednost. Anatomija ljudske destruktivnosti u kompleksnoj strukturi likovnosti se predstavlja kao antipod siprualnoj, kreativnoj dimenziji ljudskog bića i mnoštvu neostvarenih potencijala u aspektu duhovnog rasta. Uloga umjetnika

je da pokreće i usmjerava razvojne procese unutar društva, unoseći svjetlost koja dekonstruira mračne sile primitivnog uma. Stoga u stvaralačkom činu je sadržan božanski kod, univerzalna istina koja vodi ka samospoznaji. Spahić naglašava da slojevitost umjetničkog djela, kroz poruke alegorijskih i metaforičkih značenja, otriva nedostižne dubine beskonačnih kosmičkih prostora. Pri tomu autor ukazuje da Hožićev triptih, koji tematizira apokaliptično stanje, pored razotkrivanja najdubljih uzroka stradanja, predstavlja i poziv na oprost, pomirenje i razumijevanje, unatoč svim našim različitostima i nesavršenos-

tima.

Hodžićev prikaz Apokalipse u osvrtu prof. dr. Rosane Ratković se interpretira kao složena sinteza kršćanskih zapadnih i istočnih islamskih tradicija, što je i determinanta bosanskohercegovačkog multikulturalnog mozaika. Autorica zamjećuje reference na Attarovo djelo *Govor ptica*,

utemeljeno na sufijskoj filozofiji, i ikonografske sadržaje zastupljene u zapadnoeuropskoj umjetnosti, poput *Memento mori* i *Dance Macabre*, kao podsjećanje prolaznost ovozemaljskog. Suočavajući nas sa mračnom stranom ljudskog bića, autor postavlja pitanje čemu mržnja, razaranja i netrpeljivost kad se u konačnici svi vraćamo svom Izvoru. Ako iz te perspektive promatramo svijet, postaje nam jasno da su podjele na temeljima vjerske, etničke, rasne pripadnosti, kao jedan od glavnih uzroka stradanja i ratne destrukcije, potpuno besmislene.

Rezimirajući sadržaj i strukturu knjige, zamjećuje se specifičnost u formi koja povezuje autobiografske zapise, osvrte likovnih kritičara i lične impresije autorovih prijatelja, što se može interpretirati kao posebnost i različitost u odnosu na klasični oblik monografije. Prožimanje Hodžićevih promišljanja i tekstova drugih autora donosi cjelovit uvid u stvaralaštvo obilježeno ekspresivnom snagom umjetničke vizije i intelektualnom radoznalošću, koja ukazuje da kreativni čin uvijek ima dublja značenja i obuhvata široki spektar znanja. Važan segment knjige čine bogati slikovni prilozi koji prate tekst i obuhvataju radove iz rane formativne faze, crteže, slikarska djela, kolaže, asamblaže, instala-

cije, recentnije cikluse poput *Otete zemlje* (2024) i *Autoportreta* (2024/2025). Povezanost vizualnog sadržaja i teksta doprinosi boljem razumijevanju središnjeg tematskog okvira, približavajući čitaocu kompleksnost Hodžićevog stvaralaštva. Svojom dokumentarnom vrijednošću, kroz kritički osvrt na društveni kontekst, publikacija *Sveobuhvatno*, kao i cjelokupan opus autora, potvrđuje da je u dehumaniziranom svijetu prisustvo umjetnosti od iznimne važnosti ♦

Završene 55. Ratkovićeve večeri poezije

SLIKA SAVREMENE CRNE GORE

Dodjelom nagrade „Risto Ratković“ Faizu Softiću, pjesniku porijeklom iz Bijelog Polja koji živi u Luksemburgu kao slobodni umjetnik, u Bijelom Polju su 5. septembra završene 55. Ratkovićeve večeri poezije.

Ovo priznanje za najbolju knjigu poezije u Crnoj Gori, Srbiji, BiH i Hrvatskoj laureatu je uručio predsjednik Opštine Bijelo Polje Petar Smolović u Centru za kulturu.

Odluku da Nagrada „Risto Ratković“ pripadne Faizu Softiću, za knjigu poezije „Pjesme iz zatvora“ u izdanju Bajbuka iz Sarajeva, donio je međunarodni žiri u sastavu: doc. dr Olga Vojičić Komatina – predsjednica žirija i Damir Šabanović iz Crne Gore, Petar Matović iz Srbije, Darija Žilić iz Hrvatske i prof. dr Dženan Kos iz Bosne i Hercegovine.

Obrazlažući odluku žirija Olga Vojičić Komatina kazala je da se „Pjesme iz zatvora“ nakon čitanja memorišu kao slojevite i snažne oporuke lirski predočene, ali epskim iskustvom i dramskim završecima doživljene, te eklektizmom svih rodova uključene u intenzivnu emocionalnu fuziju.

Pred nama je, dakle, zbirka poezije koja nas iznenađuje mozaičkim prepletom lirske emocije, te epskom naznakom proživljenosti jednog bogatog života lirskog subjekta i dramskom performativnošću izraza i slike, istakla je dr Vojičić Komatina, dok je laureat Softić nagradu doživio veoma emotivno, jer dolazi iz Bijelog Polja, odakle je započeo svoj poetski put.

Ova nagrada nosi ime pjesnika čije stihove osjećam kroz treperenje u sopstvenim grudima. Risto Ratković je znao da je poezija otvorena rana kroz koju ulazi svjetlost i ako sam ovom knjigom,

■ Piše: **Kemal MUSIĆ**

pjesmama ili makar jednim stihom uspio propustiti tračak svjetlosti do čitaoca onda

moje pisanje, moja poezija imaju smisla. Jer, šta je pjesnik bez čitaoca, drvo koje ne lista i ne šumi ili rijeka koja nikada ne sretne more. Zato ovu nagradu primam ne kao pečat na kraju puta ili kao znak na raskrsnici, već kao podsjetnik da treba nastaviti, da treba tražiti novu riječ, onu koja još nije izgovorena onu koja možda i ne pripada meni nego tek dolazi iz budućnosti, kazao je Softić.

Ovogodišnje, 55. po redu, Ratkovićeve večeri poezije otvorila je ministarka kulture i medija Tamara Vujović, ističući da RVP već pola vijeka potvrđuju da je poezija duhovna praksa, estetičko i intelektualno traganje za smislom, ogledalo istorijskog trenutka i unutrašnjeg života čovjeka, a sam Festival je, kako je kazala, inkubator novih glasova i novih poetika, prostor gdje se gradi književna scena sjutrašnjice.

- Ratkovićeve večeri poezije su trajna institucija kulturne memorije koja nas podsjeća da poezija i kada govori o smrti, tami, u suštini uvijek govori o životu jer ona jeste čin otpora prolaznosti i

Otvaranje

Prva nagrada za pjesnike do 27 godina pripala je Andriji Radoviću

zaboravu. Kao ministarka kulture i medija Crne Gore želim da istaknem da je kontinuitet ove manifestacije rezultat posvećenosti institucija, lokalne zajednice i kulturnih radnika. Podrška festivalu nije samo pitanje tradicije već i pitanje kulturne politike koja shvata da je književnost temelj duhovnog i identitetskog razvoja. Naša obaveza je da nastavimo da jačamo izdavaštvo, da podstičemo prevođenje, da stvaramo uslove u kojima će naši mladi autori dobijati prostor za razvoj i afirmaciju, a klasici biti stalno prisutni u javnom pamćenju, kazala je ministarka Vujović.

Predsjednik Opštine Petar Smolović

istakao je da je Ratković uveo Bijelo Polje u duhovno kraljevstvo svjetske kulture i svojim djelom postao dio vanvremenskih tokova filozofske misli o svijetu.

- Njegov doprinos književnosti ostaje trajan: kroz metaforičnost jezika, smjelost poređenja, arhaičnu boju riječi i galeriju likova oblikovanih filigranskom preciznošću. Naš "sandžački Hamlet" umio je da književno ovjekovječi društvo i epohu bolje nego bilo koji statistički izvještaj. Iako tragičar i mistik, čovjek lijeve orijentacije, ostao je klasično pošten i dostojanstven - ali je život skončao u oskudici i bijedi, noseći svoje osobine kao odlikovanja, kazao je Smolović.

Da su Ratkovićeve večeri poezije slika savremene Crne Gore, gdje se ukrštaju različite kulture, sučeljavaju riječi, sažimaju umjetnički izrazi, grade prijateljstva, razmjenjuju iskustva, dogovaraju novi susreti kazao je direktor JU RVP Kemal Musić.

- Ratkovićeve večeri poezije su slika moderne Crne Gore, gdje se čuju savremeni pjesnički izrazi sa Istoka i sa Zapada, sa Sjevera i sa Juga. Mjesto multikulturnog i interkulturnog dijaloga. Mjesto gdje se zaboravlja na sve drugo, osim na ljepotu stvaralaštva. To povrđuje i ovogodišnji koncept i program Manifestacije, gdje imamo umjetnike iz raznih krajeva svijeta: Iz Italije, Turske, Luksemburga, Francuske, Ukrajine, Rusije, Crne Gore, Srbije, Hrvatske,

Ministarka kulture i medija dr. Tamara Vujović

Nagrada "Risto Ratković" pripala je Faizu Softiću

Bosne i Hercegovine, Slovenije i Sjeverne Makedonije. Oni su u Bijelo Polje, u Crnu Goru, donijeli osobenosti sopstvenih kultura, a iz Bijelog Polja, iz Crne Gore, odnijeće osjećaj pripadanja prostoru u kojem se ljudi vrednuju prema kulturnim i umjetničkim dometima, prema čojstvu koje je uvijek imalo posebno mjesto kod Crnogoraca. Tako iz godine u godinu, od Ratkovićevih do Ratkovićevih, od septembra do septembra, bivamo bogatiji za nova iskustva, nova prijateljstva, nova sjećanja, nova saznanja, nove umjetničke domete. Zbog toga se Ratkovićeve večeri poezije pamte, pričaju, preporučuju, istakao je Musić.

Nakon svečanog otvaranja, pozorišni umjetnik Đorđije Tatić izveo je poetski performans "Oblak u pantalonama".

Ratkovićeve večeri poezije se tradicionalno, već 55 godina, održavaju od 3. do 5. septembra i okupljaju najznačajnije književne stvaraoce sa prostora bivše Jugoslavije i šire. U okviru tri dana, ove godine je održano oko 20 programa, od književne radionice za učenike osnovnih škola, preko razgovora o književnosti u kojima su učestvovali regionalni pisci, međunarodnih pjesničkih večeri "Eno ga, po moru teče Lim" na kojima su učestvovali Dragana Tripković (Crna Gora), Emilio Nigro (Italija), Asmir Kujovića (Bosna i Hercegovina), Ahmet Edip Bašaran (Turska), Petar Matovića (Srbija), Julijana Veličkovska

(S.Makedonija), Darija Žilić (Hrvatska), Barbara Delač (Crna Gora), Tanja Bakić (Crna Gora), Jurij Hudolin (Slovenija), Gordan Čampar (Crna Gora), Miodrag Radović (Srbija), Jovana Bojović (Crna Gora), Sead Husić (BiH), Biljana Milovanović Živak (Srbija) i Andrija Radović (Crna Gora).

- Mi smo ljudi od jezika, što znači da moramo da komuniciramo i najveća dragocenost ovih večeri poezije je što dođu pjesnici ne samo iz Crne Gore i Srbije već i šire i na taj način uspostavimo kontakte, vidimo kakva je situacija sa književnim scenama u drugim sredinama, što može da bude inspirativno za naš rad i

da širimo tematska težišta, kazao je Petar Matović, pjesnik iz Srbije. Jurij Hudolin, pjesnik iz Slovenije, do sada je samo slušao o Ratkovićevim večerima poezije.

- Prvo sam došao sve ovo da pogledam i doživim, i kako sam urednik novina u Sloveniji napraviću neku antologiju na slovenskom jeziku. Festival je veoma ozbiljan, sa zanimljivim sadržajima i dobrim pjesnicima, sigurno da ću opet doći, kazao je Hudolin.

Zemlja gost 55. Ratkovićevih večeri poezije bila je Italija. Tim povodom štampana je, dvojezično na crnogorskom i italijanskom jeziku, knjiga renomiranog italijanskog pjesnika Emilija Nigra "Antologija Emilio Nigro" u prevodu Desanke Jauković. Ambasadorica Italije u

Crnoj Gori Andreina Marsela izrazila je zadovoljstvo što su ove godine predstavnici njene zemlje u prilici da budu gosti –domaćini ovog poetskog festivala.

- Za mene je posebno zadovoljstvo da i ove godine budem u Bijelom Polju na 55. izdanju RVP, događaju na kojem ambasada Italije učestvuje već duži niz godina. Međutim, zadovoljstvo što sam ove godine u Bijelom Polju je dvostruko prije svega zato što promovisemo knjigu Emilija Nigra, a drugi razlog je što se ovaj festival poezije ove godine preklapa sa godinom u kojoj italijansko ministarstvo spoljnih poslova, povodom nedelje italijanskog jezika, proslavlja Italofoniju, kazala je ambasadorica Andreina Marsela.

O prevodilačkom procesu poezije Emilija Nigra govorila je profesorica

Desanka Jauković, dok je autor Emilio Nigro istakao da on piše stihove pod uticajem zemlje iz koje dolazi.

- Oni na neki način predstavljaju ogledalo naše geografije, zato što znamo da i stanovnici na neki način liče i podsjećaju na ono što ih okružuje, istakao je Nigro.

U okviru 55. Ratkovićevih večeri poezije objavljena je i promovisana monografiju "Tragom iskre vladike Rada i Jevrema Brkovića" doc. dr Olge Vojičić Komatina, a prikazan je dokumentarno igrani film o Ristu Ratkoviću "Podstanari". Takođe, promovisana je edicija "Deset bjelopoljskih romana", objavljena u izdanju JU "Ratkovićeve večeri poezije" i izdavačke kuće "Pegaz", kao i knjiga "Sećanja" Muhameda Mula Musića o kojoj su govorili Mario Giulio Salzano iz Italije, Sinan Gudžević iz Hrvatske i Goran Musić iz Srbije – Francuske. Ova knjiga predstavlja Musićevo svjedočanstvo o Drugom svjetskom ratu, njegovim zatvoreničkim danima od zatvora u Crnoj Gori, Hrvatskoj i Italiji, do zloglasnog nacističkog koncentracionog logora Dachau u Njemačkoj.

- Musić je robijao kao jugoslavenski patriota u tamnicama fašističke Italije. Prije Sulmone bio je zatočen u Bijelom Polju, u Beranama, Podgorici, Cetinju, Kotoru, Rijeci, Kopru, Trstu, Veneciji, Ankoni i Peskari. Muhamed Musić je u

logoru Dachau boravio dvadeset i jedan mjesec, naveo je sinan Gudžević, dok je profesor iz Sulmone Mario Giulio Salzano prikazao detalje iz logora u Sulmoni u kojem je boravio Musić.

Na promociji je prikazan i segment iz dokumentarnog filma o Muhamedu Mulu Musiću, autora Gorana Musića.

Predstava „Toplo“ po tekstu nobelovca Juna Fosea, u režiji Filipa Grinvalda, takođe je izvedena na završnoj večeri 55. Ratkovićevih večeri poezije u Centru za kulturu. U predstavi igraju Andrej Slepuhin, Nastasija Kazakova i Boris Čistjakov ♦

NAGRADE ZA MLADE PJSNIKE

U Parku pjesnika, u okviru 55. „Ratkovićevih večeri poezije“, održan je program za mlade pjesnike. Promovisana je knjiga „Prtina do rajskog skloništa“ prošlogodišnje dobitnice nagrade „Ratkovićevih večeri poezije“ za pjesnike do 27 godina Jelene Kljajević, a nakon toga nastupili su finalisti ovogodišnjeg konkursa RVP i proglašeni dobitnici prve, druge i treće nagrade.

Na konkurs „Ratkovićevih večeri poezije“ za pjesnike do 27 godine prispjelo je 10 rukopisa mladih autora iz Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

Žiri je kao tri najbolja prepoznao rukopis pod šifrom „ashaver 29“, autora Andrije Radovića iz Podgorice koji je dobio prvu nagradu, rukopis pod šifrom „Axisis Mundi“, autorke Angeline Životić iz Srbije, koja je dobila drugu nagradu i rukopis „9 zlatnih žaba“ autora Hana Hadžibulića iz Srbije, koji je osvojio treću nagradu. Osim njih, u Parku pjesnika nastupili su finalisti Marko Vulević iz Crne Gore i Bakir Crnomerović iz Bosne i Hercegovine.

Darija Žilić, književnica iz Zagreba i članica žirija, saopštila je da se između 10 pristiglih rukopisa izdvojio rukopis već afirmisanog pjesnika iz Crne Gore Andrije Radovića.

- U njegovoj poeziji nalazi se puno interteksta, ali i promišljanja savremenog svijeta, odnosa društva, identiteta, angažovanosti. Vrlo suptilno i minimalistički piše i, eto, vjerujem u uspješnost njegove karijere, kazala je Žilić.

Hazir Derdemez, „Gurabije odivinog čemera“, Gramis-Raška, 2024.

GURABIJE NISU GREH, NEGO MELEM

Hazir Derdemez je višedecenijski profesor književnosti iz Tutina, afirmisan i učestalo nagrađivan za domete u obrazovanju, književnosti i kulturi pamćenja.

Posle školovanja u Novom Pazaru i Skoplju, čitav radni vijek proveo je samurajski posvećeno u rodnom gradu, na obalama Vidrenjaka, na edukaciji srednjoškolskih kadrova o jeziku, istoriji i sandžačkoj tradiciji.

U njegovom polivalentnom stvaralaštvu dominiraju autorska izdanja, među kojima posebno mjesto zauzima najnovija zbirka pripovjedačkog narativa „Gurabije odivinog čemera“, u kojoj Hazir već na prvoj stranici najavljuje nesumnjivu darovitost, nepravedno anonimnog statusa i skrajnutih ambicija njegovih, podjednako dirljivih, koliko i uznemirujućih junaka, koji govore:

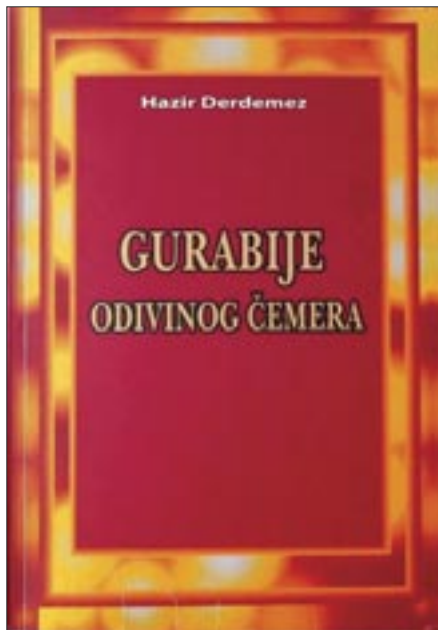
- Slušaj, sinko, ti si mi prijenio za srce, pa hoću da ti kažem i ono što drugome, ne bi rek'o. Mene u selo smatraju, pomalo čudnim. Od kako je grom udario u jednu krušku ispod koje sam se ja sakrio od kiše, od tada me neki proglašavaju i ludim. Ali, kad goj kome u selo nešto zapne i zatreba, eto hi kod Pavla. To svi znaju, ali kriju jedni od drugih. Ima dana, kad mogu sa mrtvima da pričam, a nekad vidim i neke ljude koji su odavno odselili iz našega sela. Istinu ti velim, ne gledaj me tako čudno.“

Hazir Derdemez je narativni beletrista, ili modernije rečeno storyteler, koji je savjesno i pronicljivo ušao u srce i dušu Sandžaklija. Vanserijskom lakoćom, bez teških naslaga tumačenja koje bi opteretile čitanje, ovaj vješti pisac erudicije, dara, fine naracije i majstorskog stila, iz stranice u stranicu ide u prilog uzbudljivom i nevjerovatno zanimljivom kazivanju, u kome se prepliću balkanska

■ Piše: **Prof. dr. Esad KUČEVIĆ**

istorija i surovi peštarski klimatski kontrasti. Uzduž i širom gologlave Pešteri, ljeti gori sunčana baklja koja raskošno prži svaku sjenku, dok zimi zamahuje bič

vjetrova, što u Boroštici, Uglu i Karajukića bunarima ledi i kamenje.

Međutim, između tih vječito omeđenih krajnosti, živi život. Proljeće donosi tihi dah procvetale kraške zemlje, a jesen obilježava zlatni šapat spržene vegetacije. Onda, postupno, čas u plamenom zanosu, čas u ledenoj grimasi, treperi igra. U tim smjenama, sa životom i za život, u paramparčad se diše u vatri i mrazu, a najčešće izdržava u magli i pamti zatečena tišina, iznad dijaloško-monoloških narativa Hamze, koga oblikuje tuhafi pastir Pavle, čim dijabolično džara po njegovoj ranjenoj duši, dok ga iznova i po ko zna koji put nagovara na osvetu oca, ali istovremeno naglašava značaj istine:

- Najpreča je istina. Ona je i velikom Gospodu najmilija i najbliža. Njoj treba služiti, pa neka ti je brat u pitanju, a ne jedna protuha, kak'a je Zoran.“

U isti mah, dramatično i proturječno. U drugom planu je prvorazredna priroda snažnih suprotnosti, koje oblikuju emocije. Ljeto pretvara svaki kamen u žar i drhtaj svjetlosti, a opojni vazduh na pozornici zlatnog plamena, poziva na pokret, na život, na nove izazove, iako zimski vjetar ne odustaje od svoje vladavine, tokom koje razgoni oblake, lomi grane i pretvara dah u ledeni duh.

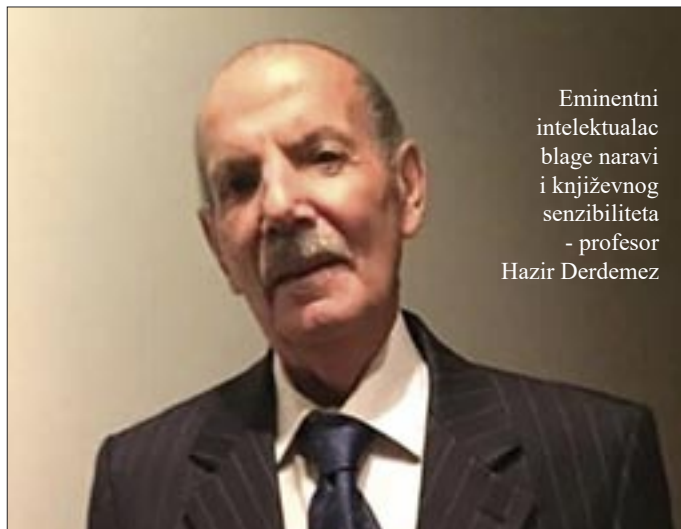
Peštarsko ljeto i zima nisu samo godišnja doba. To su arhetipovi strasti i strpljenja, dva lica jedne prirode, koja nas podsjećaju da je ljepota oduvijek spoj užarenog i hladnog, svjetlosti i tame. To je više nego dovoljno za osvetničku motivaciju Hamzine drame i religijsku odnosno filozofsko-etičku energiju, posle ljubavi sa djevojkom iz grada, koju je neskriveno zavolio i nevoljno odveo u izbjegličke avanture, da u spoju ličnih rana i uzvišene čežnje, zajedno na krovu Balkana podižu porodicu.

Nakon đerdeka, kad je zatrebalo i dirinčenjem, ali uz dovu-inšala, uprkos posrtanju nije iščilio igbal. Iz patnje i odgovornosti, uz molitve i kletve, ljubav i djeca su dokazali da nema kabula bez iskušenja i požrtvovanja.

Diskurzivno u svih 16 pripovjedaka. Hazir Derdemez je logički prijemčivo i racionalnim slijedom koraka višeslojnu radnju razuđenog pripovjedačkog narativa namjerno pozicionirao u vilajet bivše tromeđe bez međa. Na okrajcima, gdje zima ujeta i bez zuba, zid ima uši, a plot oči, samo jabuka koja dockan sazri dugo stoji na svojoj grani. Kao zejtin na vodi, ali čim najviše zagrmi, najmanje kiše pada, po livadi i njivi koja hoće motku, a ne molitvu.

Profesor Hazir Derdemez zna znanje i imanje. Bolje od ostalih objašnjava zašto se u njegovoj naraciji prav smije, a kriv krije. Takođe, kategoričan je kad se ptice prepoznaju po perju, a čovjek po besjedi, Pešterci su bili i ostali tvrđi od kamena, a mekši od jajeta. Pod srpom i čekićem, bazirajući se na jeziku, pojmovnom značenju i istorijskom nasljeđu, za razliku od intuitivnog stila i neposredno-naglog uvida, ovaj eminentni autor humanističke orijentacije, analitičkim prilazom i prirodno jasno predočio kako sebet i kismet, mogu zajedno.

Ako su i kad su jedno. Zato su junaci Hazira Derdemeza ubijedni da treba trajno i strpljivo imati sebet, da bi dočekali

Eminentni intelektualac blage naravi i književnog senzibiliteta
- profesor
Hazir Derdemez

svoj neminovno suđeni kismet.

Baš kao sladostrasne gurabije odivinog čemera. Iako je djevojkama najsladi zalogaj, muško srce, odive ne postavljaju pitanja, već razumeju. Jer, uoči povremene i privremene navale planine i tmine, slatko nije grijeh, nego melem ♦

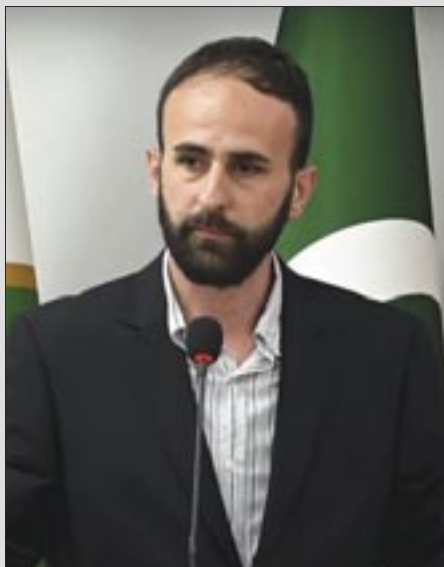

Višestruko nagrađivani autor za recenzije književnih dela, autorska izdanja i monografije - Hazir Derdemez (desno)

BESJEDE O DANU BOŠNJAKA ODRŽANE U DUGOJ POLJANI

U povodu Dana Bošnjaka, 28. septembra 2025. godine, u Dugoj Poljani su, u organizaciji Matice Bošnjaka, održane "Besjede o Danu Bošnjaka". Ovo je prvi put da se u ovoj maloj, ali znamenitoj i povijesno bitnoj sjeničkoj varošici održao ovako značajan događaj. Mjesto okupljanja bila je Vakufska kuća nadomak džamije, a organizatori i podrška skupa bili su džematlije i mještani, predvođeni glavnim imamom sjeničkog Medžlisa Islamske zajednice u Srbiji Berinom ef. Ljajićem, i imamom Džamije u Dugoj Poljani, Šerifom ef. Šaćićem.

Uz prigodan uvod i podsjećanje na ovaj veliki dan, skupu se obratio Šerif ef. Šaćić, a zatim su riječ uzeli predavači: književnica Sanela Halković i dr. Dženis Šaćirović. Tijekom njihovih govora bilo je riječi o stanovištu da Bošnjaci danas žive svoj vjerski, nacionalni i kulturni život jedinstveno, iako ih, kao i sve druge narode, muče isti problemi današnjice. Uz sve razlike koje ih prate kao jedinke i grupe, oni su vrlo svjesni i jedinstveni, ali nikako se ne smiju opustiti i prepustiti, biti zadovoljni trenutnim, već napredovati. Skupu su, u odsustvu prenijeti selami predsjednika Matice Bošnjaka, akademika prof. dr. Šefketa

■ Piše: **Dr. Dženis ŠAĆIROVIĆ**,
predsjednik Skupštine
Matice Bošnjaka

Krcića, predsjednika Udruženja bošnjačkih književnika u skandinavskim zemljama mr. Ragipa Sijarića, historičara dr. Haruna Crnovršanina, etnologa Sulejmana Aličkovića i pjesnika Huseina Ljajića.

Književnica Halković se tijekom svog govora osvrnula na ključne tačke okupljanja oko zajedničke riječi i zajedničkih interesa svih Bošnjaka svijeta, dok je dr. Šaćirović naglasio da Bošnjaci nikome ne moraju opravdavati svoje postojanje, jer ih to povlači u vječito defanzivni karakter. Oni su dalje govorili o tome da se treba ulagati u

obrazovanje i da svaka bošnjačka kuća treba biti puna knjiga, posebno onih o svom nacionalnom identitetu i na svom jeziku, ne zaobilazeći nauku i književno stvaralaštvo stotina bošnjačkih velikana pisane riječi. Ključna poruka je da ne nestaju samo mali, niti opstaju veliki, već svjesni i jako obrazovani da razvijaju svoje identitetske vrijednosti.

Ovaj događaj je obilježila atmosfera zadovoljstva prisutnih, jer se bošnjački kulturni karavan pokrenuo iz velikih bošnjačkih centara, općina i gradova, u koje su svi dolazili radi obilježavanja ovih događaja. Razlozi za donošenje odluke Skupštine Matice Bošnjaka je upravo to da se svake naredne godine Dan Bošnjaka organizira u drugom mjestu, potencirajući manja mjesta poput Duge Poljane, Ribarića, Brodareva, Berana, Pljevalja i sl., koja također zaslužuju da imaju kulturni program i obilježavanja ovih razmjera. Cilj je podstaći lokalne i mjesne zajednice gdje žive Bošnjaci, da se u budućnosti samoorganiziraju u obilježavanju Dana Bošnjaka, ali i Dana bošnjačke nacionalne zastave (sandžačkog bajraka) i Dana Sandžaka. Matica Bošnjaka poziva i upućuje apel lokalnim samoupravama, postojećim nacionalnim i kulturnim institucijama sa bošnjačkim prefiksom i narodu, da se organiziraju i da već iduće godine imamo bar dvadeset ovakvih obilježavanja u svim gradovima, općinama i varošima u Sandžaku, kako u Srbiji, tako i u Crnoj Gori, ali i drugim mjestima, poput Bara, Podgorice i Beograda, gdje živi značajan broj Bošnjaka ♦

Senada Đešević, Ajšino čevre, Almanah, Podgorica, 2025. godine

Slikanje slikâ života

Stvarnosna proza ili proza novog stila doživjela je na našim prostorima punu afirmaciju još pedesetih godina prošlog vijeka kada je u našu književnost ušao svojim pripovijetkama Ćamil Sijarić. Pripovijetka je najvitalniji književni žanr jer je nastala na temeljima usmene narodne priče. Kasnije se u našoj pripovjeci sve više spajaju teme iz aktuelne društvene i političke stvarnosti, obnavlja se potom interesovanje za mimetičke vrijednosti, odnosno za zanimljivu fabulu i izrazite karaktere. Vaskrsenje regionalnih sredina u našoj pripovijetci dešava se sedamdesetih godina prošlog vijeka. Svojom prvom knjigom priča **Ajšino čevre** Senada Đešević se nadovezuje na tu tradiciju.

I pored toga što se u svakom umjetničkom ili da kažemo književnom djelu manje ili više jasno ispoljava duh vremena u kojem nastaje, ono nije samo izraz duha jedne kulture – nego je jednovremeno i svijest o toj kulturi, i to svijest oblikovana iznutra i spolja: iz perspektive neke prošle stvarnosti, ili, pak, iz prirodne, univerzalne i arhetipske ljudske duhovnosti. Vaskrsavajući imaginativno-životnu duhovnu stvarnost Senada Đeševićeva u svojoj knjizi **Ajšino čevre** implicitno osvjetljava određene forme života, kulture, (nekadašnje) realne i neposredne stvarnosti Plavsko-Gusinjskog kraja.

Lav N. Tolstoj kazao je jednostavnu i utoliko opštevažeću istinu kad je književno djelo definisao kao „lavirint konteksta“, odnosno kao niz i sklop imaginativno-životnih situacija dovedenih u složene, tekstom fiksirane, dinamične

■ Piše: **Faruk DIZDAREVIĆ**

unutrašnje i spoljašne relacije. Drugim riječima, književno djelo je lanac ili lavirint slika i ideja, fiktivnih, imaginativnih zbi-

vanja i stvarnih scena i likova datih umjetničkim duhom i jezikom. Ova konstatacija veoma pristaje novoj knjizi Senade Đešević.

Svaki književni umjetnički tekst teži da sobom vaspostavi uvjerljive, originalne imaginativno – životne situacije i zbivanja. Jezikom oživljene ljudske situacije i zbivanja predstavljaju primaran, unutarnji, imanentan kontekst umjetničkog teksta. Vrijednost djela zavisi od toga koliko su njegove sadržine životno uvjerljive, odnosno umjetnički istinite, koliko su piščevim dahom i duhom jezika učinjene živim i realnim. I kad smo iskazali ovu konstataciju imali smo u vidu ovu knjigu Senade Đešević.

Polazeći od poznate ideje da postmoderna književnost svoju građu crpi iz samog života, Senada Đešević je u svojoj zbirci pripovijedaka **Ajšino čevre** podiže na nivo konkretnosti pišući o nekoim događanjima iz svoga zavičaja. U njenim pričama ima tako mnogo nataloženog i sabranog iskustva. Ta nekadašnja stvarnost sastavljena od niza slika, sagledana u prelamanju svoje svjetlosti i sjenke, svo-

jeg spoljašnjeg i svog unutarnjeg oblika i značenja, ukazala se autorki kao veoma pogodan materijal za prozni zapis. Ove pripovijesti su uspjelo sintetizovanje stvarnog i literarno-umjetničkog u jedinstven tekst. I upravo u tom sloju prozne strukture autorka je pokazala da je svojim već izgrađenim odnosom prema prirodi i funkcionisanju književnog teksta profili-

sanom zahvaljujući, između ostalog, i svom dugogodišnjem poslu predavača jezika i tumača različitih književnih pojava, mogla mnogo uspješnije da ostvaruje neophodnu narativnu distancu prema književnom predmetu.

Kompozicija knjige sastoji se od deset pripovijedaka veoma različitih motiva. Pred nama je knjiga o životu, običajima, o ljubavi ljudi jednog zaturenog područja. Knjiga *Ajšino čevre* Senade Đešević svojom čudesnom ljepotom satkanom od priča o životima običnih ljudi oduševiće njenog čitaoca, to sa uvjerenjem tvrdimo.

Važna činjenica u ovim pripovijetkama, koja ima veliki uticaj na živote i sudbine njenih likova – je Plavsko-Gusinski kraj. Očekivalo bi se da jedno područje u pripovijestima ima pasivnu ulogu, da bude pozornica i pozadina. Ali, pomenuti kraj ovdje kao da ima nevidljive ruke i jezik, on se aktivno miješa u ljudske živote, odbacuje ih ili prihvata, jedne gura naprijed a druge ustranu. Zbog različitih valera u životima zemljaka, on iskršava pred čitaocem kao živo biće, aktivno i uti-

cajno. Đeševićinom prozom zaista šetaju upečatljivi likovi.

Takvu književnu viziju na poseban način osnažuje i izabrani narativni postupak. Za naraciju likova autorka koristi lokalni izvorni jezik. Jedna od bitnih značajki ovoga Senadinog pisma je izvorni plavsko-gusinski jezik kojim govore ličnosti njenih priča, dakle taj jezički mikrokosmos, pun neuvehljivih boja, jezik koji odstupa od savremenog najčešće suptilnim razlikama. Kroz zavičajni jezik autorka pripovijetki uranja u prošlost i pokazuje kako upravo riječi nose različite naslage vremena, koji bi bez takvog jezičkog i verbalnog uobličavanja možda zauvijek mogli ostati izgubljeni.

Jezik se, kao istorijska kategorija mijenja, pa je taj isti jezik u ranijim vremenima bio drugačiji nego što je u savremenom govoru. Naravno, takav je slučaj kad je u pitanju i Plavsko-Gusinski kraj. Naši preci su međusobno komunicirali drugačijom leksikom nego što je ona danas. Slojevitost leksike, neobične sintaktičke strukture, jesu njegove osobenosti po kojima je blizak onome što bi se moglo nazvati „prvobitno“ kazivanje. Ovo bez sumnje predstavlja specifičnost ovih

pripovijetki pod uslovom da čitalac iz nekog drugog područja ima dovoljno strpljenja i upornosti da se probije kroz „opnu“ tog stila nalik baroknom *pletanju sloves*. Kroz dijaloge autorka govor svog rodnog kraja upotrebljava i kao vid karakterizacije junaka pripovijetki. Nosioci radnji u ovim pričama nebi bili toliko autentični da ne govore u dijalektu.

Posljednjih decenija, naročito, u govoru Plavsko-Gusinskog kraja dešavaju se burne promjene. Neke glasovne i obličke pojave koje su do juče bile tipične i ljubomorno se čuvale, nestaju i ustupaju mjesto drugim, koje su bliže književnom jeziku. Mladež je obuhvaćena osmogodišnjim obrazovanjem, a mnogi produžavaju školovanje u srednjim školama i na fakultetima; tu su i raznovrsna sredstva informisanja pa to sve utiče na usvajanju formi književnog jezika. Iskusi vezu jezik – prošla vremena, po Hajdegeru (Martin Heidegger), znači iskusi nestajanje riječi u prvobitnom kazivanju. Pokušaj profesorice Senade Đešević da oživi zaboravljene dimenzije jezika svoga kraja, njegovo evokativno dejstvo, prilično je rijedak pokušaj u našoj savremenoj književnosti. Ona ga na ovaj način čuva od smrtonosnog zaborava.

Pri kraju knjige na skoro tridesetak strana date su razjasnice manje poznatih riječi iz govora Plavsko-Gusinskog kraja.

Zašto bi ovu zbirku pripovijedaka trebalo pročitati? Najprije zbog uspješnog dočaravanja atmosfere i odlične karakterizacije likova, njihovih života i naravi. Niz životnih i sudbinskih okolnosti isprepletle su životne linije likova u pripovijetkama. Ove pripovijesti su na izvjestan način prebiranje po vječnim tajnama života i smrti, sa dimenzijom drevnom i pomalo mističnom. I ta emocija ostaje da pulsira po sklapanju korica ove knjige.

Kao prava spisateljica Đeševićeva u svojim pripovijestima zbilja donosi obilje intertekstualnih veza u vidu mentaliteta, običaja. Ovo su priče o pitoresknoj i složenoj slici jednoga kraja. Na prvi pogled moglo bi se učiniti da, uprkos konkretnim vremenskim i geografskim odrednicama S. Đešević se ne bavi (samo) rekonstruisanjem jedne epohe, niti specifičnostima jednog geografskog područja, već širim pitanjima ljudske egzistencije. U njenim pričama ima tako mnogo nataloženog i sabranog iskustva. Ali i takođe autopoetičkih iskaza. Ova knjiga je nedavno prevedena na turski jezik.

Zbirka priča *Ajšino čevre* Senade Đešević po svojoj književnoj vrijednosti i značenju s razlogom se može uvrstiti među boljim pripovjedačkim knjigama štampanim kod nas ove godine. Izdavaču treba uputiti pohvale za objavljivanje ove knjige ♦

Smotra zajedništva, znanja, kulture i umjetnosti

XII KULTURNO BIHORSKO LJETO 2025

Bihorska dijaspora je brojna, vrlo aktivna i progresivna. Rasprostranjena je u dvadesetak evropskih i izvan evropskih zemalja. Nešto više je prisutna u Luksemburgu, Njemačkoj i Švicarskoj, ali i u drugim zemljama, od SAD-a, Švedske do Slovenije.

Ono što karakteriše bihorsku dijasporu, jeste njihova organiziranost u zemljama egzistiranja te privrženost svom zavičaju. Danas u svijetu živi i djeluje treća generacija bihorske dijaspe. Neka istraživanja ukazuju da su upravo te generacije prelomne za održivost veze sa mjestom rođenja njihovih predaka. Sudeći po onome što danas prezentuje bihorska dijaspora prema svom zavičaju, možemo kazati da se njen dobar i zdrav osjećaj prema zavičaju izgradio i ustalio, da je prenijet sa starijih na mlađe generacije i da su mostovi povezanosti sa zavičajem čvrsti i postojani. To je garant očuvanja njihovih identiteskih vrijednosti: etničkih, kulturoloških, tradicijskih i običajnih.

Bihorska dijaspora je uvijek iskazivala spremnost pružiti svakoliku podršku u cilju poboljšanja ukupnog životnog standarda ljudi u zavičaju. U tom pogledu, podrška i djelovanje dijaspe je vidljivo u svim segmentima života: obrazovanje, zdravstvo, privreda, infrastruktura, socijalna politika, ekologija, sport, te nauka, kultura i umjetnost. Zahvaljujući nesebičnoj podršci dijaspe, unapređen je ukupni životni ambijent ljudi u Bihoru. Tome

■ Piše: **Prof. dr. Izet ŠABOTIĆ**
Filozofski fakultet
Univerziteta u Tuzli

posebno doprinose brojna udruženja organizirana u svim državama gdje žive Bihorci. Brojni su primjeri dobrog organiziranja zavičajnih bihorskih udruženja u dijaspori, među zavičajnim udruženjima, svojim radom i podrškom zavičaju, posebno se ističe „Zavičajni klub Bihor“ iz Luksemburga. Čini mi se da ovo zavičajno udruženje može biti dobar primjer svim drugim udruženjima, kakav se odnos treba izgraditi prema zavičaju.

Kako bi veze zavičaja i dijaspe bile što snažnije i funkcionalnije, opština Petnjica u saradnji sa zavičajnim udruženjima,

pune 23 godine organizira *Dane dijaspe*, te više od deset godina u saradnji sa JU Centar za kulturu Petnjica organizira **Bihorsko kulturno ljeto**. Ove godine, organizirano „XII. Bihorsko kulturno ljeto 2025“, a u sklopu istog i:

- *XXIII dani dijaspe*
- *XVIII festival priče-zavičajne staze Bihor 2005, i*
- *XI međunarodna smotra folklora.*

U okviru „Bihorskog kulturnog ljeta 2025, te navedenih nosećih manifestacija, realizirano je 30-ak kulturnih, umjetničkih i naučnih manifestacija, u vremenu od 4. jula do 4. oktobra 2025. godine. Manifestacija „Bihorsko kulturno ljeto 2025“, je svečano otvorena 4. jula 2025. godine u sali JU Centar za kulturu Petnjica. Prigodnim riječima i zahvalom, prisutnima se obratio predsjednik opštine Samir Agović. Nakon svečanog otvaranja, upriličena je književna manifestacija „Veče s Dinom Burževićem“, gdje su se pored afirmisanog književnika Buržovića, prisutnima obratili i o njegovom bogatom književnom radu govorili kulturnjaci: Vanja Kovačević i Atvija Kerović, dok je moderator bio Sinan Tiganj. Isto veče, petnjičkoj publici su se predstavili glumci JU Centar za kulturu Pljevlja, s pozorišnom predstavom „Gospodin lovac“.

U narednim danima u okviru „Bihorskog ljeta“, realizirano je nekoliko zanimljivih kulturno-umjetničkih sadržaja, poput: izložbe umjetničkih slika Evgenije Morozove „Moj susret sa prirodom“ (9. juli 2025), dok je tradicionalni vašar u povodu Dana državnosti, održan je 13. jula. 2025.

godine. U okviru *Bihorskog kulturnog ljeta*, realiziran je 19. jula. 2025. godine zanimljiv folklorno-umjetnički i kulturni program „Uz Zulino i Babovo kolo zaigrajmo kolo novo“. Bila je to izvanredna smotra zavičajnog folklora, kulture i tradicije. Na istom su svoje folklorne čari predstavila kulturno folklorna društva: KUD „Bihor“ Petnjica, KUD „Tekstilac“ Bijelo Polje i KUD „Hajvalia“ Priština. Dana 25. jula 2025. godine, u prostorijama JU Centar za kulturu Petnjica, održana je promocija publikacije „Tradicionalna jela Bošnjaka Sandžaka i Crne Gore“, autora dr. Isata Skenderovića i Adise Klica. Manifestacija „Biciklijada-biciklom kroz Bihor“, održana je 26. jula 2025. godine.

Da se u Penjici razmišlja i brine o privrednim kretanjima, pokazala je organizacija manifestacije „Biznis forum-integralni razvoj Petnjice perspektive i šanse“, koji je održan 31. jula 2025. godine u prostorijama sale Skupštine opštine Petnjica. Organizatori ove važne manifestacije bili su Ministarstvo za dijasporu Crne Gore i opština Petnjica. Na Biznis forumu panelisti su bili ministar dijasporu Mirsad Azemović, predsjednik Opštine Petnjica, Samir Agović, ministar regionalno investicionog razvoja i saradnje sa nevladinim organizacijama Ernad Suljević i generalni direktor Direktorata za poljoprivredu u Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Miroslav Cimbalević. Biznis forum je imao za cilj da okupi predstavnike Vlade Crne Gore, državnih institucija, dijasporu i privrednika, te širu javnost, kako bi zajednički razmotrili

moгуćnosti sveobuhvatnog i održivog razvoja opštine Petnjica. Akcent je dat na potencijale ovog prostora, kao što su poljoprivreda i turizam, ali i ljudski resursi, pri čemu se u velikoj mjeri računa na ulogu i značajnije uključivanje dijasporu.

U večernjim satima 31. jula 2025. godine, u okviru *Bihorskog ljeta*, otvorena je manifestacija „XXIII Dani dijasporu Petnjica 2025“. Ovo je bila dobra prilika da se Opština Petnjica zahvali ljudima iz dijasporu, koji u kontinuitetu daju nemjerljiv doprinos brojnim podsticajnim razvojnim, infrastrukturnim, kulturno-obrazovnim i naučnim, te humanitarno-solidarnim projektima i sadržajima. U sklopu ove manifestacije, prisutnima se prigodnim riječima obratio predsjednik Opštine Petnjica Samir Agović, zahvalivši se dijaspori na svemu onome što čini za svoj zavičaj. U ime Vlade Crne Gore to je uradio ministar za dijasporu u Vladi Crne Gore, gospodin Mirsad Azemović, ukazavši na značaj spone dijasporu i zavičaja. U ime ovogodišnjih laureata, prisutne su pozdravili prof. dr. Izet Šabotić i Džem Skenderović, potpredsjednik bratske opštine Rumenlaž iz Luksemburga. U povodu otvaranja „XXIII dana dijasporu 2025“, pod pokroviteljstvom opštine Petnjica uz podršku Ministarstva za dijasporu, priređen je koncert estradnog umjetnika Danijela Alibabića.

Da se u Bihoru njeguje osjećaj prema pjesmi sevdalinci, potvrdio je koncert

bosanskohercegovačkog estradnog umjetnika i vrsnog interpretatora sevdalinke Ferida Avdića, koji je održan 1. avgusta 2025. godine. Sastavnim dijelom „Bihorskog kulturnog ljeta“, i ove godine bio je tradicijski nadaleko čuveni sabor (vašar) Lađevac, održan 2. avgusta (aliđuna) 2025. godine. Sabor je okupio više hiljada Bihoraca, kao i posjetioca iz drugih područja Crne Gore i Sandžaka. Bilo je to mjesto susreta ljudi, ali i prezentacije raskošne tradicije, običaja i kulture Bihora. U sklopu ovog sadržaja upriličen je pješački pohod na Lađevac „Putevima predaka“, u organizaciji Turističke zajednice Petnjica i Planinarskog sportskog kluba „Bihor“.

Da se sportu u Bihoru oduvijek poklanjala pažnja pokazali su brojni sportski sadržaji održani u okviru

„Bihorskog kulturnog ljeta 2025“. Jedno od važnih sportskih natjecanja bilo je i „Amatersko prvenstvo Crne Gore u šahu“, koje je okupilo nekoliko desetina vrsnih šahista, ali i zaljubljenika u ovu drevnu sportsku igru. Pored toga, pažnju javnosti i ove godine pobudila je tradicijska nogometna utakmica između FK Petnjica i FK Evropa, koja se odigrala 3. avgusta 2025. godine. I na ovoj utakmici, kao i na prethodnim pobijedio je sport, prijateljstvo i ljubav prema zavičaju. Istoga dana, u sali JU Centar za kulturu Petnjica, održana je promocija vrijedne knjige „Bijela knjiga od IX koljena“, autora, rahmetli Čamila Ramdedovića. O knjizi su biranim riječima govorili: prof. dr. Draško Došljak, dr. Sait Šabotić, te ispred porodice mr. Munir Ramdedović.

Jedan od centralnih događaja ovog „Bihorskog kulturnog ljeta 2025“, bilo je obilježavanje Dana opštine Petnjica. Tim povodom održano je nekoliko zanimljivih kulturno - umjetničkih i svečarskih sadržaja. Centralna manifestacija je bila svečana sjednica Opštine Petnjica, održana 4. avgusta 2025. godine u JU

Centar za kulturu Petnjici. Uz prisustvo brojnih predstavnika javnog i političkog života Petnjice i šire okoline, svečanoj sjednici je prisustvovao i predsjednik Crne Gore, gospodin Jakov Milatović, koji se biranim riječima obratio prisutnima. U ime Opštine, prisutne je pozdravio predsjednik Skupštine Mehmed Adrović,

dok je predsjednik Opštine Petnjica Samir Agović, uz pozdrave prisutnima, dao i kratak osvrt o stanju u opštini, ukazujući na sve ono što je u opštini Petnjica urađeno u proteklih 365 dana, te što se kao prioritet planira uraditi u narednom periodu. U tom pogledu, važno je istaći, da su kao prioritetni projekti, najavljeni važni privredni i infrastrukturni sadržaji. U okviru obilježavanja Dana Opštine Petnjica, dodijeljene su prigodne nagrade učenicima i studentima, a glavne godišnje nagrade za doprinos razvoju opštine Petnjica za 2025. godinu, dodijeljene su historičaru dr. Saitu Šabotiću i književniku Brahu Hadroviću. U večernjim satima pod pokroviteljstvom Zavičajnog kluba „Bihor“, u organizaciji Opštine Petnjica, uz prisustvo velikog broja građana opštine Petnjica i šire okoline, održan je koncert bosanskohercegovačke ekstradne zvijezde Šejle Zonić.

Da se u Bihoru voli knjiga, pokazala je promocija knjige „Arhaika Bihora“. No svakako, posebna kulturna i književna poslastica i ove godine je bio „XVIII festival priče „Zavičajne staze“ Bihor

2025, koji je održan u organizaciji NVI Centar za kulturu Bihor. Ono što raduje, jeste činjenica, da je ova manifestacija iz godine u godinu sve afirmativnija, a da je davno izašla iz teritorijalnih okvira Crne

(BiH) i treća nagrada pripala je priči „Rane“, autorke Ivone Grgić iz Tuzle. Nagrada za autentičnost pripovijedanja pripala je Dini Lotincu iz Sjenice za priču „Tišina“.

spomenuti i sljedeće sadržaje: V likovnu koloniju „Boje Bihora „2025“, održanu od 23. do 27. avgusta 2025., promociju knjiga književnika Murata Baltića, 12. septembra 2025, VII petnjičke susrete „ORFEJI BIHORA“, te XI Međunarodnu smotru folklora, održanu 4. oktobra 2025. godine u Centru za kulture Petnjica.

Petnjica, kao malo opštinsko središte može se s pravom pohvaliti sa onim što se prezentuje na kulturno-obrazovnom, naučnom, sportskom i umjetničkom planu. Tome najbolje svjedoče brojni raznovrsni i bogati sadržaji realizirani u sklopu „**Bihorskog kulturnog ljeta 2025**“. Programski sadržaji su bili prilagođeni svim generacijam, što najbolje potvrđuje i posjećenost istih. I ova manifestacija, kao i prethodne, osim što je bila u duhu promocije kulture, znanja, umjetnosti i tradicije Bihora, doprinijela je snažniju veza bihorske dijaspori i zavičaja. Upravo ovi sadržaji su najbolji pokazatelji da kultura spaja, čega su

Gore i Sandžaka, potvrđuju i ovogodišnji dobitnici nagrada za najbolju priču o Bihoru, koji dolaze iz Bosne i Hercegovine i Srbije. Prvonagrađena je priča „Okamenjena“, Senade Užičanin iz Tuzle (BiH), drugonagrađena „Kako nastaju priče“, Emine Selimović iz Zenice

Od sportski tradicionalnih sadržaj, značajno je pomenuti i Džipijadu „BEAUTY OF BIHOR“, održanu 10. avgusta 2025. godine. Od preostalih kulturno-umjetničkih sadržaja, koji su održani u sklopu „**XII Bihorskog kulturnog ljeta 2025**“, potrebno je

svjesni i Bihorci, kako u zavičaju, tako i u dijaspori. Nadamo se, da će naredna bihorska kulturna ljeta i susreti dijaspori biti još sadržajniji, te da će još snažnije ojačati mostove saradnje između dijaspori i zavičaja ♦

„Hljeb“ u poeziji Muhameda Abdagića

Zašto Muhamed Abdagić (1916-1991) prezire „hljeb“? Zašto u stihovima kaže da hljeb „podmuklo u zasjedi vreba i čeka“? Prezir prema hljebu, koji ovaj bošnjački pisac XX stoljeća, pokazuje u ciklusu od nekoliko pjesama (zbirka Feniks), nije prezir prema samom „Božijem nimetu“, kako ga zovemo, nije prezir prema zalogaju, već prezir prema izdaji i prodaji pojedinca zbog radnog mjesta, zbog zarade, zbog novca, preneseno, zbog hljeba.

Ono što naročito fascinira u takvom njegovom odnosu prema „hljebu“ jeste njegova današnja aktuelnost. Danas je, više nego ikada, ucjena radnim mjestom tj. „korom hljeba“ isplivala kao uobičajena društvena pojava i što je najgore, iako je potpuno negativna, postaje normalna i čak prikazana kao jedini mogući način funkcionisanja društva.

Upravo je to ono protiv čega ovaj sandžački pisac, svojim stihovima ustaje i čemu se suprotstavlja i prije nekoliko decenija. Ovakav stav prema „hljebu“ još bolje ćemo shvatiti ako u obzir uzmemo piščev društveni položaj. On je zbog svo-

■ Piše: **Sanela HALKOVIĆ**

jih ideja i nepristajanja na jednoulje bio proganjan od strane tadašnjeg komunističkog režima. Desilo mu se ono najgore što piscu može da se dogodi, nije mu bilo dozvoljeno da objavljuje pod svojim imenom. Iako poznavao njegove biografije i djela, tvrde da to nigdje nije bilo zvanično napisano, ni zvanično rečeno, on je u tišini gurnut na društvenu marginu.

Sigurno je za njega bilo veoma teško

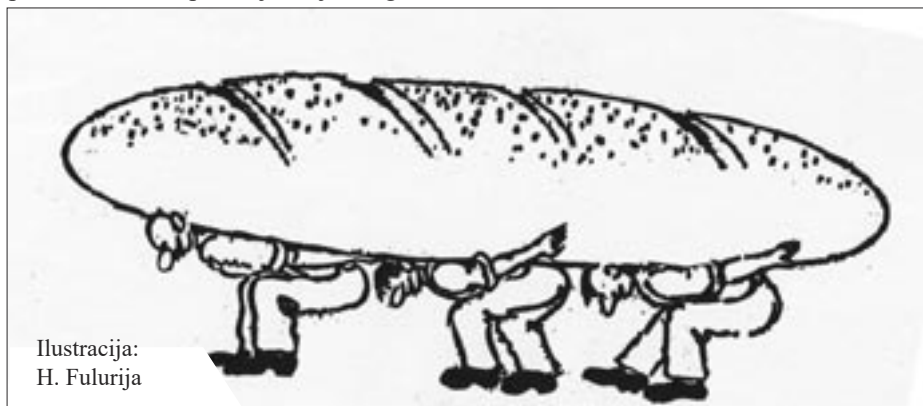
da gleda, kako se na društvenoj ljestvici uzdižu oni koji su manje sposobni i manje pametni od njega, samo zato jer su podobni režimu i spremni na prodaju. Pristali da šute, da ne kritikuju, u zamjenu za, najčešće, radno mjesto, funkciju, stambeni prostor...

O tome Abdagić piše u pjesmi „Ko će koga“, gdje kaže:

*„...zbog hljeba sam gluh,
Zbog hljeba sam slijep,
Zbog hljeba nisam lijep,
Mrzim hljeb...
Uspio sam da doprem
do same jazbine izdaje.
Na njenim vratima
bilo je napisano
hljeb.“*

Ovim stihovima rekao je jednu veliku i strašnu istinu, koje se ni danas, naročito Bošnjaci, nisu oslobodili, a to je spremnost na izdaju, zbog nekog malog ili velikog čara. On naročito izdvaja spremnost ljudi da zbog te prodaje budu gluhi na nepravdu, budu slijepi na nepravdu, te da ih to čini čak ružnim, a iznosi i svoj jasan stav „mrzim hljeb“, tj. mrzim stanje društva u kom je čovjek, da bi obezbjedio egzistenciju, prisiljen na prodaju svojih principa. Dvije ključne riječi ove pjesme su: hljeb i izdaja, a odnos između njih, ključni motiv zbog kojeg se autor uopšte i bavi ovom temom je izdaja zbog hljeba.

Abdagić se ne usteže da upotrebi i grube izraze i da potpuno iskreno, bez zadržke i pokušaja da uljepša ili makar ublaži takav svoj stav, kaže da je hljeb „čudovišna sipa il' odvratni oktopod... koji svakog dana u svojoj utrobi samelje sve što je najljepše kod čovjeka“. Hljeb mu se približava želeći da ga „svojim mrskim kandžama ščepa“.

Ilustracija:
H. Fulurija

Hljeb “s bičem u ruci il’ teškim hrastovim maljem, juri za mnom”, tako on vidi klopku u koju čovjek komunizma, a i čovjek današnjice(očigledno), prije ili kasnije upadne, jer ga potreba za preživljavanjem, dovodi u situaciju ovisnosti od drugih ljudi koji dijele hljeb, odnosno odlučuju o tome ko će ga dobiti, a ko ne.

Čovjek bi mogao da dostigne duhovne visne i postigne mnogo, ali ga sputava potreba da utoli glad i obezbjedi hljeb da bi je nahranio. Tako pisac vidi hljeb kao nešto što čovjeku ne dozvoljava da se izdigne od nivoa životinje. (“hljeb mi je nabio brnjicu na usta”). O tome govori u pjesmi “Tijesto čovjeka”, pojašnjavajući od čega je sve čovjek “zamiješen”, odnosno sazdan, kaže da je to briga i svjetlost uma, i upornost, i težnja za traženjem, ali da je “zamiješen i sa hljebom i to mu ne da da se odigne od zemlje” i to potire sve te druge prethodno pobrojane dobre “sastojke” čovjeka. To ga čini robom.

Koliko je sputavajuće, naročito za mislioca, stalno nastojanje da se obezbjedi opskrba, stambeni prostor, društveni status..., govori u pjesmi “Ko će koga”. Umjesto da slobodno govori i traga za napretkom, za odgovorima i rješenjima, čak i on, i svaki drugi umni čovjek, mora da troši vrijeme i energiju kako bi obezbjedio materijalnu dobit. “Zbog hljeba sam prestao da osjećam, nalazim se deset hiljada metara pod vodom, u carstvu vječite tame i tišine, vječito njem jurim u potjeri za hljebom. Usta su mi otvorena, samo za hljeb”.

U pjesmama “Strah” i “Groza”, hljeb je čudovište koje i u snu proganja. Autor je u strahu da i on ne postane jedan od onih koji nisu odoljeli potrebi za hljebom i dali joj prvenstvo u odnosu na slobodarski duh. Međutim, u pjesmama “Osveta hljeba” i “Pobjednik”, vidimo da ni on sam nije imun na potrebu za hljebom i jur-njavu za njim, pa pjeva: “trčao

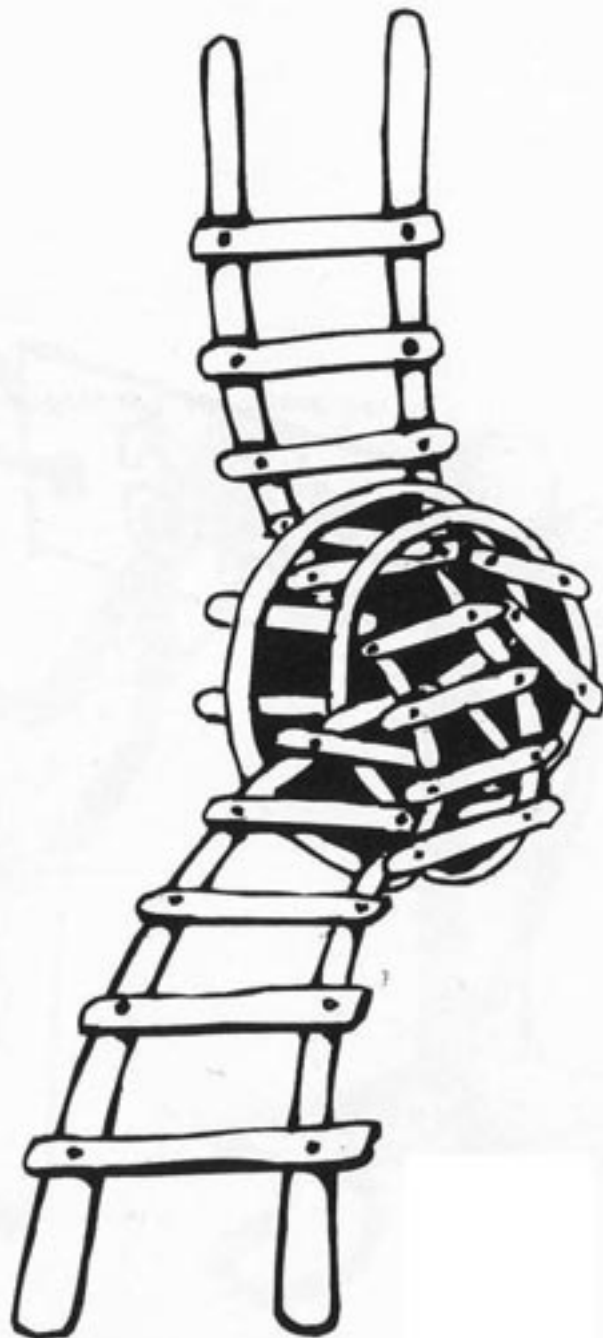
sam za hljebom krupnim kora-cima, a on nije prestao da me mami i izmiče... zatim se on pretvorio u kamen i svom svojom težinom sručio se na mene i zgnječio mi srce”.

Nemogućnost da se u društvenim relacijama mrdne dalje od stalne potrebe da se obezbjedi i pribavi nešto materijalno, nemogućnost da se postigne bilo kakav uspjeh, a da nije uslovljen prodajom principa, tjera autora da piše o opsjednutosti hljebom “kad god se okrenem, kud god se okrenem, hljeb. Šta god pomislim, hljeb. Juče hljeb, danas hljeb, sutra hljeb...”. Dakle, u očima pisca, potreba za hljebom, odnosno opskrbom, svakodnevno je u mnogim životnim prilikama, ta koja sputava, koja dosađuje i od koje zavisi sve drugo što se oko čovjeka događa.

Pjevajući o “hljebu”, u ovom ciklusu pjesama, autor ne poštuje neku određenu formu, niti se trudi da napravi rimu. Začuđujuće jednostavnim riječima, jasno i potpuno iskreno, snažnim stihovima iznosi taj svoj prezir prema stalnom čovjekovom nastojanju da utoli glad, glad različitih vrsta, očigledno želeći ga radije kao slobodno duhovno biće koje ne robuje prizemnim potrebama.

Kakav je za njega hljeb? “Strašan kao hljeb, lijep kao hljeb, mrzak kao hljeb”. Dakle, priznaje da hljeb jeste lijep, jeste primaljiv, pa je zato i strašna ucjena hljebom.

Na kraju, Abdagić u borbi sa hljebom, sebe vidi kao pobjednika, ističući konačno i onu njegovu dobru stranu. On ne ostaje sasvim i potpuno negativan prema hljebu. U posljednoj pjesmi ciklusa “Pobjednik” iznosi i drugačije viđenje hljeba. Nakon što je, kaže “učio i učio”, tj. shvatio sve društvene relacije preživljavanja i opstanka, ispred njega je “stao hljeb. Imao je miroljubiv izgled, smijeshio se na mene i otada smo prijatelji...”

Ilustracija:
H. Fulurija

48. Književni susreti i 23. Likovna kolonija „Plavsko jezero“

PLAVSKA KULTURNA JESEN

O Plavu, Plavljanima i plavsko-gusinjskom kraju uvijek je čast i obaveza pisati. U trovršju Prokletija, Čakora i Visitora, na obalama jezera koje odražava nebo i misli, svaka riječ ima dušu, a svaka jesen miriše na snijeg što snažno promiče padinama. Tu će planine čuvaju i ljude i uspomene, rodila se još jedna kulturna čarolija i snaga književne riječi i misli Plavska kulturna jesen 2025, od 2. do 6. oktobra, kao svjedočanstvo da riječ i umjetnost imaju snagu koja traje. *„Kultura otvara ošćaj za ljepotu.“ Zapisao je: Ralf Valdo Emerson (1803–1882), američki pjesnik i filozof. Svaka jesen u Plavu donosi tu istu misao koju je Emerson izrekao prije više od vijeka da je kultura, zapravo, unutrašnja škola ljepote.*

Četvrtak, 2. oktobar 2025.

Prvi dan manifestacije pripao je onima koji u svijet riječi tek ulaze a to je deci. U Galeriji Centra za kulturu „Husein Bašić“ okupili su se učenici OŠ „Hajro Šahmanović“ iz Plava i OŠ „Petar Dedović“ iz Murina. Sa njima su razgovarali pisci Slobodan Zoran Obradović i Blaga Žurić, koje su najavili Božidar Proročić i Lejla Srdanović. Tokom dvodnevni radionica Obradović i Žurić probudili su u najmlađima ono što je u čovjeku najčistije maštu. Na topao, pedagoški način pokazali su da književnost može biti jaki put do samog sebe. Kako reče jedan učenik, „pisac je onaj koji od obične misli napravi čudo“.

Uveče je Galerija zasjala novim

■ Piše: **Božidar PROROČIĆ**, književnik i publicista

bojama. Učesnici 23. Likovne kolonije „Plavsko jezero“ predstavili su se publici, donoseći u Plav dah svojih podneblja i

svoje vizije svijeta: Fehim Husković (MKD), Nataša Radosavljević Nara (SRB), Žarko Plavšić (CG), Kaltrina Hoti (CG), Vildana Kilian (CG), Mirsada Masal (BiH), Senadin Pupović (CG), Belkisa Bektesović Pejčinović (CG), Arijeta Lucević (CG), Ajla Džadžević (SRB) i Vinko Lamešić (HR).

(Prim. aut: Neki učesnici nijesu mogli doći zbog iznenadnih vremenskih nepogoda.)

Poseban ton večeri donijela je izložba Vinka Lamešića „Apstraktno i stvarno“. Njegova platna su dijalog svjetlosti i tame, reda i slobode. U njima se prepoznaje filozofija prostora ona koja govori bojom, prećutkuje snagom, a diše sjenkom. „Umjetnost“, zapisah tada u svoj telefon, „ne nastaje iz savršenstva, nego iz potrebe da se ljepota spase od zaborava.“ O radovima Vinka Lamešića govorila je umjetnica i likovna kritičarka Arijeta Lucević.

Književnici Blaga Žurić i Slobodan-Zoran Obradović u radu sa decom

19:00h – Poezija kabare „Od platna do pozornice“

Plavsku kulturnu jesen svečano je otvorio Nihad Canović, insin koji stoički i predano čuva ono što je temelj svakog naroda kulturu, multikulturu riječ i mudrost. Njegov govor bio je jezgrovit, snažan, ali dubok poput Lima. Govorio je o Plavu koji ne posustaje, o ljudima koji vjeruju u snagu riječi kojom su nas plavsko-gusinjski velikani nadvisili.

U Koncertnoj sali Centra za kulturu održan je poetski kabare „Od platna do pozornice“, jedinstven spoj poezije, muzike i scenskog izraza. Program je moderirala Lejla Srdanović. Bend Glumci

pretvorio je stihove u tonove, a pozornica je bila ispunjena poetsko-scenskim nastupim i brojnim muzičkim ali i poetskim žanrovima.

Toga dana sam zapisao: „Kultura ne pripada institucijama, nego ljudima. A riječ je snažna samo onda kad je zapiše ruka koja vjeruje u nju.“

Petak, 3. oktobar 2025.

Jutro je donijelo miris kiše i dečje uzbuđenje. Obradović i Žurić nastavili su rad s učenicima. U njihovim očima vidjela se ona iskra koja rađa buduće pjesnike ona što se ne uči, već otkriva.

Veče je pripalo profesorici Senadi

Đešević i njenoj zbirci priča „Ajšino čevre“. Sala Centra za kulturu bila je ispunjena do posljednjeg mjesta. Program je vodila Lejla Srdanović, dostojanstveno s osjećajem mjere. Promoteri, prof. dr Draško Došljak, prof. Azra Glavatović i prof. Afan Latić, osvijetlili su knjigu iz različitih uglova Došljak je govorio o snazi izraza, Glavatović o ženskom dostojanstvu koje prožima svaku priču, a Latić o autentičnosti i narativnoj preciznosti Đeševićke proze. Kada je autorka govorila, sala je bila ispunjena posebnom energijom. Govoreći o Ajši, o ženama o arabeski sjećanja koje se čuva.

Subota, 4. oktobar 2025.

Dan je započeo bojama. Galerija Centra za kulturu „Husein Bašić“ bila je prepuna. Na zidovima su visila platna koja su nastajala danima pod plavskim nebom, uz jezero i pod vrhovima Visitora. Izložbu je otvorio Božidar Proročić, književnik i publicista, koji je u svom obraćanju rekao: „Plav je osećanje koje slikari pretaču u boje. Svako platno ovde diše mirisom planine i odrazom jezera, svaki potez četkica čuva uspomene kraja.“ Autori su stajali pored svojih slika, razgovarali s posetiocima, objašnjavali motive, otkrivali male tajne stvaranja. To je bilo veče bliskosti između slike i pogleda, između umjetnika i čovjeka.

Brojni umjetnici intelektualci i stvaraoci

Promocija Ajšino Čevre Senade Dešević profesorice

19:00h – Centralno veče poezije

Predsjednik Savjeta Centra za kulturu, Sulejman Šabović, otvorio je centralno veče. Govorio je smireno, s ponosom domaćina koji zna da Plav nosi poeziju i kulturu kao svoj znak prepoznavanja.

Na sceni su se nizali pjesnici iz Crne Gore, regiona i dijaspore: Mila Dubak Zečević, Nataša Radosavljević, Shyqri Galica, Arbanesha Kelmendi-Draga, Tatjana Čalasan, Violeta Marinković Manović, Violeta Tančeva Zlateva, Faiz Softić, Jasmina Luboder Leković, Željko Sekulović, Tanja Bakić, Enver Muratović, Gordan Čampar, Dragana Tripković, Senadin Pupović, Afan Latić, Kaltrina Hoti, Rasim Gutić, Milan Petrović i Sajma Feratović.

(Prim. aut: Zbog iznenadnih sniježnih padavina, nekoliko učesnika nije moglo doputovati do Plava.)

Stihovi su se nizali kao godišnja doba. Jedni su govorili o ljubavi, drugi o prolaznosti, treći o borbi i pravu na glas. Publika je slušala ćutke, s pogledima koji su pratili svaku riječ. Moderator i večeri, Slađa Merdović Bubanja i Lejla Srdanović, vodile su program s ritmom poezije mirno, elegantno, s osmijehom koji ne remeti stih nego ga podržava. Veče je zatvoreno pjesmama pjesnika i proznog

Brojna publika na Plavskoj kulturnoj jeseni

pisca Saladina-Dina Burdžovića.

Na kraju večeri zapisah: „Pjesnici nijesu glasnici slave, već svjedoci da riječ može biti i dova-molitva i utjeha.“

Neđelja, 5. oktobar 2025.

Poslije burnih dana boje i stiha, neđeljno veče donijelo je mirniji ton večer misli i dijaloga. Gost Koncertne sale bio je Mirnes Kovač, pisac i mislilac insan čije riječi imaju slobodan misli i snagu slobode. Razgovor je vodio Afan Latić, s mjerom i dubinom pravog književnog tumača. Njegova pitanja bila su snažni putokazi kroz Kovačevu filozofiju.

Govorilo se o jeziku, identitetu, savremenosti, gubitku vrijednosti i neophodnosti duhovne obnove. Kovač je govorio smireno, ali svaka njegova riječ nosila je snagu intelektualnih misli.

Zapisah tada:

„Riječ ima moć da pokrene misao, a misao da oplemeni čovjeka. Zato knjiga ostaje najdugovječniji dom koji čovjek gradi u sebi.“

Završni dan Plavske kulturne jeseni 2025 biće posvećen sjećanju na čovjeka čije ime zauzima posebno mjesto u savremenoj crnogorskoj književnosti.

U 19:00 časova, u Domu kulture u

Bend Glumci

Eminentni učesnici 23 Likovne kolonije Plavsko jezero

Faiz Softić pjesnik iz Luksemburga

Murinu, održaće se veče posvećeno Vukmanu Otaševiću piscu, intelektualcu i stvaraocu čiji su život i djelo ostavili dubok trag na kulturnoj i intelektualnoj sceni Crne Gore. O Otaševićevom stvaralaštvu, njegovom književnom opusu, javnom djelovanju i ličnom moralnom liku govoriće:

Spasoje Bajović, pjesnik i književni kritičar

Jovan Drašković, pjesnik i antologičar
Gojko Knežević, novinar i publicista

Biće to veče sjećanja, poštovanja i zahvalnosti, posvećeno autoru koji je svojim radom i riječju ostavio autentičan trag u kulturi i književno-kulturnoj prizmi Crne Gore.

Vrijednost kulture jeste njeno dejstvo na karakter. Ona ništa ne pomaže ukoliko ne oplemenjuje i ne snaži. Ona je potrebna za život. Njen cilj nije ljepota već dobrota.“ Zapisao je: Somerset Mom (1874–1965), engleski književnik. U ovim riječima nalazi se suština onoga što Plav već decenijama potvrđuje i što će se nastaviti a mudri gorštaci sa ovih prostora bi rekli: „Ako Bog da.“

Najzaslužniji za uspješnu realizaciju programa Plavske kulturne jeseni je direktor Centra za kulturu „Husein Bašić“, Vladimir Vlado Knežević, koji je sa svojim saradnicima i uposlenima pokazao izuzetnu posvećenost, organizacionu energiju i kulturnu viziju. Ne sumnjam da će se snaga vizije ovog neimara nastaviti i u narednim godinama.

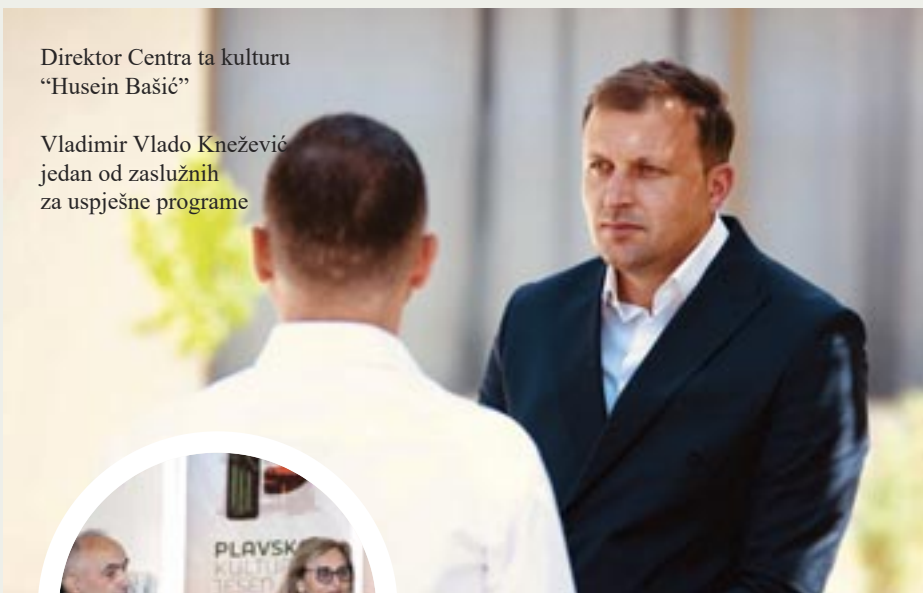
LICE PLAVA U LIKU ČOVJEKA

Na kraju svake manifestacije ostaju slike, stihovi, uspomene ukrašene ornamentima ljuckosti. Ali ono što se u Plavu ne zaboravlja to su insani. Oni koji skromnošću i dobrotom nose duh grada, njegovo dostojanstvo i plemenitost. Često napominjem Plav ne krasi njegove ljepote, već insani-ljudi koji u sebi nose mjeru čovječnosti. Jedan od njih je Alija Redžematović, dugogodišnji viši bibliotekar, profesor i rukovodilac, čovjek koji je i nakon odlaska u penziju ostao nesebično posvećen svemu što diše kulturom. Tokom svih dana manifestacije bio je uz učesnike uvijek prisutan,

spreman da dočeka svakog gosta, da ga isprati riječju i osmijehom, onako kako to dolikuje insanima iz plavsko-gusinjskog kraja. **Najbolje bih ga opisao riječima Viliijama Šekspira: „Prijatelj je onaj koji te poznaje onakvim kakav stvarno jesi, shvata šta si prošao, prihvata šta si postao i još uvijek ti dopušta da rasteš.“** Aljo, kako ga svi od milošte zovemo, bio je i ostao svjedok kulturnih dešavanja, ali i njihov višedecenijski stub. Kultura, za njega, ima onu posebnu snagu snagu riječi povezivanja i dobrote. U svakom susretu unosi mjeru topline i pažnje koja oplemenjuje. Takvi ljudi krasi plavsko-gusinjski kraj i oduvijek su ga krasili. Decenijama je bio uz slikare, pjesnike, glumce, izdavače i sve one koji su u Plavu

Direktor Centra ta kulturu
“Husein Bašić”

Vladimir Vlado Knežević
jedan od zaslužnih
za uspješne programe

Pjesnikinja Jasmina Luboder-Leković

Književnici Blaga Žurić i
Slobodan Zoran Obradović sa
svojim autorskim knjigama

Slikarka Ajla Džadžević

nalazili inspiraciju. Ne samo kroz ovu manifestaciju, već i kroz cjelokupan plavski kulturni angažman. U njegovom hodu, u načinu kako pozdravi, kako se obrađuje poznatom licu ili kako zastane da sasluša ima nečeg što podsjeća na staru Crnu Goru, onu u kojoj se čovjek mjeri po širini srca, a ne po zvanju. Zato zapisujem Plav ima mnogo heroja, ali samo rijetki, poput Alije-Alja Redžematovića, umiju da žive skromno, svakodnevno, u osmijehu, u brizi, u nesebičnosti. Jer kultura je najljepša kad ima ljudsko lice kad se mjeri po duši, a ne po vrijednostima ♦

Predsjednik Opštine Plav Nihad Canović
svečano otvara Plavsku kulturnu jesen

Razgovor sa Mirnesom Kovačem

Istinita priča napisana po događaju koji se desio prije 55 godina

CRNA VJENČANICA

Sa obližnjeg brda, vidno uznemirene vrane prhnuše u nebo i jezivim kreštanjem presjekoše jutarnju tišinu. Gusta magluština skliznu sa krovova kuća i, kao mahmurna kafanska pjevaljka, skljoka se na zemlju. Na raskršću tek probuđenog grada, odakle su se račvala tri puta, sa izloga pekarske radnje, uzdigoše se metalni kanati i kroz odškrinuta vrata izletje miris upaljenog ćumura i taze hljeba. Malo niže, ispred sklepanih kioska na Kvantaškoj pijaci, slažući gajbe sa svježim povrćem, prodavci su se dozivali na jutarnju kahvu. U obližnjoj ćevabdžinici, na lojem premazanoj sakari, cvrčali su polupečeni ćevapi i zelene papričice.

Kada se iznad raskrsnice sa gradskog groblja prolomi uobičajeni jutarnji vrisak, a prestrašeni vrapci sa grana prhnuše u zrak, prodavcima se iz drhtavih ruku proli kahva, pekar žurno pritvori vrata, ćevabdžija zatisnu uši.

– Joouuj!!!! Kuuuuu meeneee!!! Kuuukavicaaa sinjaaa!!! Mladeneee!!! Mladooo, siiiineee!!! Oči i očinjiii viduuuu!!! Joouujjjj!!!! Ah, ah, aj, aaajjj, ajjjjj!!! – lelek u zraku potmulo zakrklja, bolno odjeknu ka brdu, hrupivši o stijenu, kroz granje u obližnju rijeku potonu.

Dolje na putu, u zastalom fabričkom autobusu, sanjivi radnici, pognutih glava, šutnjom otpriješe jezive krike rasute po

■ Piše: **Šefka BEGOVIĆ LIČINA**

mokrom asfaltu, sa kojeg su auta u najčećoj brzini zamicala iza okuke.

Vrisak iz majčine utrobe zatrese cijelu ravnicu i zlokobnom tugom obavi rasajeni grad. Začuvši neuobičajeni lelek, uznemirene domaćice se na pragovima svojih kuća prekrstiše: „Svevišnji, pomoz joj!“ S druge strane puta, neke žene oko sebe puhnuše: „Subhanallah! Svemilosni, sačuvaj joj pamet!“

Kada se lelek utiša, nastade muk. Na okolnim brezama prestade šuškaranje lišća, dolje se slegnu vlažna trava, inje se na njoj zaledi. Sa mermernog spomenika bljesnuše bronzana slova, iz uklesane slike sletje mutna kapljica, kroz travu protreća jež, iz rupice izviri mesnata glista, na nju skoči bijela mačka.

Na šarenim spomenicima jutarnji vjetrić rasturi uvehlo cvijeće, huknu u mermerne grobnice, sa drvenog krsta smaće zgužvani peškiri, uspravi klonulu ružicu, utrije nećiji trag. Kao zgnječena ptićica, plegla na svježoj humki, jedna žena isprekidano zajeća. Iz gustog gliba virjela je mahrama sa glave joj skliznuta. Licem okrenutim na dolje, od nesnošljivog zadaha memle, slabashnim je udahom jedva

hvatala zrak. Iz nosa joj je curjela gusta slina, miješala se sa krvavim suzama i kapala u usta, iz kojih je kuljala sivkasta pjena. Rukama je kopala vlažnu zemlju, ispod noktiju i oguljene kože joj se skupljala usirena krv. Sa jedne noge joj se sfuivala podvrnuta cipela, sa druge, ispod zarozane čarape, virjela je pomodrljela cjevanica. Žena je na trenutke gubila svijest i potanjala u mračni bezdan. Čim bi uplakanim licem dotakla zemlju, povratila bi snagu i malo otvorila slijepljene oči.

– Mlađoooo!!! Drobeee mojiji izvađeniii!!! – zamukli glas je klokotao iz vlažne zemlje, kao vulkan rikao gore, cijepao ranjenu utrobu, unazad okretao vrtešku vremena.

Pred očima joj je titralo daleko sjećanje, u njemu vašar i ona – mlada kršna čobanica. Ispod gustih trepavica je mjerkala Momira, momka visokog stasa, crnih očiju i trhave kose. Odjeven u suknjeno odijelo, sa izvezenom košuljom, novom šubarom i putenim opancima, bio je san svih seoskih djevojaka. No, njemu zapela za oko samo ona – Nata, jedina kćer seoskog popa Jova; rumena kao procvali pupoljak, sočna kao tek zarudjela šljiva, jedra kao uzrela lubenica. U suknenoj plisiranoj suknji, sa vezenim jelekom i svilenom košuljom, ružom zatnutom u debeloj pletenici, bila je na vašaru najljepša seoska cura. Pri svakom susretu, Nata i Momir su očima pričali, osmjesima se milovali, srcem voljeli. Na jednom sastanku, bez ijedne izgovorene riječi, spojiše ruke, upletoše prste i, bez ičijeg pristanka, krenuše u Momirov skromni dom.

Iz domaćinske kuće, pune svega i svačega, Nata otpoče živjeti u staroj brv-

nari, gdje se na patosu crnila zemlja, iz poderane slamarice i iskrpljelog jastuka virila kukuruzna šaša i svakog jutra za doručak jeo nezamašćen kačamak. Nesretan zbog nenadne i hude kćerkine udaje, Natin otac, pop Jovo, se ubrzo razbolje, od tuge umrije, a nedugo za njim ode mu i žena. Ostavši bez ikog svog, Nata i Momir jedno drugom postadoše rod i dom, kao dva goluba, u ljubavi i slozi nastavise skromno živjeti.

Godine su kao brzi voz prolazile, nizale se jedna za drugom, vrijeme nemilosrdno odmicalo i u kuću im se polahko uvukla crna slutnja. Čim bi Nata i Momir prošli čaršijom, ljudi su ih očima i išaretom pitali ima li kod njih kakvih novosti, oni im nevoljno glavom mahali. Svakog proljeća im se jagnjile ovce, krave se telile, mačke macile, kučke svoje štence dojile, a Natina utroba bila je nijema. Čeznući za svojim porodom, ona je u crkvi nedjeljom palila svijeće, tu ostavljala priloge, tamjanom se kadila, pred ikonama se Bogu skrušeno molila, iščekivala ikakav znak.

Život se okretao, smjenjivao, vrijeme je sreću i radost nemilosrdno grickalo, krnjilo, tuga se kao zla kob u dom uvlačila. Postepeno su se hladile one vatrene iskrice, nada se u crno mrčila. U stalnom iščekivanju, Natina skamjenjena utroba je danima, mjesecima i godinama šutjela, mrdnula nije.

A onda, posle dvadeset godina čežnje i želje, u jednom proljetnjem danu, iznenada se u Natinoj utrobi nešto čudno zakoprcalo, živnulo, zapulsiralo... U bašči su behari širom otvorili latice i zakanuli ih najslađim životnim šerbetom.

„Baba Daro, od jutros u trbuhu mi nešto živo mrda. Bojim se da nisam progunula kakvu glistu ili crva!“ – usplahirena Nata dotrča staroj komšinici.

„Dete, priđi 'vamo bliže da te bolje vidu! O, slave mi i svetog Arandela, ti si noseća. Vidim ti po tim zamućenim očima i čujem ti ona' dubok, isprekidani dih. O, sreće današnje, o, 'vala ti, Gospode Bože, što ovu divnu decu najzad obradova!“

„Momo, Momo, ah..., Momo... Ja..., mrda nešto... Baba Dara veli... Oh...!“ – kao onesviještena, Nata se sniza preko sobnog praga. Iz radosnih očiju curjele su joj vrele suze, ukočenim pogledom milovala je nebo, u zahvali jedva je uspravljala ruke.

„Nato, šta je, pričaj?! Joj, šta je bilo?!“ – zbunjeni Momir se naginjao nad njom i zbunjen kršio prste. Pričaj, rode!“

„Momo, i nas najzad ugrija sunce, Bog nas pogled'o, pomilov'o! Oh, hvala Ti, Svevišnji!“

„Šta je...?“

„Momo, dobit ćemo bebu. Imat ćemo i mi dete, mili...! Evo, u meni živi, mrda, naše je...“

Sa prozora susjedne kuće, iz tranzistora, odjekunu pjesma „Danas majko i ja dobih sina...“, ptičice zapjevaše, sunce se mangupski nasmiješi, jaganjci se podvukoše ovci pod runo, mačićima preko usta preli majčino mlijeko, pilići pod kvočkom zapijukaše, Natina utroba zapisa nove sudbinske note.

Devet mjeseci se srećom punio ras-pjevani Natin i Momov dom, lastavice im slijetale na prozore, golubovi pod strehom gugutali, jorgovani im oko kuće cvjetali, ruže u cvijetnjaku mirisale, u bašči dunje zrijevale, vjetar im oko kuće igrao naj-

ljepši ples, snježne pahulje im kitile krov, u šporetu pucketala hrastova drva, u lime-nom loncu ključala voda, tamjan mirisao, vrijeme se čekanjem mjerilo...

U nesnošljivoj boli, srce Natino je ku-calo, suze se miješale sa krikom, utroba se rasklapala i cijepala napola, iz nje se po-molio život.

„Sin!!! Sin, Natoooo!!! Momoooo! Sin! Dobili ste sinaaa! O, Svevišnji! O, Gospode Bože, hvala Ti!“ – baba Dari je krkljao glas.

Natu je milovala nevidljiva ruka, oko nje su letjeli šareni leptiri, pojili je medo-vinom, po kosi joj padale raznobojne la-tice, u krilu joj se žutjeli zlatnici, prsi joj grijao raskošan pupoljak.

Kao cvijet iz vode, rastao je Natin i Momirov jedvaček Mladen, kog su kom-šije iz cijele ulice kao oči svoje čuvali, do-nosili mu probano voće, sladili ga prvim jagodama. Koliko se vrbovih prutića preko nogu njegovih drugova prelomilo ako bi ga čak i u igri nehatno gurnuli.

„Znaš li da je Mlađo jedinac i da svi nad njime bdijemo? Još jednom, takneš li ga, ili zbog tebe zaplače...!“

Svakog jutra, majka je Mlađu ispra-ćala do kapije, a otac ga virio iza zavjese.

„Čuvaj se, 'rano moja, oko naše je-dino!“ – majka bi za njim redovno plju-skala vodu.

„Oću, majo, ne brini!“ – ljubeći majku u zarumenjeli obraz, preko njezi-nog ramena je ocu slao pozdrave.

„Vidimo se, tajo moj!“

„Kućo naša pozlaćena, blago naše nemjereno, nek te Svevišnji čuva i svi nebeski anđeli!“

Na putu do škole, Mladen je svakod-nevno svraćao u Jonuzaginu ćevabdžinicu ispod Šadrvana da za užinu kupi četvrt le-pinje i tri ćevapa, taman toliko su mu ro-ditelji mogli priuštiti da na školskom odmoru utoli glad.

Tamo iza brda, sa dalekog horizonta, sunce je polahko klizilo, iznad gradskog groblja nježno milovalo crne i bijele spo-menike. Slike sa mermernih ploča kao da živnuše. Sa jednog nadgrobnog spome-nika se smiješila simpatična starica, oko čije glave je bio omotan kotur gustih ple-tenica. Tamo dalje, iza prosušenog cvi-jeća, u svojoj veličini, na sivom mermeru,

s crnim šeširom, sijede kose i dugih br-kova, stajao je čičica, čije su guste obrve skrivale sitne prodorne oči. Ispod crnog odijela bijelila mu se košulja sa zaveza-nom crnom kravatom, iz džepčića sa pr-sluka virio mu je srebrni sat. Tik do njega, sa bijelog spomenika smiješila se plavo-kosa djevojčica, iz čije se kosice crvenila svilena mašnica. Ispod svih tih uklesanih slova žutjele su se svježije hrizanteme sa raskošnim laticama.

– Mlađooo! Ustaniiii, rodeee! Pogle-dajjj majkkuuu i jadkuuu! Joooj, Joooj!!! – u travi se gubio jecaj, duboko u zemlju tonuo je čemer.

Svraka sa jednog spomenika prhnu, mačka za grmom zamače, siromah se uz spomenik zgrči, rukama uši zatisnu. Sva-kog jutra je tu na groblju iznova slušao krike te jadnice i od njezine jeke mu se srce grčilo. Momka ispod svježije humke nije znao, ali se ježio od tolike majčine boli. Iako od juče ništa nije jeo i jedva čekao da zgrabi onaj ostavljeni zamotu-ljak, odjednom više nije imao želju da ga pojede. Vireći iza jednog spomenika, gle-dao je ženu kako objema rukama grli svježiju humku i oko sebe ludački grabi ras-turenu zemlju. Pod njezinim uznemirenim tijelom gnječili su se buketi svježih hri-zantema i raznobojnih gerbera, sa krhkih stabljika su otpadale žute i bijele laticе.

– Sine mojjj, mili moj sine!!! Što za-tvori oči i ostavi ucveljenu majku? Drobu moj iščupanii!!! Zanavek svjetlo moje ugašeno!!! Živote moj!!! Mlađoooo!!!

Stisnuvši se uz spomenik, siromah se malo unazad izmače. Činilo mu se da iz svake grobnice kulja vatra i krvavi plamen se uzdiže do neba. Vrane su iznad grobova jezivo kreštale, u zraku je nešto čudno i zlokovno titralo. Kraj humke protrča jež, šarena mačka preko trave nekud odvuče onaj topli zamotuljak.

Ispod raščupane kose, majci u ušima zašušta šapat: „Majo, tajo, tri moja druga idu autom za Kraljevo da gledaju finalnu Partizanovu utakmicu. Mogu li ja sa njima? Vratit ćemo se večeras.

„Ali, Mlađo, sine, nemoj... Auto je..., more sletet s puta, pa... Brinemo, dome naš...“

„Majo, neću biti sam, bit će mi i dru-govi. Znae koliko želim da gledam Parti-zana kako igra odlučujuću utakmicu. Želim da navijam za moj omiljeni tim...“

– iz ženinih ruku polahko iskliznu vlažna zemlja i podvuče se pod listove hrizam-tema, sa čijih uvehlih latica kapnu nakup-ljena rosa.

– Aaaaahhhh, sinnnnne!!!! Oči mojeee osušeneeee, oslijepljeneeee!!! – od bolnog odjeka umuknu tišina, trava se uspravi, mačka načulji uši, siromah do zemlje pognu glavu, hladan mermer ga dotače...

Ukočenim pogledom, majka zuri u slova ispisana ispod drvenog krsta – P. Mladen, 1952–1969.

Sedamnest godina roditeljske slasti, sreće, sunca, ljubavi, pjesme, ponosa. Se-damnaest godina, sedamnaest dana, se-damnaest minuta prhnulo, u jednoj sekundi otišlo u nepovrat. Ta zlokovna se-kunda je bila razlog roditeljske boli, očaja, iščupanog droba, izvađenih očiju, naživo rasporenog srca, vječne rane.

Pred Natinim očima titra sjenka, u za-mućenoj svijesti gleda sebe kako do okuke ispraća sina na poslednji put.

„Vrati se, majo, sramota me od dru-gova što ideš za mnom! I oni imaju majke...“

„A mi, sine, imamo samo tebe... Mlađo, živote naš, čuvaj se...!“

„Teto, ne brini, mi ćemo ga paziti...“ – tješe je razdragani momci i pale motor.

Zabrinuta majka grabi da još jednom sinu vidi šarenu majicu i kroz prozor auta izbačenu ruku kojom joj je mahao dok nisu zamakli.

„Gospod nek te čuva, nado moja!“ – na usnama joj ostade otisak znojavog lica i trhave kose, u mislima se uskovitlaše ne-prospavane noći i strepnja nad njegovom kolijevkom, briga zbog upornog kašlja i malih boginja. I nesvjesno poče šaptati one noćne molitve za njegov oporavak.

„Gospode, dao si mi ga, zahvalna sam Ti! Svevišnji, čuvaj nam ga!“

U skromnoj kućici sa dvije sobice, Nata je noću u snovima za njih troje zidala dvorac, čijim su holom trčala Mladenova dječica, razdragani unučići joj se trpali u krilo. A Mladen, njezin vitez, po kući ju je kao kraljicu nosio, mazio, pazio.

– Mlađooo!!! Očiiiiii!!!! – majka u je-caju zakrklja.

Tamo dalje, na ivici groblja, Nata ugleda malu povorku i nečiju sahranu.

– Joooj, tata, što nas ostaviiii...!? – nad očevom lijesom, piskavim glasom na-ricala je neka mlada žena.

„Zar treba žaliti za nekim ko je proživio život i na zemlji posijao seme? Stari ljudi pripadaju zemlji, mladima sledeje život... Moj Mlađo je želio živeti, 'tio stvarati, trebao svetu, trebao nama...“ – srdžba na licu joj ureza nove, duboke bore.

„Na tanko se konac kida. Insan je tvrdi od kamena i za života svašta preko glave preturi“ – često joj je govorila komšinica Fehima.

„E, moja dobra Feho, ne znadoh da ću i ja oprobati onaj životni čemer o kome si mi ti pričala. Gorak je, da gorčiji ne more biti, a prži, seče, boli, svest oduzima...“

Zatisnu uši da otud, od tuđeg ukopa, ne sluša lelek. Pokuša se sjetiti dana kada je pred kućom stajala i povremeno trčala do okuke da vidi ide li otud auto. Činilo joj se da su je ponovo pritisle porođajne muke i da joj se od bola svaka kost ponovo rasklapa.

„Ima l' ga? – zabrinuti Momir je virio iza zavjese.

„Sad će deca, zanela se...“ – tješila je i njega i sebe. Onda je odjednom spazila dva nepoznata čovjeka, dva zlokobna gavrana, kako putem idu ka njoj. Na glavama su imali šapke, na odijelima epolette sa značkom „Milicija“.

„Šta ćete vi 'vamo? Oš, bre, sklanjajte mi se s očiju! Ej, kud ste k' nama navrli? Čujete li? Razminite, razminiiii!!!!“ – kao ludu je oko sebe rukama mahala i na pridošlice urlala.

„Gospodo, žao nam je... Vraćajući se ovamo, deca su... auto je udarilo u stenu... Na suvozačevom mestu je bio... Vaš sin je ppoginuooo... Ostala trojica su povređena...“

„Ko povređen...? Ko poginuo...?!!! Moj sin, je liii? Moje jedino oko?! On!? Moje dete, što sam ga uz cveće jasmína i jorgovana gajila, što je noću ručice u mojim njedrima grijao, što mi je tepao: 'Majo moja, majčice najmilija'? Da pogine onaj dečacić što mi je obećao, kada se zaposli, da će mi kupiti veš mašinu i nove cipele i da će nas svojim autom voziti u banju...? Moj sin nije mrtav!!! Čujete liiiii!!! Mrš!!! Mrš sa mog praga!!! Bežite od nas, zloslutnici! Mi naše dete čekamo da se vrati sa puta! Sad će on, sad... Ne bi on majku... Ah, ah...!!!!“ – klonu joj glava, u zemlju se lice zari, crnilo joj prekri oči.

„Oče naš, koji jesi na nebesi...“ – promukli popov glas joj presijeca misli, miris

tamjana je guši. Neko je drži pod ruku, umiva lice, sa trepavica kaplje voda, iz očiju joj teče crna krv.

„Majko, prije ukopa, 'oćeš li celivati dete...?“ – nečiji šapat je ubode pravo u srce.

„Koga da celivam...? Moje dete, je li? Pa ja sam ga i danju i noću celivala. To je moj 'leb, moja 'rana, moj udah...!“ A onda joj u pomućenoj svijesti zatitra kovčeg i Mladenove zatvorene oči, guste obrve, ispod kojih je virio mali ožiljak, koji ju je svake noći golicao dok ga je ljubila. Usne su mu bile stisnute i blijedoplave, trhava kosa po čelu rasturena.

„On spava. Vidite da moj Mlađo spava. Deco, dalje od prozora, ne galamite, spava mi dete! Budite tihi dok on odsanja da će postati doktor. Sačekajte dok navuče belu uniformu i oko vrata okači slušalice, maji za ljubav, tajnu na ponos...“

Natina ruka se opruži preko humke, htjede zahvatiti šaku zemlje da njome namrči lice, ali joj se pred očima sve zamračilo, sa spomenika bijeli i crni mermer zamijenili mjesto, oko nje se kao ringišpil zavrtje starica sa pletenicom i zaigra na čelu kola, do nje čičica poskoči i uplete nogama, djevojčica sa crvenom mašnicom poletje ka nebu...

– Baba Nato, ustanite! Povešću vas kući!

– Rođeni moj, kuća mi je ovde. Na ovom mestu, pod ovom zemljom, nalazi se sve moje... I ja sam umrla, mrtva sam, samo neukopana...

– Idemo, ustanite polako... – kao i svakog jutra, kosač gradskog groblja je nježno podramči, upravi ka kućici, na čijem se krovu viorio crni barjak. Pred kućom, na pokrupnom kamenu, sjedio je nepomični starina Momir i onako zgučen ličio na oburvanu crnu stijenu, pokleklu od vremena. Brada prosijeda i duga, dosezala mu je skoro do razdrljenih prsiju. Prorijeđena kosa bješe mu plegla po ramenima i pogužvanoj crnoj košulji. Ispod sijedih, gustih obrva virjele su uvehle, bezivotne oči. Držeći ruke u krilu, nervozno je čačkao narasle nokte.

Kada je kosač uveo Natu u kuću i poglegao na krevet, ne pogledavši ih, on ih propusti i malo se ka zidu stisnu. Bio je

već navikao na tu istu scenu, na taj svakodnevni ritual. Nata je ranom zorom išla u ćevabdžinicu da uzme četvrt lepinje i tri ćevapa, koje joj Jonuz ćevabdžija nikada nije htio naplatiti i koje je ona onako vrele donosila sinu na grob i tu se prepuštala svojoj boli.

Sakriven iza širokog spomenika, svakog jutra bi neki beskućnik vrebao dok se žena skloni sa Mladenove humke i zamakne iza okuke, pa bi prije mački pritrčavao da zagradi topli zamotuljak i u slast ga pojede. Vrativši se sa groblja, Nata bi u mračnoj sobi zadugo nepomična ležala. Tu nije imalo zraka, teško je disala i jedva hvatala dah, krv joj se u damarima kočila, život iz nje polahko isticao. Duša i tijelo su je boljeli, pa bi nekad mislila da je umrla i leži na samrtničkom ležaju.

Soba je mirisala na tugu, na tamjan, na svijeće, na ono što je podsjećalo na nedavnu žalost. Na prozorčiću je stajala Mladenova fotografija uokvirena cvijećem, sa nje se smiješio zdrav, lijep momčić, milog lica, toplih očiju, na obrazima dvije slatke smješke, iz krupnih očiju sijala je nada i planovi za budućnost... Sa obje strane uramljene fotografije gorjele su dvije svijeće i na njima titrao slabi plamčak.

– Nato, ustani, malo pojedi ove supice sa knedlama. Sveža je, povrnut će ti snagu...!

– Deso, šta će mene snaga? Moja snaga, moje srce i moj život su pokopani tamo u onoj raki.

– Ne može se silom umreti, to znaš... – komšinica Desa je pokušala utješiti.

– Može, može, brzo će maja tamo k' njemu...

Sjedeći na klimavoj hoklici, komšinica se od te nesreće i grozne jeze sva tresla. Činilo joj se da iz svakog ćoška kuće pišti bol, da čak i sa plafona kapaju suze i sa zidova se slivaju dolje, pa je jedva čekala da izleti iz sobe. Razminuvši Momira, primijetila je da je kamen ispod njegovih nogu cio mokr i preplašena od njegovog očajničkog pogleda i zakrvavljenih očiju, usplahireno uletjela u svoju kapiju.

Dok je sitna kišica pomalo sipila i slivala se niz stakla, ščućurena na sjedištu autobusa, starica je uz sebe stiskala po-

veću kartonsku kutiju i bolnim pogledom zurila u mokri asfalt.

„Dušmanine, ti si mi ubio dete! Ti, bezdušni, klizavi zlikovče!!! Tako mokar, lepljiv, iz obesti si auto sa četvero nevine djece ćušnuo ka ogromnoj steni i oslepio moje oči!“ – škrgućući zubima, Nata je željela po putu postaviti mine, iskopati džombe, naopako ga prevrnuti, potpuno urušiti, dignuti u zrak, pretvoriti u prah.

Kilometri su odmicali, a njoj je od sinošnjeg sna još uvijek u duši nešto uznemirujuće treperilo.

„Majo, voljena moja... Dobro sam, ne brini. Evo, ja rešio da se ženim...“ – pred njom je stajao njezin Mladen u svečanom crnom odijelu, sa čijeg je revera mirisao prekrasan bijeli cvijet.

„Mlađo, željo moja..., sine...“ – riječi su zastajale u suhom majčinom grlu. Strepeći da joj vizija ne prhne, ruku pruženih ka njemu, zaustavljala je dah.

„Majo, molim te, sutra idi u grad, kupi venčanicu i jednu zlatnu burmu, odnesi ih u Kragujevac na adresu Ulica... br... i zaprosi mi devojkicu Tijanu! Nemoj se kući vraćati dok ona ne odene tu venčanicu i na prst ne metne svoju burmu!“

„Ali, Mlađo, dete, ti... kako... kad...?“

„Samo ti idi, zaprosi je kod njenih roditelja! Ne brini, dat će je oni, ona mi se juče obećala...“

Tek probuđenoj Nati su u zraku još visile ispružene ruke. Malo utoljena želja za sinom sve joj je damare slašću natopila.

– Stara, kud ćeš na groblje sa tom kutijom?“ – pri izlasku iz kuće, začuđen Momir je pogledom ošinu.

– Sad ne idem na groblje, no za Kragujevac.

– Kakav Kragujevac?! Šta ćeš tamo?

– Idem da isprosim Mlađu devojkicu, eto šta ću...“

– Moliiiiim!!! Kojem Mlađuuu???“ – uspravivši glavu, Momir razgorači oči.

– Baba, idi doktoru, traži leka dok posve ne pobudališ! Nema te ko tako ludu ’vatat po džadi, ja ne mogu, nemam snage ni za mene.

– Neće mene niko nigde ’vatat, jer ja znam šta radim. Sinoć mi je u snu Mlađo doš’o i zamolio da kupim venčanicu i burmu, objasnio mi gde da odem i koju devojkicu da mu isprosim. Rek’o mi je njeno ime, na kojoj je adresi i ja sam mu obećala da ću to danas završiti.

– Slave mi, ti si luda! Smejat će ti se ceo svet!

– Luda, ma’nita, ja odo’ za Kragujevac... Vratit ću se večeras. Doviđenja, čiča!

Putujući, Nata je posmatrala table sa nazivima sela, usput su promicale šume, na drveću se njihale uzrele voćke, kosači kosili, čobani pored stada svirali...

„Na celom svetu se ugodno živi, peva, ljudi se raduju bogatstvu i lepoti jeseni, uživaju u sreći, a meni se zbog jedne jedine sekunde srce iščupa i u zemlju zauvek ukopa“ – Nata se ujede za jezik, stisnu usta da ne vrisne. Drijemajući na svom sjedištu, htjela je oživjeti onaj noćni san, ponovo osjetiti sreću i ponos što svog sina vidi kao razdraganog mladoženju.

„Da ono nije bio san, kako bi sve bilo divno... Kako mi taj veličanstveni trenutak sudbina bezdušno uskratit?!“

Žmurjeći, sa svatovima je igrala kolo, oteženo od kuće do kraja ulice. Do nje je igrao Mladen sa svojom prekrasnom nevjestom, kum Janko je iz pištolja pucao u nebo, raspjevani svatovi poskakivali, zviždali, sve se od njihove vriske orilo. Pred njom barjaktar Jovo maše s pletenkom rakije i nazdravlja joj: „Baba Nato, dat će Bog do godine unuka da ljuljaš!“ Radost, ponos i sreća su je vinuli čak do oblaka. Zanimeta ljepotom, s podignutim rukama, zamalo ciknu, ali se brzo pribra, spusti ih, zatisnu usta. Smrači joj se kad svatovi okrenuše kolo ka groblju, u njemu zaigra starica sa pletenicom, čičica sa džepnim satom, djevojčica sa crvenom mašnicom... Mladenov grob se naglo otvori, ona u svečanom odijelu ugleda sina i pored njega u kovčegu prelijepu nevjestu u crnoj vjenčanici.

Preplašena Nata odjednom snažno vrisnu, kroz stisnutu šaku vrisak joj snažno odjeknu, putnici je čudno pogledaše. Zbunjena između vizije i jave, ona ugnu glavu, zgrči se na sjedištu i tiho zaplaka. Kartonska kutija u njezinom krilu upi bujicu iskapanih suza.

– Druže, povežite me u Ulicu... na br... – sa glomaznom kutijom Nata jedva uđe u jedan taksu.

Poslije desetak minuta vožnje gradom, taksista joj otvori vrata.

– Izvolite, stigli smo na željenu adresu – pridržavajući joj ruku, blago se nakloni.

Izašavši iz auta, Nata se malo zaniže, okrenu se ka kapiji sa brojem... i ugledavši nalijepljenu čitulu, zastade kao ukopana:

„Dana... u sedamnaestoj godini, u saobraćajnoj nesreći... upokojila se Tijana...“

„Gospode, ne oduzimaj mi razum! Šta se ovo sa mnom dešava?“ – noge joj kleknuše.

– Joooj, Tijana, ćero moja, drago, jedino dete moje!!! Što ocrni majku, rano moja?!!! – iza kapije odjeknu ženski lelek.

Bojažljivo zakoračivši u dvorište prepuno ljudi odjevenih u crninu, Nati se činilo da hoda kroz jato umirućih čavki. Pred dvospratnom kućom ugleda ogroman sto, prekriven tkanim ćilimom, i na njemu bijeli izrezbareni kovčeg, iz kojeg je virila bijela svila. Okolo kovčega, bili su prislonjeni mnogobrojni vijenci i buketi svježeg cvijeća. Jedna žena u crnini, nad kovčegom, iz sveg glasa je naricala:

– Ćero moja, oči moje oslepljene! Majka ti danas crnu diplomu slavi, crnu venčanicu odeva, crne svate kiti. Jooooj!!!

Nata poželi da pritrči ženi, da sa njom zatuži, da im u sjedinjenom bolu pisak do neba odjekne.

– Izvinite gospođo, ko ste Vi? Ne sećam se da sam Vas ikad ovde video – omalešan čovjek priđe Nati i dotače joj ruku.

– Možete li da me saslušati samo minut, a da ne pomislite da sam luda? – Nata ga povuče ka ćošku dvorišta.

– I, šta vi sad ’očete od nas? Koji je cilj Vašeg dolaska?

– Pa sad kad je ova devojkica mrtva, želela bih da joj obučete ovu venčanicu koju mi je sin sinoć u snu preporučio. Da su živi, možda bi mu ona bila suđena... Vi, kao njen ujak, utičite da se ova devojkica sa’rani u ovoj venčanici što sam za nju donela!

Zureći u uplakanu Tijaninu majku i očajnog oca kako miluju kovčeg svoje kćeri, umornoj i iscrpljenoj Nati se zadarma cijelo tijelo. Primijetivši kako se Tijanin ujak žustro raspravlja sa sestrom, zetom i još nekim ljudima, nepomično je gledala u zemlju. Nije smjela podići glavu, jer je znala da su sada mnogi pogledi nepoznatih ljudi bili u nju upereni. Stojeći u mjestu i čekujući njihovu odluku, minuti su joj kao vječnost sporo prolazili. Izgledalo je kao da tamo prijatelji vijećaju da li će njezinom sinu dati kće-

rinu ruku i od tog iščekivanja je sva treptjela. Do nje su i šapati okupljenih ljudi dopirali kao zujanje roja zrikavaca. A onda, iznenada, Tijanin ujak joj priđe i tiho reče:

– Dajte mi tu kutiju! Gde Vam je burma?

Drhtavim rukama, Nata jedva iz tašne izvadi crvenu kutijicu i bez riječi je predade sa upakovanom vjenčanicom. Ukočenim pogledom, zurila je u kovčeg koji su ljudi u kuću polahko unijeli.

Nakon dvadesetak minuta, isti oni ljudi su iznijeli kovčeg i postavili ga na onaj sto. Mnogo prisutnih je prišlo da osmotri mrtvu Tijanu odjevenu u vjenčanicu, nad kovčegom se krstili i u povratku odmjeravali skamjenjenu Natu.

– Priđite ovamo – ujak je nježno povuče za ruku.

Malo poravnavši crnu maramu i pritegnuvši joj čvor, Nata laganim korakom zakorači ka kovčegu. U njemu ugleda prekrasnu djevojku plave kose, duguljastog lica, uokvirenog gustim loknicama, malehnh usta, prćastog nosića, crnih, tankih, kao pijavicama izvijenih obrva, a ispod njih zatvorene oči, sa čijih kapaka su duge trepavice dosezale skoro do pola obraza. U kosi joj je bio zakačen vijenac od bijelih orhideja, po satenskoj vjenčanicu titrali su rasuti biseri, oko ramena ogrnut čipkani bolero, u prekrštenim rukama stisnut bidermajer od svježeg cvijeća, a na domalom prstu, sa lakiranim noktima, sijala se zlatna burma.

„Da je Bog 'teo, ovo bi bila Mladova žena, moja snaja, majka mojih unuka. Večna rana moja...“ – na mrtvoj djevojci vjenčаница se počeo bojiti u crno, cvijeće svehnu, burma sa prsta skliznu, glava klonu, Nata jeknu, ujak je pridržao, susrete je zakrvavljen pogled Tijanine majke.

„Tijanina majko, znam tu bol, godinama me reže, secka, evo i posle toliko vremena, ni sekundu ne prestaje. Ne može se ublažiti, ni odagnati, i niko ga razumeti ne može, sem majka koja je dete izgubila. Nesuđena prijo, vrišti, kukaj, kopaj oči, trpi bol! Svakog dana će ti biti tako, sva-kog jednako pržiti...“

Izlazeći kroz kapiju, osjeti trzaj nečije ruke, naglo se okrenu i zamalo se sudari sa Tijaninom majkom.

– Ovo cveće i peškir odnesi sinu na

grob! Očito, ovako je moralo biti, nije im bilo suđeno.

Jesenji vjetar je potmulo fjukao i majstorski se provlačio između pokislih spomenika, sa kojih je odizao uvehlo cvijeće i po mokroj travi lijepio vlažne latice. Popodnevnu tišinu groblja remetili su tupi udarci krampe i dahtanje umornog kopača.

Malo iscrpljena od puta i bolne spoznaje o sudbini nesuđene Mladove nevjestice, ka sredini groblja, sa buketom cvijeća i uvijenim peškirom, Nata se strminom jedva pela. Osluškujući udarce kopača novog groba, uspori korake i nekoliko puta glasno uzdahnu.

„Eto, danas će tu neko biti pokopan i zauvek napustiti ovaj svet. Ljudi rade, stvaraju, trče, grade, otimaju, svađaju se oko vlasti i međe, godinama ljutuju oko jedne jedine reči, grešni k'o brzi voz kroz vreme protutnje, i na kraju se svi zaustave na zadnjoj stanici. U zemlju ih spuste oni koje će sutra isto neko drugi pokopati, i tako redom, sve ukrug“ – približivši se Mladovom spomeniku, Nati kleknuše noge.

– Mlado!!! Čekaš li me, oči moje? Po tvojoj želji, maja ti danas isprosi i zaruči onu lepojku, odenut je u venčanicu, nataknut burmu, ispratit k' tebi i vašoj večnoj kući. A, sine moj jedini, kud će ti se majka i jadka sad vrnut, kud...? Gde ću kući i onom izlapelom čiči, koji po cio dan okamenjen sedi ispred i neprestano lije suze? Kako ću obrnut ka onom barjaku što nam iznad glave viori i crni se k'o gavran najcrnji? Kukavica sinja, kud ću u onu mrčnu sobu, punu tuge i čemera, da legnem na dušek mokar od mojih suza, da noću trošni zid kopam noktima, dok mi iz njih krv ne šikne? Kako ću u noćnoj tmini ponovo čupat preostale pramenove sijede kose i grepsti ove moje beživotne, suve i mrtve oči? Aaaah, aaah, večna rano moja!!! – kada starica zaječa, kopaču u ruci zadrhta krampa, sa ivice groba se i zemlja malo oburva, vjetar naglo utihnu, lišće se po travi sleže, latice cvijeća se za mokri mermer zalijepiše. Ispod groblja, dolje na putu zatrubiše svatovi, ogласише se pištolji, zasvira harmonika, odjeknu pjesma:

– I..., dragi ljudi, ženite se, pevajte, veselite se, gradite, planirajte, stvarajte,

smejte se, plaćite...! No, ni vi nećete biti večni, najzad ćete umreti, i svi ovako k'o moj Mlado skončati. Moje mesto je ovde kod mog deteta, kraj zenice oka moga. Ne može majka više živeti bez tebe, sine moj jedini. Danas kad sam te oženila i ispunila svoje obećanje, meni više ne treba život. Čemu??? Gospode, pozovi me Tebi, smiluj se ovoj ubogoj paćenici, čija je duša odavno prazna i pusta! Svevišnji, upokoji me, spasi me ove boli i neizdržljivih muka!

Zagrlivši spomenik, starica polegnu preko groba, obgrli ga cijelog. Oko nje se sve smračilo i u toj tmini se okrenuše modri krugovi, zgrabiše je u zatamnjen vrtlog. Nata se otima, rukama grčevito stiska ivice spomenika i uz uklesanu sliku prislanja razdrljene grudi. U nekom bunilu osjeća kao da joj sinčić iz dojke izvlači posljednje kapi mlijeka i zadovoljno podriguje. Blažena toplina i slast je svu obuzimaju, ona u toj strasti grli mermernu ploču, sve joj se više primiće. Želi ugrijati sina kao nekada kada bi cijele noći bdjela nad njegovom kolijevkom i strepjela da li joj diše. Malehne ručice je polusvjesnu stiskaju, miluju obraz, čupkaju pramen izvirjele kose. U slatkom zanosu, majka svog jedvačeka miriše dubokim udahom, ljubi ga u čelo, stiska na grudi, u usta mu nakapava nadošlo mlijeko.

„Živote moj, đurđevak majin procvale...“ – Nata sivomodrim usnama muca, dušnik joj se u grču stiska, dah joj predvaja.

Odjednom se pred njom tama razmače, oči sa slike je upitno gledaju, sin joj polusvjesnoj tiho šapuće: „Majo moja, idi kući, tamo je tajo sam!“ Htjede mu reći: „A ne, oči moje, nikud ja neću od tebe“, ali joj glas zape u grlu, dah se predvoji. Osjetivši oštar bol na lijevoj strani grudi, rukom se za ivicu ploče pridržao, sliku sina snažno pritisnu, lice uz njega prisloni... U prsima joj naglo nešto puče, zasljepi je, mozak umrtvi, tijelo se po zemlji opruži..., sa ploče se peškir odmota, po grobu se rasuše bijele latice... Na krovu kuće crni barjak snažno zavihori, starini na kamen kapnu suza, kopač krampom u još jednu raku zabode..♦

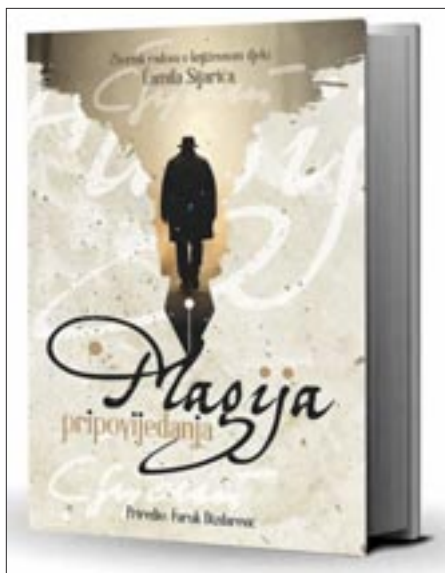
MEĐAŠI IDENTITETA JEDNOGA KRAJA

(O književnom stvaralaštvu Ćamila Sijarića i Faruka Dizdarevića)

U povodu obilježavanja 35 godina od smrti Ćamila Sijarića, jednog od najznačajnijih književnika s naših prostora u 20. stoljeću, u Sarajevu je objavljen Zbornik radova o njegovom književnom djelu, pod naslovom „Magija pripovijedanja“, u izdanju Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka, a u saradnji sa Akademijom nauka i umjetnosti BiH. Knjigu je priredio akademik Faruk Dizdarević.

Zbornik „Magija pripovijedanja“ prije svega je trajan dokument koji kroz historiju književnosti snažno ilustrira kulturni identitet jednog vremena, prostora i naroda – prije svega Bihora i Sandžaka, ali i šire.

Književnost kao temelj kulturnog identiteta

■ Piše: **Sahudin KAČAR, prof.**

Da bismo razumjeli važnost ove knjige, valja poći od pojma **identiteta**. On predstavlja skup osobina koje pojedinca ili zajednicu čine posebnom, drugačijom – bilo u jeziku, kulturi, religiji, umjetnosti, ili drugim oblastima koje oblikuju jednu zajednicu. Književnost, kao izražajna forma nematerijalne baštine, u tome ima izuzetno značajno mjesto – jer ako je kultura „stub življenja“, književnost je njena pisana slika i najdublji izraz istine jednog društva.

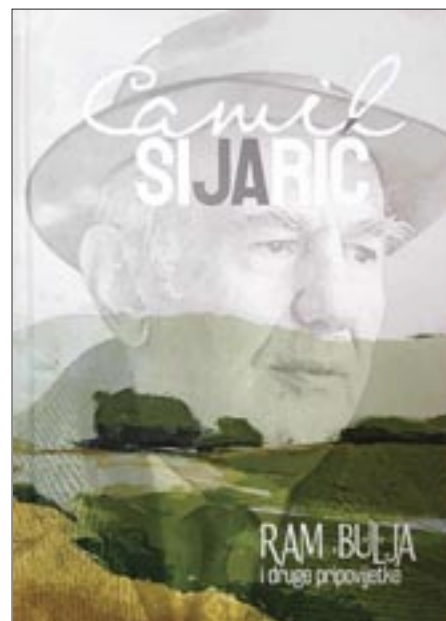
Akademik Faruk Dizdarević je u svom dugogodišnjem radu ostavio neizbrisiv trag u proučavanju i promovisanju književnog stvaralaštva Ćamila Sijarića. Sijarić, jedan od najistaknutijih pripovjedača našeg vremena u Dizdarevićevom opusu ima posebno mjesto.

Sa izuzetnim osjećajem za pisanu riječ i darom za usmeno predstavljanje književnosti, Dizdarević osvaja i čitaoca i slušaoca. Kao vrstan književni kritičar, više puta se vraćao djelima Ćamila Sijarića, istražujući njihove dublje slojeve.

U povodu 110. godišnjice Sijarićevog rođenja, priredio je zbirku od 15 izabranih pripovijedaka pod naslovom „**Ram Bulja i druge pripovijetke Ćamila Sijarića**“, želeći još jednom da otrgne od zaborava pisca i vrijeme u kojem su ova djela nastajala.

Zbornik sadrži 36 tekstova istaknutih autora koji rasvjetljavaju književnu dimenziju Ćamila Sijarića – pripovjedača koji je svojim djelima ovjekovječio jedno vrijeme, prostor i ljude, prije svega zavičajni Bihor. Osim tekstova akademika Dizdarevića, u knjizi se nalaze i prilozi poznatog književnika Hadžema Hajdarevića.

Knjiga je naišla na veoma pozitivan

prijem kod čitalaca. Jedan čitalac je rekao: „Eto tako, nakon 110 godina, Ćamil nam se opet rodi.“

Kroz ovaj zbornik ostvaruje se i misija **kulture sjećanja**, koja nam, nažalost, često nedostaje. Bez nje, teško je izgraditi kvalitetnu kulturnu budućnost. Društvo koje ne njeguje svoju baštinu, nema ni jasan pogled prema naprijed.

Ko je bio Ćamil Sijarić?

Ćamil Sijarić je književno stvaralaštvo započeo još u srednjoškolskim danima, pišući poeziju koju je recitovao u literarnoj sekciji Velike medrese u Skoplju, a kasnije objavljivao u gimnazijskom časopisu „Vesnik“, kao i u časopisima „Student“, „Pregled“, „Gajret“, „Nova žena“ i drugima.

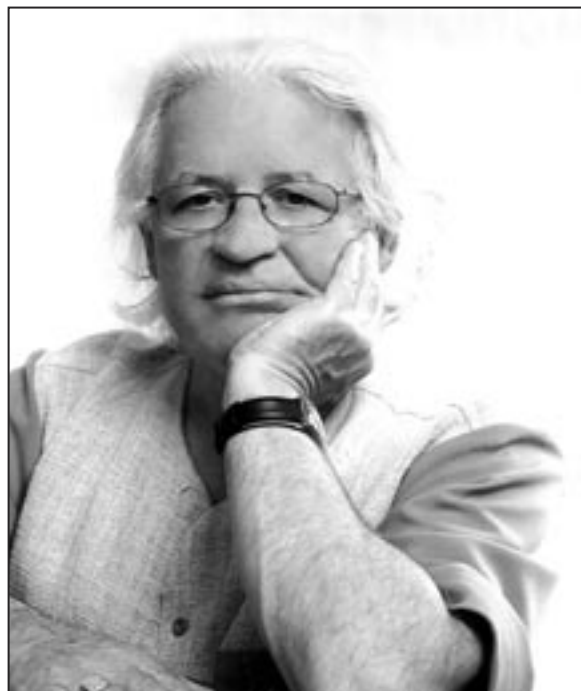
Nakon Drugog svjetskog rata, u Banjoj Luci počinje intenzivnije da piše prozu. Jedan od prvih objavljenih proznih tekstova bio je „**Ram Bulja**“. Njegovo bogato prozno stvaralaštvo uključuje romane, pripovijetke, putopise, reportaže, eseje i književne kritike.

Sijarić je bio **erudita**, s dubokim poznavanjem svjetskih književnosti – ruske, njemačke, klasične grčke, rimske, arapske – te mudrosti Istoka i Zapada. Govorio je francuski i arapski, a u razgovorima je često koristio latinske izreke i stihove narodnih pjesama.

Njegova djela su prevedena na brojne jezike, a neka su dramatisirana i izvođena na sceni, radiju i televiziji. Dobitnik je brojnih nagrada, uključujući:

- Nagradu Udruženja književnika BiH
- Prvu nagradu „Narodne prosvjete“ za roman Bihorci
- Dvadesetsedmajulsku nagradu SR BiH
- Trinaestojulsku nagradu SR Crne Gore
- Andrićevu nagradu

Bio je član Akademije nauka i umjetnosti BiH i Crne Gore. Tragično je stradao u saobraćajnoj nesreći 6. decembra 1989. godine, a sahranjen je na sarajevskom groblju „Bare“.

O Faruku Dizdareviću

Akademik Faruk Dizdarević rođen je 1943. godine u Bijelom Polju. Filozofski fakultet završio je u Beogradu, a karijeru gradio kao profesor i dugogodišnji direktor Doma kulture u Priboju. Njegov književni opus obuhvata književnu, likovnu i pozorišnu kritiku, istoriju i kulturnu publicistiku.

Objavio je 27 knjiga, a značajan dio posvetio je Ćamilu Sijariću – uključujući naslove:

- *Ćamil – Gora razgovora*
- *Četiri krajišnice Bihorskog kraja* (zabilješke Ćamila Sijarića)
- *Šetnje po Šipovicama* (izbor poezije Ćamila Sijarića)

Još 1976. godine organizovao je naučni skup *Lik i lirski slika u djelima Ćamila Sijarića*, a jedan je od osnivača Spomen-biblioteke „Ćamil Sijarić“ u Godijevu.

Njegovi tekstovi prevedeni su na njemački, poljski, ruski, engleski i druge jezike. Dobitnik je preko 30 priznanja, među kojima su:

- Pero Ćamila Sijarića
- Nagrada „Blažo Šćepanović“
- Zlatna plaketa Opštine Priboj
- Povelja „Bihorski kazivar“
- Nagrada „Ratkovićeve večeri poezije“.

Bio je nominovan i za nagradu „Meša Selimović“.

Član je Udruženja književnika Srbije i Društva književnika Bosne i Hercegovine, a inostrani je član Dukljanske akademije nauka i umjetnosti. Živi i stvara u Sarajevu ♦

POVRATAK STAROJ LJUBAVI

U trenucima slabosti, dok mu je vrijeme zasipalo puteve kojima je prošao, često bi se vraćao u prošlost. Tražio je u svojoj duši onu skrivenu iskru, koja može da sine, da ga ozari i podigne, dajući mu novu snagu. Ta iskra uvijek je bila ista – žena u koju je nekad bio zaljubljen. I tada, po ko zna koji put, priznao bi sebi da je to bila ljubav njegovog života.

U mladosti, lako se nosio s teškim i odgovornim bremenom lekarske profesije. Kad uđe u godine, sve mu postade drugačije. Često bi mu lice prekrile sjenke umora, a dušu obuzela neka teskoba. Svakodnevno spasavanje ljudskih života, držalo ga je da ne potone.

Iako nije bilo vrijeme godišnjih odmora, umor ga natjera da na nekoliko dana ode, da se odmori. Odluči se za planinu na kojoj je najčešće boravio. Ona mu je uvijek nanovo davala snagu i privlačila ga svojom ljepotom i još nečim što je duboko tajio u sebi.

Pošto se dobro ispavao, započeo je svakodnevne šetnje. Obuče se prikladno – mali ranac s neophodnim sitnicama i planinarski štap, bilo je sve što mu je trebalo. Najčešće bi udario stazom iznad vikend naselja. Uživao je gledajući velelepne planinske vile. Sjeti se s bolnim uzdahom, da su u tom naselju, njeni roditelji imali kuću. Ali nije znao tačno gdje. Ta misao zagolica ga, počeo potpaljivati neku vatru u njemu. Iako je mislio, da je sve to davno zaboravio, misli su se stalno vraćale njoj. Njenim vedrim, prodornim očima koje su mu snagu ulivale i u najtežim trenucima. Sjeti se i njenih teških riječi, koje bi mu, ponekad u bijesu, sručila u lice kao otrovne strelice.

U jednoj od tih jutarnjih šetnji učini mu se da vidje baš nju. Za trenutak, po-

■ Piše: **Bešir LJUŠKOVIĆ**

misli, da je to neka varka, jer mu je tih dana bila stalno u mislima. Malo se bolje zagleda, i zaprepasti se, kad ispred jedne kuće ugleda svoju staru ljubav kako se igra s dvoje male djece. Ta slika poljulja ga, jedva se održa na nogama. Prisjeti se da bi ta djeca mogla biti taman tolika. Punih sedam godina, nije je vidio. Od jedne njene prijateljice čuo je da se udala odmah poslije raskida s njim. Otišla je za prvog koji je naišao.

Na kraju idile, po njenom je ispalo, da je on za sve kriv. Tražila je da sve ostavi i pređe kod nje. On za to nije imao snage ni hrabrosti. Ponajviše zbog svoje „rak rane“, onog djeteta u kolicima, sada već stasalog momka, koji se i dalje nije oslobodio invalidskih kolica.

Trže se iz tog preslišavanja prošlosti, sjede na prvi ledinjak, znojav i zadihan. Pogled mu pobježe u visine za čudnom igrom oblaka i sunca. Bilo mu je potrebno da na tim mekim oblacima, malo odmori oči i dušu.

Počeo je da naviru potamnijela sjećanja:

vrijeme provedeno s njom, ljubavni izlivi, svađe, i na kraju, rastanak dug i težak, koji je išao u nekim mučnim talasima.

Poslije tog uzbudljivog jutra, svakog dana šetao je pokraj njene kuće. Odabrao bi neko skriveno mjesto i, krišom posmatrao kako se ona igra s djecom. Društvo im je pravila bijela pudlica i jedna starija žena, vjerovatno, njena majka. Sjetio se, da mu je njena drugarica rekla, da je rodila blizance – dječaka i djevojčicu. Porođaj je, po njenim riječima, bio veoma težak.

Jednog dana dok je sjedio na livadi opijen suncem, naiđe neka starija ciganka i reče:

– Daj, gospon, živ ti majka, da ti gledam u dlan ili karte, šta više voliš.

– Ne treba, odbio ju je doktor – davno je meni sve odgledano. Ciganka je naveljvala:

– Daj, Bog ti dao zdravlje, moram da zaradim nešto djeci za ručak.

Doktor se predomisli. S ironičnim smiješkom, kao da nešto sprema, reče Ciganki da sjedne. Ona mu sjede uz samo koljeno.

– Vidiš ovu kuću, s onim velikim borom u dvorištu? – pokazala joj on rukom.

– Znam, bre, tu kuću. Tu živi jedna mlada gospođa sa dvoje male djece i majkom. Prije neki dan su mi dale parče hljeba i sira, a ona mlada mi tutnu i neki dinar.

– Dobro, onda. Hoćeš li da zaradiš neku paru?

– Hoću, kako da neću.

– Onda idi do te kuće i ubijedi onu mladu gospođu da joj gledaš u dlan ili u karte, šta god hoćeš. Samo, nemoj da posumnja da te neko šalje. Doktor joj, u povjerenju, pruži nekoliko informacija da bi u gatanju bila uvjerljivija. Bistra Ciganka brzo je to razumjela.

Kad vidje koliku joj nagradu pruži, odmah se obrete u dvorištu one kuće gdje je bila gospođa sa djecom. Gatara joj snishodljivo priđe:

– Dobar dan lijepa gospo. Mnogo ste lijepi, i djeca i ti. Ovo moje cigansko oko, rijetko me vara.

– Ajde, da ti gledam u dlan.

– Ne treba, ne vjerujem ja u to – odbijala je gospođa.

– Ne moram u dlan, mogu da ti gledam u karte.

– Ne vjerujem ni u karte.

ložaj, i da mu je srce popustilo zbog toga. Neku tešku krivicu bacila si na njega. A dobar je čovjek i mnogo naroda je spasio. Nemoj da si takva prema njemu, gospo moja. Onaj odozgo sve vidi.

Mlada gospođa zabezegnuto je slušala. Bila je iznenađena dobro poznatom pričom, loše ispričanom. Jedva je čekala, šta će Ciganka dalje da izbrblja.

koliko dana. Doktor nije više prolazio istom stazom. Jednog popodneva, slučajno ili vučen nekim instinktom, nađe se na malom trgu vikend naselja, punom djece koja su uživala u zabavnom parku.

Poslije nekoliko trenutaka, ugledao je blizance kako se ljuljuškaju na plastičnom konjiću, pod budnim okom njihove majke. Stajao je kao ukopan, nije imao hrabrosti

– Nemoj tako, gospo, živa ti majka. Karta može da ti kaže, što niko drugi ne može. Prije neki dan dala si mi hljeba i sira. Nek Bog da i vama sve što želite. Ali treba da ti kažem neke stvari. Ti možeš lako da se zaljubiš, sestro. Poznajem te po taj tvoj smiješak i te bistre oči. A kad se čovjek mnogo zaljubi, pravi greške.

– Greške?

– Sad ćemo da vidimo – reče ciganka i otvori karte.

– O, moja gospo – nastavi – svašta ti se ovdje vidi.

– Šta, bre, svašta?

– Karte kažu, da si voljela jednog čovjeka, koji je bio oženjen, i još uvijek ga voliš.

Gospođa je pažljivo slušala, grizući donju usnu. Ciganka nastavi:

– Tako karte kažu, živ mi majka, ne kažem to ja. I taj gospodin je tebe volio i još te nije zaboravio. Karte kažu i da je bio poludio za tobom iako je bio na visoki po-

I ko zna dokle bi gatar mljela, da se djevojčica ne zatrča za pudlom, pade i raskrvari koljeno. Mlada majka uplašeno potrča za njom. Baba istrča iz kuće i pozabavi se djevojčicom. Gospođa jedva zavuče ruke u tijesne farmerice, koje su isticale njene obline, izvuče neki novac i dade Ciganki. Zahvaljujući joj, ona je upita:

– Gospo lepa, jesu li te suze zbog dete ili zbog ovog što karte kažu?

Ona se kiselo osmjehnu i reče joj da ide svojim putem.

Onda pomisli da, ko god stane na pola puta, nikada ne stigne do kraja. Preostala polovina puta prati ga kao odmotan gajtan, prijeteci, da mu se omota oko vrata.

Cijelu tu predstavu doktor je pratio durbinom s obližnjeg brežuljka. A kad dođe noć, oka ne sklopi. Motale su mu se slike iz prošlosti, stvarajući mu košmar u glavi.

Do kraja odmora bilo je ostalo još ne-

da joj priđe. Kad djeca siđoše s konjića, dječak počeo da se igra loptom. Šutnu jednu, a ona se, kao magnetom vučena, otoktrlja pravo pred doktorove noge. On se sagnu, uze loptu i pruži je dječaku. Majka, koja bješe s djevojčicom, potrčala je za dječakom, pa kad ugleda svoju staru ljubav, stade. Glas joj se oduze, nije mogla da progovori. Jedva izusti:

– Odakle ti ovdje? Odakle, poslije toliko godina?

– Povukla me sudbina – na silu se nasmeji doktor.

Ona začuta, zbunjena. Doktor skupi hrabrost:

– Ovo su tvoja djeca?

Ona potvrdno klimnu glavom.

– O, Bože, Bože, kako su lijepa, reče doktor.

Nijemo je posmatrao blizance, ne skidajući pogled s njih. Poslije nekoliko minuta prišao je djeci i pomilovao ih po kosi. Kroz kristale suza koje mu bjehu zastale

na trepavicama, njihova kosa izgledala je kao da je prelivena medom.

– Nemoj više da šalješ gitaru, reče mu mlada dama. Svрати ti. Ti ćeš to bolje da mi ispričaš od nje.

– Ne bih da smetam – izgovorio je brzopleto, iznenađen njenom reakcijom.

– Nećeš smetati, već duže sam sama – procvrkuta spuštajući pogled.

– Pa, s kim živiš? – ohrabri se doktor.

– Sa djecom i uspomenama. U tome mi pomaže majka.

Bio je zatečen i zbunjen. Čutao je. Kad mu se oči napuniše suzama, okrenu se i ode. Nijem, bez pozdrava. Njoj su bile dovoljne suze. Zнала je šta one znače.

Sa svakim pređenim korakom, sve više bubnjalo mu je u glavi. Sve mu se bješe smiješalo i uzburkalo. Sjede na jedno oboreno stablo bora. Učini mu se da se vrhovi planine utopiše u neke tamne oblake. Ispred njega, na panj, sletje grlica. Uperi u njega oči kao dva žuta puceta, koja su bacala zrake kroz slabu svjetlost sutona. Njen pogled probudi u njemu osjećanja bliskosti i poče da joj se žali, kao da je, tu, ispred njega, najbolji prijatelj:

– Odakle, ti, sad ovdje? Da te nije ona poslala, da me pratiš, da vidiš, jesu li mi još mokri obrazi? Da znaš, moja golubice, kajanje je najgore, najduže traje. Ono stoji, tu negdje, unutra, i neprestano peče. Da sam se priklonio samo jednoj strani, kajao bih se. Isto bih se kajao i da sam se priklonio onoj drugoj strani. Kako god okreneš, čovjeku kajanje ne gine. Treba samo potražiti, da li je u svemu ostala neka lijepa slika, neki zlatni krčag sjećanja za koji čovjek može da se uhvati, da mu malo lakne. Lijepa uspomene, mogu, sigurno, ublažiti bar dio tog kajanja.

Golubica ga je netremice gledala, kao da razumije ono što joj govori. Odjednom mu se učini, da se pretvorila u mjesec koji je sišao na borovu granu. Pođe rukom prema njoj, ona prhnu, nestade u gustišu borovih grana. U zraku ostade trag njenih zlatnih očiju.

Zbog svega što mu se desilo toga dana, osjećao se na trenutke uzvišen i gord, kao da je neočekivano obavio neki važan posao, a opet sitan kao oni mravi što mu mile oko nogu. Sjeti se one izreke: „Ljubav je slijepa, pa i čovjek od nje oslijepi“.

Planinski vjetrić, donosio je s trga dječju graju. Njemu je bilo krivo što u mnoštvu tih stopljenih glasova, ne može da raspozna glasove blizanaca.

Dolazila je duga i teška noć, bez sna, bez ijednog mjesečevog zraka...

Prolazili su mu besmisleni dani, oticali niz brzake vremena kao list nošen vodom, nestajali bespovratno.

Poslije tog neočekivanog i veoma potresnog susreta, u njegovom životu pojavi se pukotina. Ona se vremenom širila i pretvarala u pravi ambis, u koji je često upadao, iz njega se teško vadio. Čekao je, da se u ambis skotrlja neki kamen sudbine, koji bi mu pomogao, da iz njega lakše iskorači.

Sin, vezan za invalidska kolica, dobi neku tešku upalu pluća, i ne bi mu spasa. Ne može se reći da doktor nije nešto slično očekivao, ali ne baš u tim godinama. Pitao se kuda sve to ide, i hoće li mu sunce obasjati bar neki korak na toj njegovoj stazi. Noći su mu bile duge, prekrivene gustom pomrčinom. Zora je sporo dolazila.

U mladosti je dosta čitao Kanta. Pročitao je, da je, u prirodi sve u skladnoj ravnoteži, pa i ljudski život. Ali njemu je ta ravnoteža skoro uvijek izmicala. No, nikada nije gubio nadu, znao je da bi u tom slučaju sve izgubilo svoj smisao, sve bi postalo ništavno. Dizao se, ustajao, hvatao se za pjenu svjetlosti, bježao iz tame života...

Njegova supruga, skrhana tugom zbog gubitka sina jedinca, potpuno se osami, zatvori se u sebe i prepusti se vremenu. Pomišljao je, da ode u prevremenu penziju, ali se plašio da će izgubiti i to malo životnog ritma što mu je ostalo. Tada čovjek postaje uvehla travka, koju i povjetarac oduva.

Od onog susreta na planini, niko nije mogao znati šta se kuva u njenoj glavi i na šta može sve da izađe. Jer, inteligencija i duša žene isključivo je u njenom srcu, pogotovo kad je zaljubljena, ili kad je omamljena osvetoljubljem. A srce nema osobine mozga, kad nekud krene, teško ga zaustaviti.

Jednog jutra, sasvim iznenada, žena s blizancima uletjela je u ambulantu klinike u kojoj je doktor radio.

– Smučilo mi se – počela je još s vrata.

– Skoro svake nedelje imaju temperaturu. Prvo dobije ovaj mali, pa ona poslije od njega. Ne znam šta više da radim s njima.

Blizanci su uplašeno i stidljivo gledali u doktora. Njima je samo bilo važno da ne dobiju „bocu“. A doktor se odjednom počeo znojiti. Zenice su mu se širile kao u najvećem mraku. Iako je u životu prošao svakakva čuda, srce je naglo počelo da mu lupa, plašio se da ne iskoči. Mislio je, da, na zgarištu te ljubavi ništa više ne može iznići. A eto, izgleda, prevario se. Njih troje tražili su njegovu pomoć. Otvorio je i srce i dušu, spreman da im nesebično pomogne. Pratio je svaki njihov pokret, uzdah, pogled... Ali, trebalo je sve to izdržati.

Doktor je, onda, odradio što je trebalo, na najbolji način. Majka nije skidala osmeh s lica i zasipala ga je riječima hvale, što je rijetko imala običaj. Kad ih je ispratio do izlaza iz klinike, ona mu poluglasno, kako samo žene umiju, reče, da bi mogao da pređe k njima. Njena kuća je velika i ima mjesta za sve.

– Jel ti to mene prosiš za budućeg?

– Da, reče ona, vrijeme je da ove naše živote dovedemo u red.

Doktor se trudio, da taj njen poziv primi hladnokrvno, uzdržano. Zahvaljujući bogatom životnom iskustvu, to mu je polazilo za rukom, a, zapravo, svaku njenu riječ do tančina je analizirao. Vidio je ispred sebe svoju porodicu bez koje je bio ostao. Nadao se, da će sudbina izbaciti bar neki kamen iz te teške vreće života, koju godinama vuče na leđima, i da će se i njemu sreća, bar malo, osmjehnuti.

Duže je razmišljao. U stvari, više je to bilo „tvrdjenje pazara“.

Jedne nedelje ujutro, on pokupi neke svoje neophodne stvari i preseli se kod njih. Dok su djeca bila zauzeta gomilom čokolada i igrački, za dobrodošlicu pade i neki zaboravljeni poljubac. Progovoriše prikrivene suze.

Već poslije prve, berićetno prespavane noći, bilo je očigledno da će svi biti srećni.

Doktor se prema blizancima ponašao kao da im je pravi otac, a druge djece nije ni imao. Odrastali su uz njegovu punu pažnju i ljubav. On im je to pružao s najvećim zadovoljstvom, proživljavajući neke ljepše dane života. Znao je, da se

svako učinjeno dobro dvostruko vraća, ali ga treba tako prihvatiti, da ono sine svojim punim sjajem.

Majka se svojski trudila da nadoknadi onaj izgubljeni dio života. Prizivala je samo one lijepe trenutke iz njihove prošlosti, i trudila se, da razum bude vodič u njihovoj budućnosti. Krivo joj je bilo što ta njena djeca nemaju bar neku njegovu ćeliju u sebi, ali se nadala, da će njihova bliskost, to, bar donekle, nadoknaditi.

Blizanci su završili gimnaziju. Iako nijesu bili neki naročiti đaci, majka je, uz pomoć doktora, uspjela da ostvari svoju želju i upiše ih na medicinu.

I tek, jednog jutra, uz kafu, doktor zapita svoju dragu:

– Kada je naša veza počela da puca, da li je trebalo da uradiš sve ono što si uradila?

Ona mu odgovori:

– Kad zaljubljena žena gubi svoju ljubav, ponaša se kao razjarena lavica, kad joj neko napadne mladunce, i može da mu svašta uradi. Jednostavno nijesam mogla da podnesem da te s nekim dijelim. To što sam napravila, stvarno nijesam željela. Na to me ljubav natjerala. Ona mi je dala neko čudno pravo, da prema tebi budem surova i nepravedna.

– Ali...

– Nema ali. Voljela sam te i kad nijesi bio moj, zar ti to nije dovoljno?

Doktor se zbuni, i tek kad malo dođe sebi pokuša da nađe odgovor:

– Ja znam da nije dobro kad se dostojanstvo i ponos prepriječe na put ljubavi, ali, ako razum još nije izgubljen, i to se ponekad mora. Dobro znaš, da sam tada bio u takvoj situaciji da nikako nijesam smio, ali nikako – zaboraviti, do kuće put.

Ta čudna rasprava, desila se baš tog dana, kad su blizanci ponosno tresnuli o sto nove indekse. Malo poslije toga, kada novopečeni studenti pođoše sa društvom da proslave upis, doktor otvori flašu staroga vina koje mu je ona nekada donijela za rođendan.

– Dugo sam čuvao ovo vino, da me sjeća na tebe. Nisam ni sanjao da će nam poslužiti za ovakav svečani trenutak.

– Živjeli – nazdravi ona.

– Hajde da nadoknadimo ono što smo propustili. Čuda se dešavaju onima koji u njih vjeruju ♦

Suljo Pepić - Čovjek iz naroda i Hafiz Kurtanović - promotor obrazovanja i podrška sportskom životu u Tutinu

Suljo Pepić

■ Piše: **Prof. dr. Ramo
KURTANOVIĆ**

Tokom mjeseca jula i avgusta tekuće godine, u razmaku od samo mjesec dana, preminuli su naši dugogodišnji aktivisti Suljo Pepić i Hafiz Kurtanović. U nastavku donosimo In memoriam posvećen ovim zaslužnim članovima Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka – podružnica Tutin, kao znak potsjećanja i zahvalnosti za njihov dugogodišnji rad i doprinos Udruženju.

Životni put Sulja Pepića vodio je od Drage, naselja koje se nalazi na obroncima Mokre Gore u općini Tutin, pa sve do Sarajeva, odnosno Hadžića. Bio je to put ispunjen životnim izazovima, budući da je poticao iz višečlane porodice oca rahmetli Smaila Pepića, koji je imao jedanaestoro djece.

Porodično imanje bilo je nedovoljno za egzistenciju tako velike porodice, pa je Suljin otac odlučio potražiti bolje životne uslove za svoju djecu. Nova etapa njihovog života počinje u Tutinu – sredini u kojoj se Suljo Pepić formirao kao ličnost.

Njegov životni put obilježen je stalnom borbom i prilagođavanjem životnim okolnostima. Suljo se snažno solidarizirao sa svojim okruženjem, prihvatajući običaje i vrijednosti sredine u kojoj je živio, i razvijajući iskrenu ljubav prema ljudima.

Uživao je u jednostavnim stvarima – druženjima, razgovorima i povezivanju sa svima koji su imali volju za dobrom riječju i osmijehom. Bio je poznat po tome što je uvijek bio tu za ljude, u prvom planu, spreman da pomogne, nasmije i uljepša nečiji dan.

Zapošljavajući se u ŠIP Jelak Organizaciona jedinica Šumarstvo u Tutinu, prihvatio je manire ljudi koji svoja životna iskustva baziraju na međusobnom poštovanju, kako na radnom mjestu, tako i učeći mudrosti iz naroda. Bio je osoba koja je razumjela pojedinačne poteškoće i solidarizovala se sa životnim okolnostima sredine, kako na radnom mjestu, tako i van njega. Družio se sa ljudima i postao dio sredine, poštujući porodične tradicije i tradiciju življenja u Sandžaku, unoseći draž svog karaktera i dobronamjernosti.

Radeći u Organizacionoj jedinici Šu-

marstvo, između ostalog obavljao je i funkciju šefa te jedinice.

Krajem osamdesetih godina, Suljo odlučuje da mu mjesto življenja bude Sarajevo.

U Sarajevu, odnosno u Hadžićima, gdje se preselio sa porodicom, nastavio je živjeti mirno, dostojanstveno, u skladu sa svojim karakterom, odgovorno. U slobodno vrijeme relaksirao se sa društvom. Njegova posvećenost zajednici bila je neupitna. Bez obzira na teške životne okolnosti i ratne nedaće, čak i u slučaju kada su mu četnici u posljednjem ratu zapalili njegovu i druge kuće u Hadžićima, Suljo nikada nije dozvolio da ga razdvoje razlike među ljudima. Nije dijelio ljude po vjeri, naciji ili bilo kojoj drugoj razlici. Za njega su svi ljudi bili isti, svi su zasluživali poštovanje i prijateljstvo.

Za vrijeme posljednjeg rata njegov se rad posebno ogledao na polju humanitarne aktivnosti, kada je u saradnji sa prijateljima iz dijaspe u nekoliko navrata dostavljao značajnu humanitarnu pomoć svima onima kojima je bila potrebna.

Iako je živio u Sarajevu, uvijek je održavao trajnu povezanost s Tutinom i svoje sugrađane dočekivao s velikim srcem i spremnošću da im podijeli svoju ljubav i pažnju, te učini odlučujući korak da pomogne.

Kakav je bio Suljo prema prijateljima rodnom iz Sandžaka i građanima Hadžića, ilustruje jedna anegdota koja se desila Begu Hasanoviću zbog saobraćajnog prekršaja, negdje oko 2000. godine u Hadžićima.

„Jednom prilikom, kad me je Suljo upoznao sa jednim od rukovodioca policije u Hadžićima, a prisutan je bio i

Šefko Dupovac, iz usta tog rukovodioca sam čuo ove riječi:

‘Vidiš ti, g. Bego, ovdje u Hadžićima, ako neko od Sandžaklija napravi neki problem i treba ga odmah zatvoriti, ja bih ga zatvorio, ali ako ovaj Suljo kaže da ga pustim, ja bih ga pustio jer je on garant, jer znam o kakvom se čovjeku radi.’

Iz sadržaja ove anegdote vidi se koliko je autoritet uživao Suljo Pepić u Hadžićima.

Suljo je bio neko ko je uvijek s ponosom predstavljao svoju Dragu i Tutin. Njegov odlazak ostavlja prazninu, ali i trajnu uspomenu na čovjeka koji je znao kako voljeti, kako biti uz ljude i kako ostaviti iza sebe trag plemitosti.

Suljo Pepić bio je aktivan član Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u Bosni i Hercegovini. Aktivno je učestvovao u formiranju Udruženja 1991. godine i njegovom radu sve do svoje smrti.

Suljo je bio empatičan, elokventan i sa naglašenim smislom za otvorene razgovore. Bilo je relaksirajuće družiti se sa Suljom. Imao je svoj stav o društvu, društvenim kretanjima, spreman, uz uvažavanje, da se sučeljava sa drugačijim pogledima na bilo koju temu kroz demokratsku diskusiju. Bilo nam je zadovoljstvo sjećati se dogodovština i osoba iz našeg zavičaja u međusobnim komunikacijama.

Suljo Pepić rođen je 1945. godine, a preselio je na Ahiret 11. jula 2025. godine i sahranjen 12.07.2025. godine, na mezarju Kućice u Hadžićima. Ispraćen je od strane članova porodice, prijatelja, radnih kolega, zemljaka i rodbine iz Tutina i mještana Hadžića. Poštovaoci Sulja odali su posljednju počast čovjeku iz naroda koji je dijelio svima nama empatiju, savjete, podršku i ideje u svim životnim okolnostima.

Iza sebe je ostavio, pored braće i sestara, suprugu, troje djece sa završenom visokom stručnom spremom kao i nekoliko unučadi od kojih će neki uskoro biti inženjer i ljekar.

Lahka ti zemlja bosanska, El-Fatiha.

Hafiz Kurtanović - jedan od pionira obrazovnog i podrška sportskom životu u Tutinu

Hafiz (Adil) Kurtanović rođen je 14. februara 1949. godine u Koniču, opština Tutin. Gimnaziju je završio u Tutinu, a Filozofski fakultet, odsjek za istoriju, u Prištini. Karijeru profesora istorije u tutinskoj gimnaziji započeo je odmah nakon diplomiranja i na toj dužnosti ostao do 1999. godine, kada se s porodicom preselio u Sarajevo. Iste godine počinje raditi kao profesor historije u Srednjoškolskom centru u Hadžićima, gdje je radio sve do penzionisanja 2014 godine.

Hafiz Kurtanović je tokom svog dugogodišnjeg rada u prosvjeti vodio mnoge učenike na brojna školska takmičenja, gdje su, pod njegovim rukovodstvom, osvajali prestižna priznanja. Njegovi učenici takmičili su se na opštinskim, međuopštinskim i republičkim natjecanjima u Srbiji, čime je pokazao ne samo svoju posvećenost obrazovanju, već i sposobnost da prepozna i razvija talente među mladima.

Kroz dugogodišnji rad i nesebičan trud profesora Hafiza Kurtanovića izrasle su mnoge generacije učenika, među kojima danas ima uspješnih profesora, doktora, advokata, inženjera, farmaceuta, ekonomista. Njegovi bivši učenici postižu izvanredne rezultate i uspjehe širom svijeta, noseći sa sobom znanje i podršku koju im je Hafiz, zajedno sa svojim kolegama, prenio.

Kao učenik gimnazije, a kasnije i kao student, bio je istaknuti igrač fudbalskog kluba „Jedinstvo“ iz Tutina. Kao sportski radnik, bio je veliki prijatelj ženskog odbojkaškog kluba „Jedinstvo“ iz Tutina tokom devedesetih godina XX vijeka. Davao je nesebičnu podršku klubu jer je znao koliko mladim sportistkinjama znači podrška ženskom sportu u Sandžaku. Kao čovjek koji je volio sport i živio sportske vrijednosti, nesebično je stajao uz klub i ostavio trajan trag u njegovoj historiji.

Bio je poznat po svojoj dosljednosti i zahtjevnosti, i upravo zbog toga su ga svi poštovali. Njegovi kriteriji uvijek su bili prožeti osjećajem za pravednost i iskrenom brigom, a ono što ga je činilo posebnim bila je spremnost da pomogne svima – učenicima, kolegama, komšijama i prijateljima.

Pored pedagoškog rada, krajem devedesetih godina vodio je i autoškolu kroz koju je prošao veliki broj današnjih vozača, ne samo iz Tutina, već i iz šireg područja. Time je dao nemjerljiv doprinos obrazovanju i osposobljavanju mnogih generacija u oblasti saobraćajne kulture mladih.

Bio je dugogodišnji član Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u Bosni i Hercegovini, kao i zavičajne podružnice Tutin u Sarajevu.

Iza sebe je ostavio suprugu, troje djece i unučad, koja su mu značila smisao i posebnu životnu radost. Svojom podrškom i primjerom usmjerio ih je ka znanju, poštenju i uspjehu – sve troje djece su fakultetski obrazovani i dostojno nastavljaju vrijednosti koje im je prenio. Preminuo je 17. avgusta 2025. godine, nakon kratke bolesti, u Hadžićima, Sarajevo, BiH, gdje je posljednjih 25 godina živio sa svojom porodicom.

Njegovo životno naslijeđe ogleda se u porodici koju je s ljubavlju predvodio, u poslu kojem je bio predan, te u zajednici u kojoj je bio poštovan zbog svojih karakternih osobina. Njegova skromnost, čestitost i dostojanstvenost ostaju duboko urezani u sjećanjima porodice, prijatelja i poznanika. Njegove karakterne osobenosti nastavljaju živjeti kroz uspomene, dobra djela i porodicu.

Lahka ti zemlja bosanska, El-Fatiha ♦

*Narode moj,
Vrijeme je da svedemo račune.*

*Ništa nisi htio znati.
Ni kada se spremalo zlo,
kad su te opasali topovima,
ni onda kad je počelo.
Nisi htio znati.*

*Kad su pjevali ode prošlim klanjima,
govorio si da neće,
da nema nikakvog povoda,
i najveću laž od svih:
Neće svijet dati...*

*A oni nikad nisu prestajali.
Samo su pravili kratke pauze, zatišja,
da sačekaju povoljan vjetar,
i nastave gdje su stali.*

*Narode moj,
Ništa nisi naučio iz prošlosti,
ništa zapamtio.
I što je najgore,
ništa nisi htio znati.*

*Lahko zaboraviš,
i ono što jedva utuviš.
Opraštaš i neoprostivo,
čak i kad niko ne traži oprostaj.
Danas manje znaš no na početku.
Narode moj.*

*Srebrnjupci te vode.
Prodane duše i mediokriteti.
Ništa njima nije sveto
i sve je na prodaju.
A ti ih izabrao,
Ili su se sami izabrali,
jer tebe to nije interesovalo.
Kvari ti rahatluk.*

*Čekaš milostinju,
Čekaš da ti udjele pravdu,
oni što mrze ti Boga,
iako je on i njihov Bog.
Jedan, isti za sve.
Mržnjom otrovan um to ne vidi.*

*Narode moj,
Šutiš dok te čereče i raspinju,
kao Issa-Resuluhu.
Dok ti sjeme zatiru, šutiš.
Čekaš da ti udjele slobodu,
oni što su dozvolili Srebrenicu i Žepu
njihove Zaštićene zone.*

■ Piše:
Ulvija MUŠOVIĆ

NARODE MOJ

*Vjeruješ, poslije Prijedora, Višegrada, Foče,
Rogatice, Bratunca, Vlasenice, Sanskog Mosta,
Poslije Omarske, Kereterma, Tomašice, Ahmića...
Poslije krvave Drine...
Vjeruješ, bila je greška, a ne namjera.
Prihvatiš svaku laž islamofobne Evrope.*

*Kitiš se hiljadugodišnjom istorijom,
a stao si na prvom koraku.
Nećeš da znaš - Sloboda se osvaja.
Niko je nije dobio bez borbe,
I niko je nije sačuvao bez borbe.*

*Misliš, dovoljno je to, što nikom ne činiš zlo,
pa valjda neće ni oni tebi!?*
Naivno.
Da čitaš, da pamtiš, vidio bi. Znao bi.
*Svud oko tebe su znakovi,
tragovi, stratišta, dokazi.*
Jedino ih ti ne vidiš.

*Gazijama ti meću bukagije.
Kaljaju im ime.
Jednače ih sa katilima,
što kolju djete u kolijevci,
što komadaju meite i siluju žene.
Što spaljuju žive ljude.
A ti šutiš.*

*Ko će te braniti sutra?
Ko će povesti borcu.
Ko će biti novi Sefer, Izet, Zajko, Safet,
Zaim, Mehmed, Sakib, ili Talijan...
Ko će dići ljutu Krajinu,
Ako izdaš Atifa?*

*Narode moj,
Vrijeme je da svedemo račune.
Teška i bolna je ova riječ-
Ti ne zaslužiš žrtvu.*

*Ako ti dopre do mozga – zapamti:
Prije konačnog nestanka, bićeš Palestina.
Đeca će ginuti gađajući kamenjem
oklopne transportere i tenkove.
Buntovna i pravdoljubiva je mladost.
Jurišaće golim grudima na bajonete.
Biće glineni golubovi.
Junaci davno izgubljene bitke.*

*A ti ćeš biti kriv, Narode moj. Samo ti.
Šutio si, kad si trebao biti gromoglasan.
Prespavao si vijekove.
Propustio sve vozove.
Narode moj.*

Iz zbirke pripovjedaka „Nevjerstvo“

NEPOŽELJNA DJEVOJKA

Julski, topao dan, koji često znaju da budu takvi na Pešteri, gdje se prostiru polja, ravnice, a hladna nema nadaleko. Tada se najviše rade poljski poslovi. U Pešteri pedesetih godina sve se ručno radilo, ne bijaše ni traktora, ni drugih mašina.

Ljudi ograđivahu svoja imanja starim oruđem, zato im je trebalo puno vremena i radne snage. Svi su upošljeni u porodici. Ljudi, dobronamjerni, pomagahu jedni druge, kako komšije, tako i familije, svi složni, kao rođena braća.

Tog julskog dana, uputio se stari Ćamil, na konja sedlenika, da ode malo do Pešteri, do daidža i da vidi da li treba šta pomoći. Idući Ćamil iz Janče preko Bjelih Voda, Duge Poljane, uputi se ravnicom Pešteri, pored sela, naumio bješe u Rasteniće, odakle mu je majka, da svrati. Ćamil rodom iz Janče, od Dolovaca, oženio se sa Zurifom iz Čebince, od Malicevića, gdje je Ćamilova sestra udata za Redža. Zajedno su odrastali i poznavali se od djetinstva, čuvali zajedno stoku, momkovali. Na kraju Ćamil i Redžo begenisali jedan drugom sestre. Niko nije bio protiv da se Zurifa uda za Ćamila, a Ćamilova sestra za Redža. Redžo svoje sinove i ćerke poženio, a Ćamil je najstarijeg sina oženio i ćerku udao, ostalo mu još Hamda da oženi.

Tog dana, putujući na konju, spazi Ćamil u jednoj livadi gdje se denahu sijena i tovarahu kola volujska sijenom, seosku mobu. Među više djevojaka i momaka, isticao se jedna posebna djevojka.

Visoka, krupna i izrazito vrijedna, bolje radaše i bacaše vilom sijeno od bilo kojeg momka. Učini se Ćamilu, da to dobro ne vidi, pa potjera konja pored livade, da se približi i dobro osmotri. Ćamil

■ Piše: **Mahija DEMIROVIĆ - DOLOVAC**

se bolje poprимаče, da bude siguran, da li je to djevojka, da nije možda snaša, da se ne bi osramotio.

Kad priđe blizu mobe, nazva im selam i upita: „Jeste li se umorili omladino“?

Malo tu promuhabeti sa njima, ali ga sve zanima vrijedna djevojka. Ne može da joj vidi lice, jer su djevojke i žene tih godina bile dobro uvijene, zabrađene bijelom ili šarenom šamijom, samo bi im se oči vidjele, sa namjerom da ne pocrne od jakog sunca. Tad su na cijeni bile djevojke bijeloga lica. Muškarci su nosili čalme na glavi, to su posebni bijeli šalovi, dobro umotani, kako bi štitili glavu ljeti od sunca, a zimi od hladnoće. Muškarci su morali biti prikladno odjeveni, pogotovo ako ima drugih cura ili žena iz sela.

Pošto se Ćamil sa njima poselami, upita: „A ko vam je ova mlada što vam je ovako vrijedna“?

Odgovoriše momci: „To je sestra jednoga od njih, oni su komšije tvome dai-

džicu“. Djevojka plaha, kršna, vrijedna, a kako ne bi i bila, izgleda kao planina.

Napravi Ćamil tu još muhabeta, pa riješi da ide dalje zašta je i pošao, lakše mu bi što je djevojka koja mu se baš svidjela, dovdali, po njegovom meraku. Kada je stigao do daidžića, uđe u kuću, uz kahvu i muhabet, podne prevali. Žene nešto po kući spremaju, izum traži da krene.

Na to će daidžić: „Nećeš Boga mi, nego da ručamo i večeramo, žene već spremaju pitu i da konačimo, da se bratski ispričamo“.

Ne treba Ćamila mnogo moliti, pristaje on da ostane. Postavi se ručak, pita na domaće maslo, sva se okreće po tepsiji, a kisjelo mlijeko dobro, da ga možeš sjeći nožem.

Pošto ručaje, Ćamil se obrati najstarijem: „Hajde da ja i ti malo prošetamo, hoću s tobom nešto nasamo da popričam“.

Izadoše zajedno da obidu imanje i stoku. Polako uz muhabet, Ćamil iskoristi priliku da kaže: „Slušaj, danas kad sam k tebi dolazio, spazih jednu grupu mladih, radahu na jednoj mobi i tu ti begenisah jednu djevojku, za moga Hamda. Bješe bogami plaha, kršna, lice joj ne vidoh, zabrađena šamijom. Rekoše mi da je ćerka tvoga komšije, pa da te pitam, kakva je i da se nije nekom obećala, prosio bih je za moga Hamda“.

„E vala Ćamile, djevojka je to što vidiš na oči, a iz dobre je porodice. Ako je ti begenišeš, večeras, kad joj babo dođe iz Tutina, otići ćemo da je prosimo. Ja kad mu kažem, šta smo ja i ti, tu nema druge, samo da je da za tvoga Hamda, još u Župu. No, moj Ćamile, da li će je Hamdo begenisati, da ne bude poslije neki problem, ja ti brate, ne bih medeta imao više ovdje, da uzmem djevojku na vrat“.

„Jok, reče Ćamil, ja što kažem to je zakon, da je ćorava u jedno oko, ne bi mi Hamdo maskario“. Ćamil, ne sluteći šta ga čeka, koji problemi i razočarenja će doživjeti, saglasan je.

Poslije večere, uputiše se kod komšije da prose djevojku, pri-miše ih kako dolikuje.

Poslije ispijene kahve, Ćamil prozbori: „Pitaj me što sam došao, kojim poslom“.

„Pa bujrum, ispričaj ti meni, kojim dobrom“.

Poče Ćamil da priča, kako je danas, prolazeći peštarskim rav-nicama, spazio vrijednu djevojku, rekoše mi da je tvoja.

„Ja imam sina za ženidbu, pa mislim da bi bili jedno za drugo, ako ti nemaš ništa protiv“.

Otac djevojke: „Bogami ni ja nemam ništa protiv, pošto si ti brat mojim komšijama, Batkićima, ja ti je sigurno dajem, jer zna-jući njih, ne bi oni mene izgorijeli“.

Povika jednu od snaha: „Deder pitaj Hasimu, da li je sa-glasna da je damo za Ćamilovog sina u Župi ispod Duge Poljane. Čuo sam da su dobri ljudi Dolovci“.

Ode snaha pitat Hasimu. Hasima: „Ja kako babo kaže“. Vрати se snaha i kaza svekru. Kad to ču otac djevojke, zavika: „Ustaj da se izljubimo, od danas smo prijatelji“! Uslijedi čestitanje, da-vanje šerbeta i slatke kahve.

Ćamilu malo neprijatno, nije ništa ponio, jer sve onako izu-baha bi. Ćamilov daidžić, otvori kanat na prozor i zapuca iz piš-tolja, te se oglasi da se Hasima isprosila. Počeše muhabet, šta će i kako će, u vezi svadbe.

Otac djevojke: „Za to, lako ćemo, sjutra kad kreneš kući, dje-vojka će te čekati spremna da je povedeš“.

Ćamil sav srećan, ne može da čeka sabah da dođe, da ustane i krene. Ne daju mu rođaci bez kahve i doručka, ipak je to dug put. Poslije doručka, ode Ćamil po djevojku, ona spremna bješe sa jednom bošćom, nešto za prvu pomoć što joj treba. Smjestiše sve to u bisage, popeše se na konja i uputiše prostranim ravni-cama Pešteri prema Bijelim Vodama.

Ćamil stiže kući još zadana. Ukućani ga dočekaše začuđeno, vidjevši djevojku zabrađenu, ni na kraj pameti im nije, da je to djevojka za Hamda.

Ćamil povika: „Što me gledate tako čudno, umjesto da mi pomognete i dočekate snahu koju sam doveo za Hamda“?

Pritrča Zurifa i starija snaha Najma, što su pogledali dje-vojku, znali su da se neće Hamdu svidjet.

No misleći, možda im je sudbina, uvedoše mladu u kuću, sve po običaju bošnjačkom. Hamdo ne bješe tu, negdje sa rođacima otišao. Svi očekuju sa strepnjom kad dođe, šta će biti. Po reakciji cure, vidi se, sviđa joj se, ukućani ljubazni prema njoj. Djevojka se ponudi da im pomogne oko kućnih poslova, što svi jedno-glasno odbiše: „Biće vremena, nego se ti odmori, ovo je tvoja kuća od večeras i sve što ti treba ti samo kaži“.

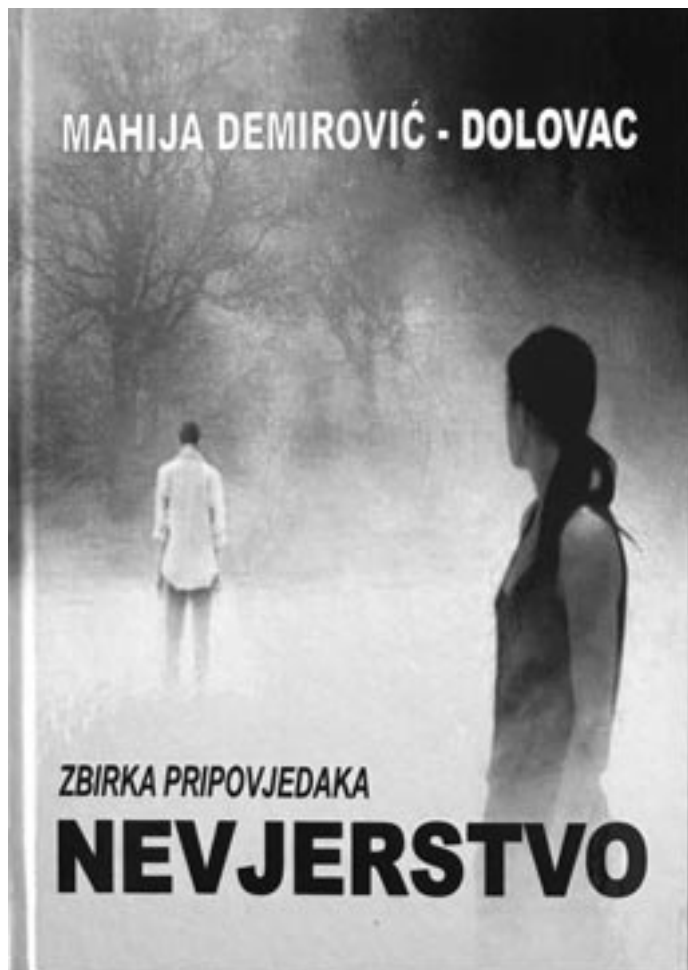
Najstariji sin Ćamilov, Fehim, obrati se ocu: „Babo, sa kojom pameću dovede ovu djevojku, ti znaš da se Hamdu neće svidjeti, a drugo Hamdo se dopisuje i gleda sa jednom djevojkom isto sa Pešteri“?

Na to će Ćamil njemu: „Ja sam glava kuće i ovdje biće onako kako ja hoću“.

„Dobro, no se bojim da ne bude problema“, tim riječima završi Fehim priču. Pred večeru, neko zalupa na vratima, otvori snaha Najma vrata, kad ono Hamdo.

Najma će ti njemu: „Gdje si do sada, imaš gosta a tebe nema“?

„Koji gost“, zapita Hamdo. A ona će na to: „Hajde uđi da

vidiš“. Hamdo uide, ugleda kršnu djevojku, učini mu se kao pla-nina. Djevojka ustade, tako je to kod Bošnjaka, kad stariji ulaze, dolazeći s puta, mlađi moraju da ustanu. Hamdo, ne sluteći ko je, misli da je neka rođaka iz daleka i ne obraća pažnju na nju.

Ćamil, priđe bliže Hamdu i kaza mu: „Sine, to je tvoja bu-duća žena, ja sam je danas doveo za tebe“.

Hamdo: „Mene nećeš ovako da ženiš, ja nijesam bogalj i znam koga i kad ću da se ženim“.

Hamdo izlazi iz kuće, govoreći porodici, posebno Zurifi: „Dok je ona u ovoj kući, ja doći neću, samo da znate, nemoj da me tražite“, zatvori vrata za sobom.

Upiti se Hamdo za Dugu Poljanu, tu je imao halu (tetku po ocu), sa kojom se mnogo slagao. Pošto kasno u noć stiže u Dugu Poljanu, zakuca na vrata, hala Ehlja otvori mu vrata, začudi se.

Pita ga: „Dijete drago, da nije šta bilo u Janču“?

Hamdo: „Moja halo, samo da udjem, pa ću ti sve do tančina ispričati“.

Kad je Hamdo uzeo malo vazduha, ispriča sve što mu se danas desilo i da nema namjeru da se vraća u Janču, sve dok je ta djevojka u kući.

Ehlja: „Bogami ćete imati problema, neće se to tako lako za-vršiti, vi ne znate ko su Pešterci, nije smio Ćamil tako nešto da uradi“.

Hamdo će na to: „Kako je god doveo, tako nek je vrati kako mu glava zna“.

Hamdo osta duže u Dugoj Poljani. U Janči se čulo da su doveli djevojku Hamdu, počeli iz sela da dolaze na slatko. Čamil i Zurifa ne znaju šta da kažu od živoga srama.

Prođe nedelja dana, poročuju Hamdu da se vrati, ali on neće ni za živu glavu.

Dovedena djevojka, zahtijeva da Čamil učini haber njenima i da dođu da je uzmu. Čamilu ne bi druge, poruči ocu njenom i malo mu nagovijesti o čemu se radi.

Odgovor dobi: „U današnji dan me eto, ako Bog da, u Janču, ako budem živ! Ja sam Čamilu dao djevojku, jer sam mu vjerovao i to sam ga opomenuo, nego raspravićemo mi to“.

Porodica Dolovac se zabrinula, nije im svejedno, poručiše i Hamdu da dođe na raspravu. Čamil pozva braću i bratučede da dođu toga dana i ako imaju išta od oružja da ponesu. Čalmaši, kako su nazivali Pešterce, neće doći praznih ruku. Tog jutra malo se bješe vrijeme promijenilo, one vrućine splahle.

Atmosfera u kući napeta, svako gleda svoga posla, jer bi bila dovoljna samo jedna nakaradna riječ i izbio bi hršum među robljem. Svako se čuvao da ne doliva ulje na vatru.

Ljudi bi zapalili po koju cigaru i sa

rodno, što od sunca. Na njihovim licima vidi se mukotrpan rad, lica naborana od sunca, snijega i vjetra pa izgledaju još strašniji.

Poređaše se Dolovci da ih sretnu, Pešterci nazvaše selam, Dolovci prihvatise i jedva pružaju ruku jedni drugima.

„Bujrum te u kuću“, povika Čamil. Udoše njih deset, kao od brda odvaljeni, žene odmah pristaviše kahvu.

Prozbori amidža od djevojke: „Da ne bismo gubili vrijeme, pređimo na stvar, da vidimo šta je problem. Nadamo se da je taj naš zet došao“. „Jeste, reče Čamil, no ne znam šta da kažem“.

Na to će otac djevojke: „Imaš, itekako, rekoh li ja tebi ono veče da treba da vidiš sa sinom“.

Atmosfera se zateže, tonovi se pojačaje i to prijeteći.

Otac djevojke progovori: „Nije ona drvo bez korijena, da joj se takva falinka, ni kriva, ni dužna pripisuje. Još samo nešto da ti kažem, ako bude momak spavao sa njom, biće svašta. Ona će ostati ovdje i tu da joj bude grob, ili će biti mrtvih glava“!

Kako je to rekao, ustao je na noge sa mindera, u vrh sobe i uhvati se za levor, u to svi poskakaše na noge.

„Je li s tobom sve u redu, jesi li noćila sa Hamdom“?

Ona kao iz topa: „Ja jok vala, ja svo vrijeme spavam sa njegovom sestrom, njega sam samo deset minuta vidjela, ja sam ko' što sam i bila“!

„E sad dovedite Hamda, da vidimo šta je problem“, traži otac djevojke.

Uđe Hamdo, nazva selam, dok oni zavikaše: „Od tebe ne primamo selam, nego ti nama kaži, šta je problem pa si otišao od kuće, a mi ti dali ovakvu djevojku“?

Hamdo će na to: „Meni je nijeste dali, to pod jedan, a pod dva, ona se meni ne sviđa, to je to“.

Djevojka će: „Bog te nagrdio, ko' da si mi ti bolji“!

Hamdo: „Bolji, ne bolji, ti mi se ne sviđaš“!

Ne smije Hamdo da kaže da on ima djevojku, koju će ženiti. Povika njen babo: „Ustajte, idemo, ti spakuj svoje prnje i na konja“!

Ona zavika: „Stvari su spakovane“!

Jurnuše svi istovremeno iz sobe, uspeše se na konje, uzeše djevojku i ne poselamiše se, odjuriše niz sokak.

Čalmaši, Pešterci otidoše za Pešter. Župljanima pade kamen sa srca, plaho su se bili uplašili. Kad se sve to završi, popiše na miru kahvu i po prvi put bi finog muhabeta među njima.

Hamdo saopšti svima: „Da ima djevojku, isto Pešterku iz Braćaka, Aišu Čosovku, Rustemovu i da hoće njome da se ženi“.

Otidoše prosci i isprosiše lijepu Aišu. Svadba je bila veličanstvena, igralo se, pjevalo, dva dana i dvije noći.

Mlada lijepa kao ruža u bašti, blista u masi naroda, da ništa ljepše ne vidiš. Zaigraše mladenci, zanesošše sve svadbare lijepom igrom. Zadugo se pričalo o toj veličanstvenoj, masovnoj svadbi, o mladencima u Župi, gdje im nije bilo premca.

Zasijala je njihova ljubav, sreća ih pratila, živjeli skladno u slozi, sve do kraja njihovog života.

Mladi su proveli lijep život, neizmerno srećni, zadovoljni, ostarali zajedno uz dva sina, Rama i Hida i uz unuke koje su posebno voljeli.

Aiša je preselila na Ahiret u šezdeset i trećoj godini, a Hamdo je dočekao duboku starost, preselio u osamdeset i osmoj godini života ♦

nestrpljenjem očekuju, ne baš povoljne goste. Negdje oko podne, zavika neko: „Evo dolaze, Boga mi ih ima dosta“.

Pojaviše se uz vijugavi put, kao zmija šarka, na konjima sedlenicima, opasali čalme oko glave, a za pojas svi zapeli pištolje, osukanih brkova, tamnoputi što pri-

„Ne, nije!“, povika Čamil.

Otac: „Ja tebi ništa više ne vjerujem, uvedite mi kćer, nju da pitam, pa ću onda donijeti odluku, šta ćemo dalje raditi“!

Svekrva uvede djevojku, a sve druge žene, slušaju oko vrata šta će da bude. Ona tužna i sramota je šta da kaže. Pita je brat:

Izbor iz četvrte zbirke pjesama "Amanet majke"

- Reho Ramčilović -

Amanet majke

Uoči čestite večeri, majka preselila,
dušu ispustila, amanet mi ostavila.
Sine, slušaj dobro što ću ti reći,
ako me poslušaj, živjećeš u sreći.

Budi dobar, pazi sestre i braću,
a ja dugo s vama živjeti neću.
Ti, umjesto mene o njima brini,
amanet ti posljednji majka čini.

Katkad izuči Ja'sin za dušu moju,
sjeti se da si imao majku svoju.
Majka se s tobom ponosila,
najviše sam te djetetom gotivila.

Zapamti, sine, srce moje drago,
djeca, braća i sestre su blago.
Bez oca si dosta rano ostao,
mene si slušao, savjete primao.

Dok je majci, Bog dušu uzimao,
amanet od nje k srcu sam primao.
Majko, oče, u dženetu se sastali,
doviću za duše vaše, to ste zaslužili.

Petnjica

Petnjica je divan, mali grad,
njemu se vraćam uvijek rad.
Ne bih ga zamijenio, nema para,
ljepši je i od Novog Pazara.

Petnjica je centar Gornjeg Bihora,
ponos Bihoraca, voljet se mora.
Petnjicu krase ulice, i visoke zgrade,
rijeka Popča, volim te grade.

U centru je i viševjekovna džamija,
vitkim minaretom, sve je nadvisila.
Sa minareta redovno čuju se ezani,
pozivajući da se u ibadetu provode dani.

Petnjico, imaš ponosne ljude, omladinu,
koji čuvaju tradiciju i tvoju istoriju.
Grade divni, okružen si lijepim pejzažima,
Petnjico ljepotice, svima si u srcima

Mukla noć

Mukla noć pokrila moje selo,
ni zvijezde, ni Mjeseca nema.
Meni prija, nema mi drijema,
valjda, srce je tako željel.

Tu tišinu, mukle noći sela,
poremeti neki zvuk od Vrela.
Lavež zalutalog nečijeg kera,
žubor rijeke i potoka Vrela.

Bdim, uživam u mukloj noći,
nadajući se da će ona doći.
Svaki mi je šum poznat, drag,
u srcu mi ostao neki vrag.

U toj mukloj noći, osjećaš moć,
i samo čekaš bljesak, ona će doć.
Ja se pitam, dal' će jednom proć,
i ako mi prija ova mukla noć.

AMANET MAJKE

Reha Ramčilovića

-recenzija-

Imao sam čast i zadovoljstvo da lektorišem novu knjigu, zbirku poezije, književnika, pjesnika, profesora maternjeg jezika i književnosti, Reha Ramčilovića, te da istu predstavim čitaocima, ljubiteljima pisane riječi. Reho je poznati pisac izrazitog talenta, književnog znanja i širokog spektra tema i sadržaja u kojima su mnoge književne vrste, oblici, forme, stilske figure.

Knjiga AMANET MAJKE, osma je po redu zbirka pjesama raznih tema i formi, od patriotske do opisne i poezije za djecu, mada je teško razvrstati pjesme po formama i temama, jer se slični sadržaji nalaze u jednim i u drugim.

Srž knjige čine *pjesme o porodici*. Porodica je osnovna ćelija društva, čovjeku smisao života, majka najveća svetinja. Reho ima veliku i srećnu, voljenu, zdravu porodicu, od roditelja koje je mnogo volio, do braće i sestara, supruge, svoje djece i brojne unučadi. O njima on i najljepše pjesme piše. Majka, naravno i otac, roditelji, najveći su prijatelji svojoj djeci. To čini djecu srećnom i boljom, da ljepše rastu, da usvajaju vrijednosti porodice, znanje, običaje, ljubav.

Pjesma „Amanet majke“ je snažna poruka svom djetetu. Tako je lijepo napisana, puna ljubavi, pažnje, nježnosti, zahvalnosti i poštovanja sa obje strane:

„Budi dobar, pazi sestre i braću, a ja dugo s vama živjeti neću, ti umjesto mene o njima brini, amanet ti posljednji majka čini...”

Dok je majci Bog dušu uzimao, amanet od nje k srcu sam primao. Majko, oče, u dženetu se sastali, doviću za duše vaše, to ste zaslužili“.

Reho je srećan i ostvaren porodični čovjek. To govore pjesme: Unuk Emir, Ema, Porodica, Majka, Majčina ljubav, Srećan čovjek. U pjesmi „Porodica“, Reho s puno ljubavi kaže da je radostan, ponosan i srećan jer ima sinove i kćer, unučad, braću i sestre:

„Najveća je sreća zdrava, divna porodica, još kad su dom napunila brojna djeca, ja sve to imam, srećan sam zaista, u srcu i duši toplina mi blista“.

U pjesmi „Srećan čovjek“, on posebnu pažnju i ljubav posvećuje svojoj supruzi sa kojom je ostvario snove i osnovao

zajedno ćemo polako stariti, ništa nas ne može razdvojiti“.

Slijede *patriotske, rodoljubive, zavičajne pjesme* u kojima je Reho pokazao posebnu pažnju i veliku ljubav, zahvalnost za sve što zavičaj i domovina omogućuje čovjeku za uspješan i radostan život i rad. Reho je jedan od rijetkih intelektualaca, umjetnika, stvaralaca, koji je cijeli život i rad proveo i poklonio svom zavičaju, Lagatoru i Petnjici, svojoj Crnoj Gori. On je svoj zavičaj i domovinu tako lijepo i sa puno ljubavi opjevao i sačuvao od zaborava. To su pjesme: Lagatore, divno selo, Petnjica, Zavičaj, Sandžak, Kućo moja, Podgorice, grade moj, i mnoge druge.

Koliko je ljubavi iz srca i duše poklonjeno svom rodnom selu kažu nam stihovi pjesme „Lagatore, divno selo“:

Svud sam bio, svuda po svijetu išao, ali sam se rado svome selu vraćao, družio se s Popčom, životu se radovao, ostajem tu, dok ne budem Bogu otišao“.

Isto tako, puna je ljubavi i pjesma „Podgorice, grade moj“:

„Podgorice, impresivni grade moj, puno te volim, za te daću život svoj, poglela si na prekrasnim obalama Morače, te zanosne rijeke gdje s ljubavlju život teče“.

Reho je nekoliko lijepih pjesama posvetio i Pešteru, Novom Pazaru, Delimeđu, jer ga za njih vezuju značajni događaji, rad, susreti i ljubavi.

Ljubavna poezija je u velikoj mjeri zastupljena u ovoj Rehovoj knjizi. O ljubavi su pisali svi pjesnici, književnici, umjetnici. Svi pišu i danas. Ljubavne pjesme su i najljepše pjesme. Svi ih volimo čitati i u njima nalaziti dio sebe. Ljubav je za Reha konstanta, nešto što ima stalnu i visoku vrijednost. Ljubav je najljepše, najdublje i najjače osjećanje koje čovjek ima, osnova života. Iz nje nastaje sve, i život i svijet. Brojne su ljubavne pjesme u ovoj knjizi. Uglavnom su to uspomene iz mladih dana, pune lijepih i nezaboravnih susreta, ali i rastanaka, neostvarenih želja. Život spaja i razdvaja. Takve ljubavi se i najduže pamte. Evo nekih naslova: Putuje draga, Ruža, Zaklehe se, Ukrštenica, Jesenje kiše, Haber, Suze, Rastanak, Ovo večer, Sreće mi naše, Pismo, Duša, Mukla noć...

U pjesmi „Vijenac“, Reho veze lijepe ljubavne stihove:

„Da te volim, znaš svakako, da mi brane ne mogu nikako, da te volim i da ti se nadam, duša te hoće, tebi pripadam.“

U svakom stihu dušu blažim, ime ti vezem, pjesmom te tražim, kao djevojka šareni vijenac svoj za dragog, za njihov vječni spokoj“.

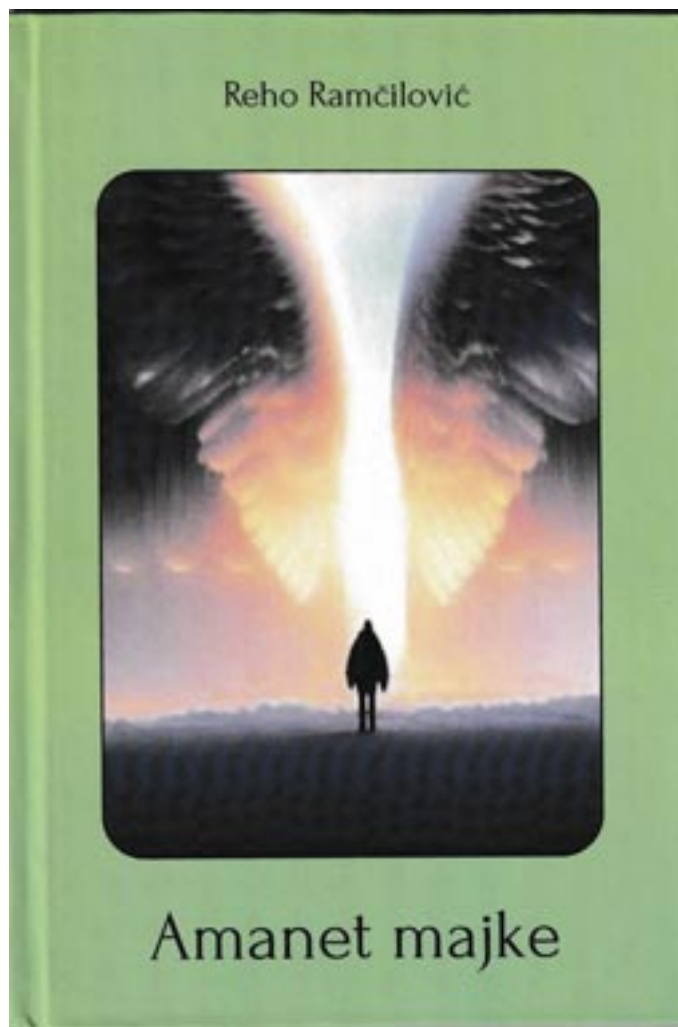
U pjesmi „Putuje draga“, on naslućuje da se u ljubavi nešto mijenja, ali se i nada da istoj nema kraja:

„Budim se, duša me boli, putuje draga koja me voli, putuje, nestaje iz vidika tog i suza poteče iz oka mog...“

Putuj, draga, i ne okreći glavu, u tebi sam pronašao ljubav pravu, Bog će dati da mi se opet vratiš i da ću se tebi ubrzo radovati“.

Pjesma „Ukrštenica“ je puna ljubavi, ali provijava i žal što ljubav nije ostvarena. Tako je to u životu. Ljubavi i život su zajedno. To je ono što imamo sa nama, u nama, u svakom dijelu srca, duše, tijela. Ostvarena ili ne, ljubav se ne zaboravlja:

„Dok ti stihove i pjesme pišem, dušu bih moju u tvoju pretočio da ti dokažem koliko te volim i da te nijesam zaboravljao.“

porodicu punu djece i unučadi:

„Srećan sam čovjek, to znaju i drugi, imam divnu porodicu, zavidje mi mnogi, uz mene je draga i posebna žena koja me podržava svakog trena.“

Ljubavlju nas griju tri uzorna sina i ćerka mezimica, svima ponosnica, oni su nam napunili unučadima kuću, ta krasna, mlada bića, donijela sreću“.

Pjesma „Voljena“ je sam vrh ljubavi, koju, takođe, posvećuje svojoj voljenoj supruzi:

„Ta je žena meni draga, voljena, ona je fina, nježna, posebna, ja je volim, puno joj se divim, zahvalan Bogu što sa njom živim.“

Nadam se da će tako biti, do smrti se nećemo rastaviti,

Bila si izgubljena godinama, a ljubav je tinjala po uspomenama, moja ukrštenice neriješena, ljubavi slatka, rano izgubljena“.

Kad se čitaju Rehove ljubavne pjesme, stvori se utisak da su djevojke iz mladosti bile i ostale njegova vječna ljubav, uspomena i čežnja. Vjerovatno je obostrano, jer u životu tako bude kada se sretnu srodne duše.

U knjizi su zastupljene i **socijalne, duhovne, običajne, misaono refleksivne pjesme**. To su: Glasam za mir, Nek mir zavlada, Šehidi Petnjice, Ocu dovim, Bajramska radost, Kurban Bajram, Babo preseli, Pečalbari, Zavičaju, Kućo moja, Mladost. Za mnoge koji su davno otišli u tuđinu, daleko od zavičaja i domovine da tamo rade, ne znajući kako je to, i kolika će ih čežnja i nostalgija za zavičajem pratiti, Reho je ispjevao dirljive pjesme Pečalbari, Zavičaju, Kućo moja. U pjesmi „Kućo moja“, pjesnik Reho iskazuje ljubav i nostalgiju:

„Kućo draga, topli dome moj, s tvoga praga slušao sam ptičiji poj, divio se cvjetnim, mirisnim livadama, umivao se bistrim, pitkim vodama.“

Kućo draga, puno si mi oronula, duša me za tobom jako zaboljela, vraćam se tebi da duši bol ublažim, da srcu olakšam, da se slatko naspavam“.

On posebno naglašava potrebu čovjeka i svijeta da mir i sloboda u svijetu vlada, u pjesmama Glasam za mir, Nek mir zavlada. Reho je lijepo opisao vjerske praznike, Bajrame, tradiciju, stub religije islama, obilježje duhovnosti i poštovanja Stvoritelja, ali i prirodnih darova, u pjesmama Ocu dovim, Bajramska radost, Kurban Bajram, Babo preseli.

Pjesnik Reho, stvara veoma lijepe **opisne pjesme**, pjesme koje su za odrasle i za mališane u školskim klupama, impresivne u opisima ljepote prirode, godišnjih doba, te itekako zaslužuju da, kao primjeri, budu u Nastavnom planu i programu maternjeg jezika. To su pjesme:

„Proljeće“: „Po baštama cvijeće je šareno, poslije zime sve je izbojeno, stižu ljepši, topli, dani nama, biće igre, proljeće je s nama“;

„Ljeto“: „Ptice pjevaju svoje zanosne pjesme, i laste se čuju, te

razmažene dame, rijeke bistre svome ušću žure, sunce ih zlati, čudi se, zašto jure“;

„Proplanci moga sela“: „Nema dana da njima ne prođem, tu sam rođen, njima uvijek dođem, ne kajem se, nije mi ni žao, proplancima sela ja sam se predao“.

„Zimsko jutro“: „Sivo, zimsko jutro svanulo, sve je tiho, pospano, usnulo, po neka pahulja samo zaleluja, na zamrzlom prozoru zasijala“; Najavilo se proljeće, Bihorska jesen, Pahulje bijele.

Da je Reho već zreli i prepoznatljivi pjesnik, liričar, pokazuju i njegove pjesme o pjesnicima i poeziji: Pjesnici, O, pjesme, Zbogom pjesme. U pjesmi „Pjesnici“: *„Pjesnici se po stihu i duši poznaju, oni najbolje sreću i ljubav prepoznaju, oni sve to stihom toplo iskazuju, time se ponose, bolne duše umiruju“.* Književnost, poezija, kultura, je alfa i omega njegovog stvaralaštva i rada uopšte. Koliko je Reho pravi pjesnik, koliko on voli književnost, poeziju, svoje pjesme, svjedoči nam cijela pjesma „Zbogom pjesme“, koja je kruna na kraju ove zbirke. On se pjesmama obraća kao živim bićima, toliko jako i sa puno ljubavi kao svojoj djeci:

„Pjesme mile, srcem vas toplo volim, samo vas još za života moga molim da i poslije mene dugo živite, ljubitelje knjige, poezije, da veselite.“

„Život prolazi, uskoro ostajete bez mene, a vi, budite vječne, moje drage uspomene, grlim vas srcem mojim kao djecu svoju, doživljam vas kao iskrenu ljubav moju“.

Jednu knjigu, njen sadržaj, posebno poeziju, ne možemo dovoljno predstaviti. Svaka pjesma, svaki stih, znače stranice, priče, romane. Reho piše iz duše i srca. To se osjeća u energiji i radosti koja se izliva iz njegovih stihova. Njegovo stvaralaštvo je sveobuhvatni pogled na život, prirodu, ljude, kosmos, ono proširuje i produljuje znanje čitalaca, otvara i uljepšava njihova osjećanja. Srdačne čestitke autoru, Rehu Ramčiloviću, za knjigu „Amanet majke“, kao i za prethodne knjige koje su značajno književno blago ♦

Mr. Avdulah Ramčilović

■ Piše: Akademik Dr. Šefket KRCIĆ

Za „FP“ i čitatelje revije Damar (Sarajevo), prenosim akcente iz podužeg pisma, gospodina Hafiza E. Ljaljića iz Njemačke (rodomiz-Plava), koje je temelj Elaborata za konstrukciju pruge za istaliranje tanke tramvajske pruge u predivnoj Plavsko-gusinjskoj dolini od Čakora do Vrmoše i od Visitora do Kofiljače.

Bila bi to turistička i ekološka atrakcija kakvu civilizirani svijet još ne zna, a vješto je skrivana od surovih karadačkih vlasti, kako bi forsirali trećerazredne destinacije kao što su: Budva, Kolašin i Žabljak, a ova mjesta nemaju turističke kapacitete i vrijednosti kao što ima Plavsko-gusinjski kraj.

Cilj ove epohalne inicijative jeste smanjenje zagađenosti od sve većeg broja automobila. Tim činom bi se pokrenule brojne investicije za razvoj turističkih kapaciteta i zapošljavanja.

Svima je vidljivo da se kroz Plav i Gusinje pješke ne može proći. Jer, ti-

INICIJATIVA ISELJENIKA
HAFIZA E. LJALJIĆA U NJEMAČKOJ

IZGRADNJA TRAMVAJSKE PRUGE U PLAVSKO-GUSINJSKOM KRAJU

jesne ulice, mahale i splavi su zatrpani brojnim automobilima, koji se raznim kanalima uvoze iz inozemstva, kojima se ugrožava ekološki ambijent ovog prekrasnog kraja.

Zato, izgradnjom tramvajske pruge bi se mnogo uštedjelo, zatim zaposlilo preko 200 djelatnika iz Plava i Gusinja i time bi se spriječilo iseljavanje mladih iz ova dva grada ispod prkosnih i tajanstvenih Prokletija, istakao je gospodin Hafiz E. Ljaljić na konferenciji za medije u Plavu.

Tim činom je upoznao i pozvao sve zainteresirane subjekte, domaće i strane investitore, preko stručnih institucija, Univerziteta, Vlade i Akademije, da se uključe u ovaj kreativan i respektabilan projekat i dodao, da brojna dijaspora i emigracija iz ovih krajeva, bi svesvrno pomogla da se izgradi tramvajska pruga oko Plavskog jezera, od Limskog mosta preko, Brezovejica i Martinovića, do Gusinja i Ali-pašinih izvora i oko Jezera u krugu, od Vruje, preko Kruševa i Vojnog sela do Plava.

Stoga, sa velikom ozbiljnošću pozivamo lokalne samouprave u Plavu i

Gusinju, da se late konkretne realizacije ovog projekta i implementacije ove sjajne i dugo čekane inicijative. Bio bi to najljepši kolektivni hajrat svom zaštićenju. Naglašava se u ovom senzacionalnom projektu ekonomska i turistička opravdanost ovog projekta, za investitora bi to bila podsticajna mjera da se predvidi za početak dva vagona tramvaja. To bi bila prilika da đaci i studenti obidu na miru jedno od najljepših predjela Europe, sasvim povoljno i atraktivna vožnja. Tako da se podstakne seoski i planinski turizam u ovom kraju prelijepih pejzaža na destinaciji Nacionalni park Prokletije, gdje će uskoro biti otvorena dva hotela- „Plavsko jezero“ i u toku je izgradnja velikog hotela „Visitor“ na drugoj obali prelijepih jezera u plavsko-gusinjskom kraju. O svemu ovome, zaključio je H. Ljaljić, treba organizirati MEĐUNARODNI znanstvenis kup, kako bi se što prije donio Strateški plan razvoja ove dvije Općine. Tako nešto bi odmah počeli da rade Nijemci posebno Švicarci i Slovenci. Nadamo se, da će o ovom inicijativi uskoro na miru razgovarati i

Vlada Crne Gore.

Prema našim saznanjima, tim entuzijasta iz dijaspor, iseljenika i emigracije će donijeti proračun Budžeta za ovaj epohalni projekat i upoznati domaće i inostrane investitore, koji bi mogli pokrenuti i pakovanje i izvoz visoko kvalitetne pijaće vode.

Trebamo biti inspirativni i realni u očekivanjima. Podsjetimo, usku mini prugu je svojevremeno imala državna firma ŠIK „Bor“ u Plavu za prevoz daske i pilototine. Ovaj tramvajski prevoz bi se kretao maksimalno do 50 km/h, što bi bilo atraktivno u dužini kruženja s jedne i druge strane jezera oko 22 km u oba pravca.

Obično ljudi sa raznih strana komentiraju ovu inicijativu.

Veoma simpatična zamisao. Međutim treba dati neku barem aproksimativnu cijenu realizacije jednog takvog projekta da bi zamisao uopšte bila ozbiljno shvaćena. To sigurno nisu male pare i bez pomoći države tako našto bi se teško moglo realizirati. Takođe pos-

tavlja se pitanje isplativosti i mogućeg budućeg samofinansiranja projekta.

Ovo je još jedan konstruktivan prijedlog za strateški razvoj plavsko-gusinjskog kraja, kako bi se unaprijedila kultura življenja i poboljšala infrastruktura lijepih gradova ispod Prokletija.

Da bi elaborirali ovaj POVIJESNI PROJEKAT SUDBONOSAN ZA RAZVOJ TURIZMA I EKONOMIJE, potrebno je da se država uključi, preko lokalnih samouprava i Vlade. Jasno, Plavsko-gusinjski kraj treba da bude centralni dio za razvoj ljetnjeg i zimskog planinskog turizma u Crnoj Gori i Regionu ♦

ESEJ

ŠTAFETA, simbol Dana mladosti

Kultura sjećanja se teško uklapa u savremene tokove, njegove nove običajnosti i folklorne vrijednosti, posebno ako se radi o naslijeđu iz vremena Jugoslavije. Ti prenosivi društveni obrasci, koji su nekada bili noseći dijelovi cjeline i poretka stvari, sada govore jezikom prevaziđenosti.

Svako ima pravo na svoj emocionalni doživljaj i sjećanje, pa zašto bi u tome običaji i navike bili izuzeci. Mnogi svjedoci istorije, s puno kontraverzi, govore i pišu o svom vremenu, a da nisu u potpunosti svjesni istorijskog značaja u kome su živjeli. Štaviše, i duh koji bi otkrio istinu nestaje, ostavljajući nam razne dileme i nedoumicu, jer silom se prošlost ne može natjerati da progovori. U dijalogu sa prošlošću, svako uspostavlja poseban, lični odnos, a kultura sjećanja je samo jedna dimenzija sadašnjosti.

Prije nekoliko decenija, što je za istorijsko pamćenje beznačajan period, društveni i sociokulturni kontekst bio je sasvim drugačiji. Živjelo se, kako mnogi iz tog vremena smatraju, sa više bliskosti i intimnosti, otmjeno, lagano, dostojanstveno. Ljudi su umjeli da vole, znali su da brinu o drugima oko sebe, sa bogatijim socijalnim životom. Bilo bi pretenciozno nabrajati sve razlike sadašnjosti i bliske prošlosti, a još manje očekivati neočekivani konsenzus za kompromis potvrde ove teze. U pokušaju da se sagledaju lijepe i ružne strane jugoslovenske stvarnosti, djetinjstva, mladosti i načina života, nužno je poći od činjenice da moj intimni doživljaj i odnos prema tom vremenu u cjelini ne polaže pravo na objektivnost i isključivost, niti na želju da se negiraju tuđa mišljenja. Štaviše, i vrijeme, a ne

■ **Ramiz HADŽIBEGOVIĆ**

samo ljudi, umije da se duboko srodi sa svojim zabludama ili istinama, jer činjenice koje ne ulaze u istoriju često su presudne. Sociokulturološka tumačenja, ako uopšte drže do sebe, ne polažu pravo na konačnu izvedenost. Na to pravo ne polažu ni knjige, koje interpretiraju to vrijeme i nastoje da tumače neke istorijske istine. Sve ovo zahtijeva širinu i najveću moguću analizu i određenost.

Ovo je priča o jednom društvenom fenomenu, neobičnom, ali uzorno dosljednom. Mi, od davnina, volimo ili na to spontano pristajemo da živimo mimo svijeta. Tako se na ovim našim prostorima, bogate šarolikosti i brojne kulturološke osobenosti, spontano pojavio jedan društveni realitet, nepoznat širim evropskim okvirima, koji je dosta dugo egzistirao kao jugoslovenska egzotika neobične filozofije života. Titova štafeta ili, kako je kasnije preimenovana u Štafetu mladosti, generisana političkim odlukama u čast ro-

đendana „najvećeg sina jugoslovenskih naroda i narodnosti“, imala je, navodno, više „promišljenu institucionalnu formu da identifikuje, štiti i unapređuje prava i interese mlade generacije“, a manje izgradnju kulta Titove ličnosti. Ne ulazeći u suštinu ovakvih i sličnih špekulacija o njenoj svrsi, namjeni i funkciji, treba priznati da je štafeta, nošena rukama mladih i obilaskom svih krajeva zemlje, bila simbol zajedništva svih jugoslovenskih građana, ali i simbol odanosti, ljubavi, poštovanja prema ličnosti predsjednika Tita. Ta direktna, međusobna veza naroda i njenog predsjednika, oličena u završnoj predaji glavne štafete na Dan mladosti, nije ništa drugo do priznanje legaliteta autoritarnosti vođe, heroja i uzora, kome je predavana kao rođendanski poklon.

Evo i kratke hronologije na istorijat Titove, odnosno Štafete mladosti. Ritual nošenja štafete osmišljen je 1945. godine. Inicijator je bio Josif Prohaska, profesor fizičkog vaspitanja u kragujevačkoj gimnaziji. Iste godine Narodna omladina Jugoslavije donijela je odluku da se 25. maja, prvi put u slobodi proslavi rođendan Josipa Broza Tita, iako je u matičnim knjigama sedmi maj upisan kao dan njegovog rođenja. Prva štafeta je pošla 5. maja iz Kumrovcu, rodnog Titovog mjesta. U toj manifestaciji učestvovalo je 12.500 omladinaca, koji su, pretrčavši stazu, dugu devet hiljada kilometara, predali Titu prvih devet štafetnih palica. Kasnije, na Titovu inicijativu, 1957. godine, njegov rođendan je nazvan Dan mladosti, a Titova štafeta preimenovana u Štafetu mladosti. Broj štafeta i pređenih kilometara uvećavao se iz godine u godinu, da bi već 1950. godine broj nosilaca bio veći od milion. Sve do 1965. umjesto više glavnih štafeta, koje je u 16 časova primao na stadionu JNA, Titu se uručuje samo jedna glavna, na sletskoj priredbi, sa početkom

u 20 sati. Posljednji put, Titu je uručena štafeta 1979. godine, da bi se poslije njegove smrti, 1980 godine, čekalo čitavih sedam godina na njeno ukidanje. Proslave Dana mladosti nastavljene su sve do 1987. godine, pod parolom „I posle Tita – Tito“. Tada je štafetnu palicu primao predsjednik Saveza socijalističke omladine Jugoslavije. Januara naredne godine, donijeta je odluka da se štafeta i sve prateće manifestacije obustave.

“Uzvik „Za Tita, ura, ura, ura!“ odzvanja stadionom Jugoslovenske narodne armije. Desetine hiljada mladih Jugoslovena kliče sa terena. Hiljade dlanova aplaudiraju sa tribina. Počinje pjesma Druže Tito, mi ti se kunemo, publika je na nogama. Na nogama je i Josip Broz Tito. Redaju se pjesme, mladi plešu na terenu, a zatim utrčava učenica iz Gnjlana, noseći Štafetu mladosti – simbol „bratstva i jedinstva i ljubavi prema drugu Titu“. Tako je izgledala proslava Dana mladosti 1979. godine – posljednja koja je održana za vrijeme Titovog života“, izveštavao je čuveni BBC na srpskom.

Formalni organizator svih manifestacija, oličenih u štafeti i Danu mladosti, bila je omladina Jugoslavije, koja je imala bezrezervnu podršku svih relevantnih institucija, počev od lokalnih do najviših državnih organa vlasti. Stara je istina: kad

god se pojavi nešto novo, samim tim postaje i ljepše, interesantnije, intrigantnije. To životu pridodaje dimenziju jedinstvenosti, smisla, značaja, ostvarenosti. Vođeni željom da krenu u susret nečemu što ih ispunjava, da mijenjaju svoju sudbinu, pomjeraju i ruše granice, a ne samo da tako nešto pasivno očekuju, omladina je prihvatila poziv da, u vrtlogu emocija, svojom aktivnošću organizuje i pokrije sve proslave oko štafete. Bilo je to nesum-

njivo podsticajno, jer su bili vezivno tkivo između stvarnog i izmaštanog, između mogućeg i nemogućeg, a takvi poduhvati, obično, pokrenu dobru energiju, združenu raznolikim senzibilitetima u duhu, tada, avangardnih događanja. U postrevolucionarnom periodu, puni nemira, svjetlosti, radosti, u potrazi za prostorom, za nebom, mjesecinom, za igrom i pjevanjem, druženjem i prijateljstvom svaka njihova manifestacija imala je više lica, a istinsko je samo jedno: lice strasti i ljubavi, gdje se stapaju pogledi i dodiri, kao savršenstvo međuljudske komunikacije.

Pored glavne, postojale su još i lokalne, regionalne, republičke i stalne štafete. Svake godine, glavna štafeta je polazila iz nekog drugog mjesta, koja su baštinila određenu revolucionarnu tradiciju, u skladu sa tadašnjim standardom republičkog ključa. Obilazila je čitavu

zemlju, različitim rutama, a završna, moderna i sažeta gimnastičko sletska manifestacija, sa nekoliko hiljada učesnika, organizovana je na stadionu JNA u Beogradu, pod sloganom: „Mi smo Titovi, Tito je naš“. Doček savezne štafete u svakom mjestu priređivan je uz veliko uzbuđenje i radost, uz cvijeće, državne i republičke zastave, parole i transparente. Tamo gdje bi prenočila, omladina je uz logorske vatre i koncerte, priređivala razne priredbe i igranke koje su trajale cijelu noć. Lokalne i regionalne štafete slivale su se u tokove značajnijih, a uručivane su rukovodiocima na mitinzima, organizovanim u njihovim mjestima. „Svaka republika je imala svoju centralnu manifestaciju proslave Dana mladosti, čime su svoj doprinos davali i oni koji nisu prisustvovali završnoj svečanosti u Beogradu“. Posljednji nosioci koji su štafetu uručivali Titu birani su među najboljim radnicima, poljoprivrednicima, studentima, učenicima, i to po republičkom ključu. Kao uspomenu na taj događaj, darivan im je zlatan ručni časovnik. Inače, glavna štafeta je izrađivana od drveta, rjeđe pleksi-glasa, ili nekog plemenitog metala, poput zlata i srebra, sa dodatkom dragog kamena. Na vrhu palice nalazila se zvijezda petokraka, buktinja ili grb, dok su poruke pionira, omladine, raznih društvenih i sportskih organizacija smještane u unutrašnjost štafete.

Od momenta polaska pa sve do predaje glavne štafete, sredstva informisanja su, svakodnevno, poklanjala izuzetnu pažnju i sveobuhvatnost, kako u informativnim tako i specijalnim emisijama i priložima što, sa aspekta današnjeg rezone, prevazilazi svaku mjeru i pristojnost. Mjesecima, iz dana u dan, udarna vijest na TV dnevniku bila je Štafeta mladosti. Pragmatično osmišljen i prilagođen, višeslojni informativno propagandni odnos uspostavlja naraciju u više smjerova, poruka i skrivenih značenja. Mediji su stvarali utisak čarolije putem magije, koja je dekorisanu, stilizovanu, ubogu stvarnost izmještala u neku ljepšu dimenziju vremena i prostora, što je bio cilj i namjera društvenim, kulturnim i političkim idealima toga vremena. Simbolički dodiri svih prostora kroz koje je prolazila štafeta, u čvrstom spoju života i igre mladosti, postala je nova stvarnost koja simboliše

bratstvo i jedinstvo svih jugoslovenskih naroda i narodnosti, na čelu sa Josipom Brozom Titom. Taj spektakl nije bio samo ritualni ornament realnog društva, već središte njegove nestvarnosti. Pola godine Jugosloveni su se pitali, gdje će štafeta konačiti. O ovom fenomenu su snimljeni mnogi filmovi, a posebno dokumentarni video zapisi, koji se čuvaju u depou Jugoslovenske kinoteke i Muzeju istorije Jugoslavije. Štaviše, mnogi umjetnici poklanjali su Muzeju svoja vrijedna djela, inspirisana štafetom i omladinskim manifestacijama.

Štafeta mladosti je zamišljena kao opšte jugoslovenska manifestacija i, kao takva, „predstavljala je sinonim za masovnost i raznovrsnost tjelesnog i duhovnog razvoja najšireg sloja građanstva, bez obzira na klasnu, vjersku i nacionalnu pripadnost. Prenosjenjem štafete, povezivani su svi koji su je držali u ruci, ali i oni koji su je samo vidjeli i pozdravili. Okupljanjem ljudi oko zajedničke „stvari“, ujedinjavale su se široke mase i tako se identifikovao zajednički nacionalni identitet“. Pragmatično prilagođena kulturnom miljeu i najmasovnijem društvenom sloju, sa vještim spojem autoritarne svijesti i tradicionalizma, Štafeta mladosti je svojim zamahom, obimom i strategijom, decenijama prekrivala smisao društvenog života u Jugoslaviji. Kao manifestantna dramska forma i društvena činjenica, poput religioznog obreda, ovaj fenomen je postao neizbježni dio istorije privatnog života i snažnih ličnih doživljaja, iako je svako od njih bio istureni statista, u kojima su ova iskustva oblikovana po strogim pravilima igre. Sve je u toj neobičnoj priči, potencirane atmosfere, bilo besprijeckorno složeno, s ciljem stvaranja idealizovane slike o bliskosti jednog autoritarnog režima sa narodom a, prije svega, sa omladinom. Smisao iskušenja kroz koje zajedno prolaze, sjedinjuje razdvojene krajnosti. Doduše, sem prvih desetak godina poslije rata, bilo je to doba stabilne države i socijalne jednakosti, u kome je svako mogao da se bori i izbori za pravdu, porodicu, za krov nad glavom, za spokojnu noć i da putuje gdje želi, sa crvenim pasošem, koji je bio simbol toga vremena. Raznovrsnost

svega u tadašnjoj zemlji bila je naša vrijednost i prednost. Raspad Jugoslavije je bukvalno svima na ovom prostoru prelomio živote, zaustavio sve društvene procese, zatvarajući sva individualna, kolektivna i zajednička vrata iza sebe.

S ove vremenske distance, Štafeta i Dan mladosti, kao onovremeni damar i tanani društveni refleks, ostaju najljepše uspomene mnogih učesnika takvih manifestacija. U njih su utkane priče djetinjstva, važnih trenutaka, nezaboravnih ljubavi, velikog drugarstva i prijateljstva, koje je bilo uzvišeno, solidarno, puno poštovanja i najljepših manira. Da bi ovaj fenomen dobio adekvatnu analizu, moraju se okolnosti čitati u novom ključu, uz potpuno sagledavanje opštih istorijskih i društvenih procesa. Ne treba naglašavati, ni idealizovati, ali ne treba ni zaboraviti koliko su simbolično stilizovani realiteti značili tom vremenu. I zato u ovoj naraciji ima nečeg neodoljivog u oživljavanju neke konekcije koja daje raskošan vez emocija i uspomena, koje današnje i buduće generacije neće biti u stanju da razumiju. I baš zato, ovaj društveni obrazac govori jezikom nedovršenosti, nudeći mogućnost novih čitanja, otkrića i tumačenja, produbljenih analiza.

Autentična ideja poimanja karaktera i smisla jugoslovenskog društvenog i kulturnog prostora još uvijek je i te kako živa i bliska osjećajnosti mnogih malih, običnih ljudi. I danas poslije mnogo godina od ukidanja štafete i Dana mladosti, bivši junaci ili njihovi potomci uzalud traže sebe u krhotinama prošlosti, obilazeći dvadeset petog maja „Kuću cveća“ i Muzej „25 maj“, donoseći cvijeće i štafete sa porukama iz svih republika zemlje koja više ne postoji, afirmišući recepciju da snove i uspomene ne ruše priče, već mi sami. Odanost jednoj ideji koja je željela da spoji nacije, religije, običaje i strahove, svojstvene svim jugoslovenskim građanima, podjednako, kroz stvaranje jedne idealizovane slike o svom predsjedniku, završila se njegovim krajem. Da je imala drugi smisao, poruku i cilj, možda bi njena egzistencija trajala i danas ♦

PROF. DR. SEFERA MEĐEDOVIĆA
SJEĆANJE NA
(1952. - 2022.)

GLASOVITI PRAVNI MISLILAC EUROPSKOG RANGA

■ Piše: Akademik
Dr. Šefket KRČIĆ

Uvaženi čitatelji, ovim kraćim prilogom želimo da podsjetimo prijatelje, porodicu i akademsku zajednicu Sandžaka, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srbije i Kosova da se dana 20. maja t.g. navršavaju tri tužne godine otkako nas je iznenada napustio istaknuti bošnjački intelektualac, advokat i profesor univerziteta dr. Sefer Međedović (Berane, 12.07.1952. - 20.05.2022. Podgorica). Svevišnji ga je pozvao u vremenu kada je intenzivno radio na pripremi za objavljivanje svojih izabranih djela. Rođen je u radničkoj porodici u Haremima (Berane). Roditelji Rizo i Bahrija, rođena Bećiragić. Rano djetinjstvo mladi Sefer proveo je kod amidže Fehima u Travniku, što je značajno doprinijelo na oblikovanju njegove bosanske slike svijeta. Njegov bliski srodnik, Fuad Međedović, umjetnik i privrednik, rekao nam je prilikom pripreme ovog priloga, da je Sefer u mladosti bio vrhunski sportista, nenadmašni učenik gimnazije, a zatim i odličan student prava, gdje su kolege punili amfiteatre kako bi slušali njegove dijaloge s profesorima. Naše druženje, dodaje Fuad, bilo je savršeno korektno i trajalo je do kraja njegovog života.

Redovni profesor Pravnog fakulteta na Univerzitetu u Novom Pazaru, Sefer Međedović, diplomirao je na Pravnom fakultetu u Prištini 1975. godine. Karijeru je započeo u Osnovnom tužilaštvu u Beranama. Nakon položenog pravosudnog ispita, obavljao je funkciju javnog pravobranioca za opštine Ivangrad, Plav i Rožaje. Godine 1977. izabran je za asistenta na Pravnom fakultetu u Prištini. Magistrski rad „Ugovor o korišćenju stana u našem pravu“ odbranio je na istom fakultetu 1980. godine, doktorsku disertaciju „Uloga javnog pravobranilaštva u

građanskom procesnom pravu Jugoslavije“ odbranio je 1986. godine. Godine 1988. izabran je za docenta, a potom je, usljed nepovoljnih političkih prilika na Kosovu, napustio akademski rad i od 1989. godine bavio se advokaturom u Rožaju i Beranama.

Političkim radom počeo je da se bavi 1990. godine kada je izabran za poslanika u Skupštini Republike Crne Gore na prvim višestranačkim izborima. Kao član Ustavne komisije učestvovao je u izradi Ustava Crne Gore 1992. godine i bio član Ustavnog savjeta Skupštine Republike Crne Gore. Bio je poznat kao narodni poslanik koji se borio za dostojanstvo svog naroda i svakog građanina.

Nakon osnivanja Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru 2002. godine, izabran je za profesora na Pravnom fakultetu, gdje je kasnije obavljao funkciju dekana. Njegovim angažiranjem Pravni fakultet je bio prvi akreditiran.

Pored brojnih rasprava i studija, koje su štampane u jugoslavenskim časopisima, objavio je niz značajnih djela, među kojima se izdvajaju:

- Osnovi prava biznisa (Novi Pazar: Forum univerzitetskih nastavnika, 2005.)
- Krivičnopravno ograničenje slobode

(Novi Pazar: Forum univerzitetskih nastavnika i naučnih saradnika, 2006.)

- Poslovno pravo (Berane: Fakultet za saobraćaj, komunikacije i logistiku, 2014.)
- Autorsko pravo i srodna prava (Novi Pazar: Univerzitet, 2014.)
- Stvarno pravo (na univerzitetskih profesora, 2008.).

Njegovo glavno djelo bilo je „Odbrana identiteta“, izdavač Matica Bošnjaka, čiji je bio član predsjedništva.

Iza sebe je ostavio izuzetno bogatu pravnu biblioteku u Beranama, gdje je imao svoj advokatski kabinet. Smatrao se jednim od najznačajnijih advokata u regionu, rame uz rame s imenima kao što su bili dr. Rajko Danilović, dr. Srđan Popović, Mehmed Hot, Filo Filota i drugi.

Iza sebe je ostavio dostojanstvenu i uglednu porodicu koju čine kćerke Hana, Sabina, Almina - Minka, Sajma, Azra, sinovi Ernest, Bećo i Haris, supruga Aiša, rođena Mušović, dugogodišnja sutkinja Osnovnog suda u Beranama, te braća Muzafer, Senad, Mirsad, Dževat i drugi članovi rodbine..

Ukopan je na mezarju Jasikovac 21. maja 2022. godine uz prisustvo brojne rodbine i građana. Dženazu mu je klanjao

Bihorski muftija Rahim ef. Muratović.

Na prijedlog kolega, prijatelja i porodice pokrenuta je inicijativa za osnivanje institucije Otvorena pravna škola „Dr. Sefer Međedović“, koja bi djelovala na relaciji Novi Pazar – Rožaje – Jasikovac – Berane, kao i uvođenje nagrade za mlade pravnike, istraživače i diplomate koja bi nosila njegovo ime. Takođe je predloženo održavanje naučnog skupa o njegovom životu i djelu, čiji bi radovi bili objavljeni u časopisu "Pravne teme."

Bio je otvoreni i kritički intelektualac. Kako je rekla književnica dr. Denisa Međedović, da je dr. Sefer Međedović pripadao nekom drugom narodu, do sada bi po njemu bile nazvane mnoge naučne i obrazovne institucije i imenovane ulice, da se ovo častno ime sačuva od zaborava. Njegovo izvanredno znanje, hrabrost i zalaganje za pravdu ostaju neizbrisivi trag u historiji prava na Balkanu. Njegova djela i misao zavređuju obimnu monografiju kako bi buduće generacije bile upoznate s njegovim doprinosom.

Neka mu je vječna slava i hvala za posvećenost borbi za prava Bošnjaka i drugih naroda.

Neka počiva u džennetskom miru. El-Fatiha. Amin ♦

RINOVCI DŽEDI I NIHAD PONOS SARAJEVSKE KOŠARKE

Finale Evropskog prvenstva u košarci imalo je poseban emotivni naboj za ljubitelje ovog sporta iz BiH, posebno iz Sarajeva, jer je najbolji igrač turske reprezentacije, Osman Džedi, košarkaški ponikao u sarajevskom Rinu.

Na klupi šampiona Evrope, Njemačke, nalazio se talentirani i skromni Alan Ibrahimagić, Bosanac iz Zvornika, koji je fenomenalno zamijenio španskog selektora Mumbua, koji se razbolio na početku prvenstva. Iako Alan godinama radi s mlađim reprezentativnim selekcijama Njemačke, debitovao je kao pomoćni trener seniorske selekcije, ali je, sticajem okolnosti, preuzeo glavnu ulogu i nakon 20 godina vratio njemačku reprezentaciju na pobjednički tron.

Taktički je nadmudrio jednog od najboljih trenera u Evropi, Ergina Atamana, dvostrukog šampiona Eurolige sa Efesom i Panathinaikosom u posljednjih pet godina. Ataman, prilično nadmen i samouvjeren, izjavio je da je najbolji trener u Evropi i želio je to potvrditi titulom evropskog šampiona.

Ne mogu se oteti dojmu da je, 16 sekundi prije kraja utakmice, šut za tri poena preuzeo Šengun, koji je trebao pogoditi i izjednačiti rezultat te finale učiniti dramatičnim. Trica mu je bila prilika da ovjeri titulu MVP-a EP-a, pored Džedija, koji je fenomenalno igrao prvenstvo (šut za tri poena preko 52%). Razlog je bio da on šutira, ili kao druga opcija, nepredvidivi i lucidni Šejn Larkin. Ne znam da li je odluka bila Atamanova ili je Šengun samostalno preuzeo inicijativu, ali velika je šteta,

■ Piše: **Ekrem FERHATOVIĆ**

jer je Turska zaslužila titulu. Pobjediti favorizovanu Srbiju sa Jokićem i Grčku sa Atekumbom bio je podvig, posebno doći do finala bez izgubljene utakmice.

Uzalud su bila izvinjenja Atamana turskoj naciji i suze zbog propuštene prilike da se srebro iz Istanbula prije 25 godina pretoči u zlato. Nije džabe rečeno: „U dobru se ponesi, u zlu se ne ponizi“, a život, kao i sport, uči nas da nema vječne slave ni trajnih zasluga.

Jedan detalj iz finala mi je ostao nejasan. Osmani, Albanac koji je došao u Prizren i počeo igrati, kasnije prelazi u Tursku i pravi sjajnu karijeru. Trenutno igra u Efesu. Protiv Grčke u polufinalu odigrao je utakmicu života – dao je 28 poena, sjajno igrao odbranu, skakao, asistirao. Međutim, u finalu je praktično nestao; imao sam utisak kao da mu je zabranjeno da pogleda koš, dok mu je njegov suigrač Šengun poklonio Rolex.

Kratak osvrt na nastup naše repre-

zentacije: ponovili smo najbolji rezultat iz 1993. godine. Ušli smo u drugi krug, ali smo poraženi od Poljske – ekipe koja nam nikada nije odgovarala, jer smo sve četiri prethodne utakmice protiv njih izgubili. Protivnik je bio po mjeri, ali samo su dva igrača bila raspoložena za igru: Nurkić i Robertson. Kada se plej Robertson povrijedio tri minute prije kraja, utakmica je definitivno izgubljena, a Ponitka i njegovi suigrači su lagano poentirali i pobijedili.

Velika je šteta što nisu nastupili Sulejmanović i Đedović, koji bi mogli biti od velike pomoći zbog odsustva povrijeđenog Muse. Licemjerna je izjava selektora Bećiragića da je pozvao ova dva igrača, dok je, zapravo, učinio sve da eliminiše Sulejmanovića, koji sjajno igra u Španiji i koji je izjavio da dok je aktuelni selektor na klupi Zmajeva, neće nastupati za BiH. Što se tiče Đedovića, nije bilo komunikacije, a vidjelo se koliko bi njegova uloga bila važna, jer je imao minutažu u trenucima kada nije išlo Laziću, Alibegoviću, Gegiću i Atiću.

Još jedan detalj: na klupi je sjedio povrijeđeni Halilović, odličan igrač, insan i kapiten. Kada se znalo da se neće oporaviti, smanjivanje roстера ekipe bio je nedopustiv potez.

Primjetan je i jaz u kvalitetu, jer poslije ove generacije nemamo mnogo nasljednika. Ipak, tu su Kenan Kamenjaš i supertalentovani osamnaestogodišnjak Tarik Hrelja, koji pružaju nadu za budućnost.

Džedi Osman je rođen u martu 1995. godine u Ohridu, Makedonija, od oca Seremeta, Turčina, i majke Binele, Bošnjakinje iz Novog Pazara. Otac je igrao košarku, što su naslijedili i sinovi – stariji Džaner i mlađi Džedi.

Dolazak u poslijeratno Sarajevo bio

je velika avantura i izazov. Sinovi su počeli trenirati u Rinu, školi košarke koju je 1996. godine osnovao poznati trener Rusmir Halilović, a naziv je dobila od inicijala njegovog imena i imena supruge Nade. Rusmir je sarađivao s mnogim trenerima – asistirao Boši Tanjeviću, učio od Mirka Novosela i Aleksandra Nikolića, samostalno vodio klubove u Crnoj Gori, Turskoj, Iranu i

Bio sam svjedok početka kraja Rina u aprilu 2004. godine, na sastanku roditelja juniora koji su trebali igrati finalni turnir za prvaka BiH. Rusmir je predložio da roditelji finansiraju turnir s po 40 KM po roditelju. Na prijedlog burno je reagovao Ćamil Đedović, koji je bio protiv. Zamolio sam ga da omogućimo djeci da zajedno odigraju oproštajni turnir, a ostali roditelji će nadoknaditi

ternatu i odlične uslove za treniranje. Rusmir je postavio nerealnu cijenu, pa su Turci prekinuli pregovore. Halilović je nastojao zaštititi svoje igrače, prvenstveno Nihada Đedovića i Emira Zimića.

Pomagao sam maksimalno, organizovao skupštinu regionalnog saveza. Moj prijatelj Almir Akšamija pokazuje mi papir na kojem piše da su igrači Rina, godište '86, dobili ispisnicu i da

Nihad Đedović

Hrvatskoj, a trenirao je i Dražena Petrovića. Bio je selektor kadetske reprezentacije bivše Jugoslavije, za koju su igrali Toni Kukoč, Dino Rađa, Vlade Divac, Žarko Paspalj, Jurij Zdovc i ostali poznati igrači.

Škola košarke, kasnije akademija, bila je senzacija u Sarajevu zbog načina organizacije. Ledena dvorana u Skenderiji imala je tri terena rezervisana za Rin, teretanu, fitnes i kafić – sve podređeno edukaciji trenera i igrača. Stotine djece dolazilo je s euforijom i entuzijazmom, upijajući znanje od trenera. Polako su se isticali talentirani igrači: godište 1984. – Dovadžija, Šormaz, Begonović, Sučević; 1986. – Zimić, Tarčin, Eldin Đedović, Ferhatović, Živić; 1990. – Nihad Đedović, Majstorić; i mlađi – Ćampara i Džedi Osman.

razliku. Zadovoljni postignutim dogovorom, izlazimo iz ureda i idemo u dvoranu da pogledamo trening.

Tamo nas je zatekla nevjerovatna scena: igrale su dvije petorke, a sa strane je stajao Eldin Đedović. Ćamil, reskim zviždukom, prekida trening, poziva Eldina i Nihada, koji je bio na drugom terenu, da napuste dvoranu i odu zajedno. Šokirani, nismo mogli vjerovati svojim očima – dogovor je izigran. Epilog: Rin je izgubio finale od zeničkog Čelika, a briljirao je Dino Hodžić s 42 poena, srušivši sarajlije.

Dvije godine ranije, Rin je bio gost Fenerbahçea i odigrao tri utakmice, ubjedljivo pobijedivši domaćina i Efes. Menadžment Fenera je ponudio da šest igrača kadetske generacije '86 ostane u Turskoj, dobije stipendije, smještaj u in-

su praktično ostavljeni „na ulici“. Nakon pregovora s KK Bosnom, ja preuzimam Rin i zadržavam ga u A1 ligi, kasnije preimenujem i registrujem u KK Novi Grad.

Nakon par sezona u Bosni, Nihad Đedović prelazi u Barcelonu, a obeštećenje je bilo skoro milion maraka.

Sticajem okolnosti, neke kockice su se posložile. Menadžer Barcelone tada je bio Zoran Savić, koji je nekada igrao u Čeliku iz Zenice, a u transfer su bili uključeni i Mensur Bajramović, tada trener Bosne, Nihad Imamović, predsjednik UO, te direktor kluba Dino Konaković.

Epilog transfera bio je odsustvo transparentnosti – Rin, odnosno Rusmir, nije dobio ni jednu marku. Bila je to otimačina koja je dovela do gašenja tadaš-

Džedi Osman

nje najbolje škole košarke u BiH.

Nakon dolaska u Sarajevo 2002. godine, stariji sin iz porodice Osman, Džaner, počinje trenirati u Rinu. Kasnije mu se pridružuje mlađi brat, Džedi, koji je par godina više posmatrao nego što je trenirao. Sa osam godina ulazi u selekciju Mini Basket, a potom i u pionire.

Senad Redžić bio je tada trener u Rinu i trenirao je, između ostalih, i braću Osman. Prema njegovim riječima, nije se moglo naslutiti da će mlađi Osman postati igrač NBA kalibra. Bio je talentovan i vrijedan, ali ponekad, kada nešto zaista želiš, predanim radom i uz malo sreće ostvaruješ i najluđe snove.

Odlazak Redžića u Bosnu bio je razlog da i Džedi pređe u pionire istog kluba. U sezoni 2010–2011. Bosna je postala šampion BiH. Otac Seremet, u konsultaciji sa suprugom i sinovima, donosi odluku da se presele u Tursku. Bilo je komplikacija s klubom, ali na moj nagovor razgovarao je s čelnicima i ubijedio ih da ne može ostaviti djecu. Uz pomoć trenera Alena Abaza i menadžera Atila, braća Osman dobila su ispisnice i bez obeštećenja otišla u Istanbul.

Početak je bio u Efesu, ali treneri su ispravno odlučili da Džedi ide na po-

sudbu u Pertevniykel 2011. godine i ostaje tamo do 2013. Upravo te godine, sa 18 godina, potpisuje petogodišnji ugovor vrijednosti jednog miliona dolara i postaje najplaćeniji igrač u Efesu.

Ataman je prepoznao njegov potencijal i dao mu šansu. Osman je porastao na 201 cm i postao pravi atleta, fantastično igrajući na dvije pozicije – beka i krila. Postaje reprezentativac Turske i sa selekcijom do 20 godina osvaja titulu šampiona Evrope, proglašen za naj-

korisnijeg igrača prvenstva (MVP).

Na NBA draftu 2017. godine izabran je kao 31. pik i prelazi u Klivlend, gdje odigrava šest solidnih sezona, a jednu provodi u San Antoniu. Bio je veliki izazov igrati i boriti se s najboljim igračima svijeta, poput LeBrona Džejsma, Jokića i drugih zvijezda. Statistički je imao solidne rezultate, ali fascinira me činjenica da nikada nije zaboravio trenera Redžića. Održava svakodnevni kontakt s njim; Senad je bio njegov gost u Istanbulu 15 dana, a planirana posjeta SAD-u je otkazana zbog korone.

Prije dvije godine, na poziv Atamana, dolazi u grčki Panathinaikos i vodi svoj tim u finale Eurolige, ali Fenerbahçe je bio bolji i osvojio prvo mjesto, odnoseći pehar u Istanbul. Takođe, prije dvije godine se oženio – supruga mu je prelijepa turska glumica Ebru Şahin. Tog ljeta posjetio je Sarajevo, Mostar, Dubrovnik i Novi Pazar.

Sa velikim zadovoljstvom pratim nastupe Džedija i želim mu sve najbolje u nastavku karijere. O drugom biseru, Nihadu Đedoviću, napisat ću posebnu storiju – Niho to zaslužuje ♦

Redovno izlaženje časopisa

DAMAR

pomogli su:

Ministarstvo kulture i sporta
Kantona Sarajevo

Crna Gora
Ministarstvo dijaspore

Kulturni centar Novi Pazar

Općina Ilidža
Sarajevo

POČINJE NOVA
ZDRAVSTVENA ERA!

BOLNICA MEDICANA SARAJEVO *VAMA NA USLUZI!*

Medicana, zdravstveni brend Turske, sada i u
Sarajevu sa svojom 19. bolnicom!

+387 33 848 888
www.medicana.ba

MEDICANA
HEALTH GROUP